

T.C.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI/ PREHİSTORYA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GÜVERCİNKAYASI SAVUNMA SİSTEMİ VE
TARİHÖNCESİ SAVUNMA SİSTEMLERİ
İÇİNDEKİ YERİ**

AYSEL TEMEL NEUMANN

2501917486

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR.FATMA SEVİL GÜLÇUR

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AYSEL TEMEL NEUMANN Numarası : 2501917486
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI Danışmanı : PROF.DR.FATMA SEVİL GÜLÇÜR
Tez Savunma Tarihi : 21.10.2019 Saati : 14.00
Tez Başlığı : "GÜVERCİNKAYASI SAVUNMA SİSTEMİ VE TARİHÖNCESİ SAVUNMA SİSTEMLERİ
İÇİNDEKİ YERİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.FATMA SEVİL GÜLÇÜR		Kabul
DOÇ.DR.EMRE GÜLDOĞAN		Kabul
DOÇ.DR.RANA ÖZBAL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.KEMALETİN KÖROĞLU		
DOÇ.DR.EYLEM ÖZDOĞAN		

ÖZ

GÜVERCİNKAYASI SAVUNMA SİSTEMİ VE TARİHÖNCESİ
SAVUNMA SİSTEMLERİ İÇİNDEKİ YERİ

AYSEL TEMEL NEUMANN

Bu çalışmada; M.Ö. 6. binin sonları ve 5. binin başlarına (M.Ö.5200-4820 kal. C14) tarihlenen ve Anadolu’da bu dönemin izlendiği en eski yerleşim yerlerinden biri olan Güvercinkayasası’nda (Çatalsu-Gülağaç-Aksaray) yer alan savunma sisteminden yola çıkılarak, tarihöncesi savunma sistemleri ele alınacak ve bölgeler bazında gelişimi araştırılacaktır. Savunma sistemlerinin kronolojik olarak Anadolu’daki örneklerinin yapısal gelişimleri yanı sıra, bu gelişmelere zemin hazırlayan sosyo-ekonomik nedenleriyle de ele alınacaktır. Ayrıca Güvercinkayasası savunma sisteminin çağdaşı bir savunma sistemine sahip Mersin-Yumuktepe savunma sistemine de ayrıntılı yer verilecektir. Çünkü bu yerleşme yerinde savunma veya korunma sistemleri, Çanak Çömlekli Neolitik’ten başlayarak Hitit Dönemi’ne kadar süreklilik göstermekte ve bu sistemlerinin nasıl geliştiğini izlemek açısından önem taşımaktadır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve gerektiğinde Anadolu dışındaki komşu bölgelerle olan bağlantılarını saptayabilmek için, bu bölgelerdeki örnekler de bu çalışma kapsamında incelenecektir. Çalışmanın sonucunda Güvercinkayasası örneğinden hareketle öncülleri, çağdaşları ve ardıllarının ortaya çıkış nedenleri ve bu gelişimi hazırlayan sosyo-ekonomik etmenler çerçevesinde Anadolu’nun kentleşme sürecindeki yerleşme türlerinin modellemeleri yapılabilecektir. Bu kapsamda öncelikle Anadolu’dan bilinen savunma sistemi ve savunma sistemi olabilecek (sur, hendek, çit, rampa..) oluşumlar incelenecek ve Güvercinkayasası’nda bulunan savunma sistemiyle karşılaştırılacaktır. Ayrıca dış bağlantıları saptamak amacıyla Anadolu’ya komşu bölgelerde açığa çıkarılmış sur yada benzeri yapılar da ele alınıp, aradaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sistemleri, Güvercinkayasası, Çanak Çömleksiz Neolitik, Neolitik, Kalkolitik, Erken Tunç Çağı, Yunanistan, Bulgaristan, Batı Anadolu, Mezopotamya

ABSTRACT
GÜVERCİNKAYASI DEFENCE SYSTEM AND ITS PLACE
İN THE PREHISTORY OF THE DEFENCE SYSTEMS
AYSEL TEMEL NEUMANN

This study discusses development and research of the prehistoric defence systems of Güvercinkayası settlement (Çatalsu-Gülağaç-Aksaray), one of the oldest known examples in Anatolia, dated the end of the 6th millennium BC to the beginning of the 5th millennium BC (years 5200 to 4820 according to the calibrated C14). Anatolian findings are discussed within the framework of the chronological index, as well as their structural development and socio-economic conditions leading to their development. In addition, Mersin-Yumuktepe defence system, a defence system contemporary to Güvercinkayası, is discussed in detail. The importance of monitoring development of those defence systems is due to their dating from the Neolithic to the Hittite periods. In order to provide a better understanding of the subject and to determine its links with the neighbouring regions outside of Anatolia, examples from those regions are examined in the present study where applicable. As a result of the study, in the light of Güvercinkayası example, the reasons of the emergence of its predecessors, contemporaries and successors, and the socio-economic factors leading to this development will be able to model the settlement types in the urbanization process of Anatolia.

In this context, the known defence systems and defence system elements (fortifications, trenches, walls, ramparts, etc.) are examined in the first place, and compared with the defence system in Güvercinkayası. In addition, in order to determine the external connections, the walls or similar structures unearthed in the neighbouring regions of Anatolia will be discussed, while similarities and differences will be investigated.

Keywords: Defence system, Güvercinkayası, Akeramic Neolithic, Neolithic, Kalkolithic, Early Bronze Age, Greece, Bulgaria, West Anatolia, Mesopotamia.

ÖNSÖZ

Günümüzde bir çok devletin savunma için ayırdığı bütçe diğer alanlar için ayırdığından fazladır. Bu da savunmanın insanlık için önemine işaret eder.

Öncelikle bana bu önemli konuda çalışmak için yol gösteren ve her aşamasında desteğini esirgemeyen sayın Prof.Dr. Fatma Sevil Gülçur'a teşekkürlerimi sunarım.

Prehistorya Anabilim Dalı bünyesinde çalışan bütün öğretmenlerime, arkadaşlarıma bana her zaman nazik davranıp her türlü yardımı yaptıkları için çok teşekkür ederim.

Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Rana Özbal, Doç Dr. Emre Güldoğan'a da çok teşekkür ederim. Tez izleme jürisi yedek üyeleri Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu ve Doç.Dr. Eylem Özdoğan'a da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreçte desteklerinden dolayı Hande Başcı'ya çok teşekkür ederim.

Bu tezi; her türlü olumsuz koşullara rağmen bizi, kızlarını okutmayı başaran , ayrıca doğduğumuz köydeki bütün kızların eğitim anlamında yolunu açan Anam Şerife Temel'e sunuyorum. Hayatı boyunca bizim için çalışan Babam Ali Temel'e de teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yaşamım boyunca beni destekleyen, yaşama tutunmamı sağlayan kardeşlerime Ayşe Temel ve Cemil Temel'e çok teşekkür ederim. Tezi hazırlarken teknik konularda yardımını esirgemeyen eşim Paul Neumann'a da teşekkür ederim.

Aysel TEMEL NEUMANN

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xv
HARİTALAR LİSTESİ	xviii
KISALTMALAR LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

M.Ö.8000-6000 ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA SİSTEMLERİ

1.1 Ericha (Jericho)	17
1.2 Mezraa- Teleilat	18
1.3 Tell Magzaliyah	20
1.4 Beidha	22
1.5 Halula	22
1.6 Kalavasos Tenta	23
1.7 Khirokitia Vouni	24

İKİNCİ BÖLÜM

M.Ö.6500-5500 ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA SİSTEMLERİ

2.1 Çatalhöyük	25
2.2 Hoca Çeşme	26
2.3 Aşağı Pınar	28
2.4 Ege Gübre	30
2.5 Kuruçay	32
2.6 Paralimini Nissia	33
2.7 Yeşilova Höyüğü	34
2.8 Sesklo	35
2.9 Dimini	36
2.10 Nea Nikomedeia	37
2.11 Strofilas	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

M.Ö.5000-3000 KALKOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA VE KORUNMA SİSTEMLERİ

3.1 Aktopraklık	39
3.2 Hacılar	41

3.3 Hacinebi	43
3.4 Polyanitsa	44
3.5 Yunatsite	45
3.6 Çadır Höyük	45
3.7 Hassek Höyük	46
3.8 Sos Höyük	48
3.9 Değirmentepe	48
3.10 Kenan Tepe	50
3.11 Başur Höyük	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCİNKAYASI KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞMESİ SAVUNMA SİSTEMİ

4.1 Mimari	54
4.2 Geçim Ekonomisi	55
4.3 Güvercinkayası Savunma Sistemi	56
4.4 Değerlendirme	57

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERSİN-YUMUKTEPE KALKOLİTİK DÖNEM SAVUNMA SİSTEMİ

5.1 Mimari	60
5.2 Mersin – Yumuktepe Savunma Sistemi	61
5.3 Değerlendirme	61

ALTINCI BÖLÜM

M.Ö. 3000-2000 İLK TUNÇ ÇAĞI SAVUNMA SİSTEMLERİ

6.1 Küllüoba.....	63
6.1.1 Kalkolitik- İTÇ Geçiş	65
6.1.2 İTÇ II	65
6.2 Kanlıgeçit	66
6.3 Yunatsite	67
6.4 Troya	68
6.5 Yeni Bademli Höyüğü	72
6.6 Liman Tepe	73
6.7 Baklatepe	74
6.8 Thermi	75
6.9 Poliochni	78

6.10 Markiani	79
6.11 Kastri	80
6.12 Panarmos	81
6.13 Beycesultan	82
6.14 Bademağacı	83
6.15 Hacılar Büyük Höyük	86
6.16 Karataş-Semayuk	87
6.17 Tarsus-Gözlükule	89
6.18 Keçiçayırı	92
6.19 Karaoğlan Mevki	93
6.20 Seyitömer Höyük	94
6.21 Höyüktepe	96
6.22 Kastamonu Kınık	96
6.23 Demircihöyük	97
6.24 Göltepe	99
6.25 Alişar Höyük	100
6.26 Ahlatlıbel	101
6.27 Koçumbeli	102
6.28 Acemhöyük	102
6.29 Etiyokuşu	103

6.30 Arslantepe	103
6.31 Tülintepe	104
6.32 Norşuntepe	105
6.33 Pulur-Sakyol	107
6.34 Maltepe-Kelhıdık	108
6.35 Gedikli Karahöyük	109
6.36 Tepecik	110
6.37 Dilkaya Höyük	111
6.38 Titriş Hüyük	113
6.39 Lerna	114
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	Mezraa- Teleilat	18
Şekil 1.2	Mezraa- Teleilat Savunma Duvarı	20
Şekil 1.3	Tell Magzaliyah	21
Şekil 2.1	Çatalhöyük VIB	25
Şekil 2.2	Çatalhöyük VIB ve VII Tabaka Yapılarının Planı	26
Şekil 2.3	Hoca Çeşme	27
Şekil 2.4	Hoca Çeşme Savunma Duvarı	28
Şekil 2.5	Aşağı Pınar, Kuzey Kazı Alanı, Durum Planı- Geçiş Evresi Duvar Hendeği	29
Şekil 2.6	Kuruçay XI. Tabaka	32
Şekil 2.7	Paralimni Nissia	34
Şekil 2.8	Sesklo	35
Şekil 2.9	Dimini	36
Şekil 3.1	Hacılar I	41
Şekil 3.2	Hacılar IIA	41
Şekil 3.3	Polyanitsa	44
Şekil 3.4	Hassek Höyük	47
Şekil 3.5	Sos Höyük	48

Şekil 3.6	Değirmen-tepe	50
Şekil 4.1	Güvercin-kayası	52
Şekil 4.2	Güvercin-kayası	53
Şekil 4.3	Güvercin-kayası Mimarisi	55
Şekil 4.4	Güvercin-kayası	57
Şekil 4.5	Güvercin-kayası	57
Şekil 5.1	Mersin- Yumuk-tepe Grstang Kazıları XVI. Tabaka	59
Şekil 5.2	Mersin- Yumuk-tepe	62
Şekil 6.1	Küllüoba	64
Şekil 6.2	Kanlıgeçit	66
Şekil 6.3	Troya	69
Şekil 6.4	Liman Tepe	73
Şekil 6.5	Thermi	76
Şekil 6.6	Poliochni	78
Şekil 6.7	Poliochni	79
Şekil 6.8	Kastri	81
Şekil 6.9	Panormos	82
Şekil 6.10	Bademağacı	84
Şekil 6.11	Bademağacı	84
Şekil 6.12	Hacılar Büyük Höyük	87

Şekil 6.13	Karataş-Semayük	89
Şekil 6.14	Tarsus-Gözlükule	90
Şekil 6.15	Tarsus-Gözlükule	91
Şekil 6.16	Keçiçayırı	92
Şekil 6.17	Seyitömer Höyük	95
Şekil 6.18	Demircihöyük	98
Şekil 6.19	Norşuntepe	107
Şekil 6.20	Pulur-Sakyol	108
Şekil 6.21	Titriş Höyük	114
Şekil 6.22	Lerna	114

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo G1	Anadolu Balkan Terminolojisi	11
Tablo G2	Batı Anadolu, Yunanistan ve Adaların İTÇ Terminolojisi	11
Tablo 1.1	Jericho Yerleşmesinin Tabakalanması	17
Tablo 1.2	Mezraa-Teleilat Yerleşmesinin Tabakalanması	19
Tablo 1.3	Halula Yerleşmesinin Tabakalanması	22
Tablo 2.1	Hoca Çeşme Yerleşmesinin Tabakalanması	26
Tablo 2.2	Aşağı Pınar Yerleşmesinin Tabakalanması	29
Tablo 2.3	Ege Gübre Yerleşmesinin Tabakalanması	30
Tablo 2.4	Kuruçay Yerleşmesinin Tabakalanması	32
Tablo 2.5	Yeşilova Höyüğünün Tabakalanması	34
Tablo 3.1	Aktopraklık Yerleşmesinin Tabakalanması	40
Tablo 3.2	Hacılar Yerleşmesinin Tabakalanması	42
Tablo 3.3	Hacinebi Yerleşmesinin Tabakalanması	43
Tablo 3.4	Çadır Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması	46

Tablo 3.5	Değirmentepe Yerleşmesinin Tabakalanması	49
Tablo 3.6	Kenan Tepe Yerleşmesinin Tabakalanması	50
Tablo 3.7	Başur Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması	51
Tablo 4.1	Güvercinkayası Yerleşmesinin Tabakalanması	53
Tablo 5.1	Mersin-Yumuktepe Yerleşmesinin Tabakalanması	60
Tablo 6.1	Troya Yerleşmesinin Tabakalanması	70
Tablo 6.2	Baklatepe Yerleşmesinin Tabakalanması	74
Tablo 6.3	Bademağacı Yerleşmesinin Tabakalanması	83
Tablo 6.4	Hacılar Büyük Höyük Tabakalanması	86
Tablo 6.5	Karataş-Semayük Yerleşmesinin Tabakalanması	88
Tablo 6.6	Tarsus-Gözlükule Yerleşmesinin Tabakalanması	90
Tablo 6.7	Seyitömer Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması	94
Tablo 6.8	Seyitömer Höyük Yerleşmesinin V. Tabakasının Alt Evreleri	95
Tablo 6.9	Demircihöyük Yerleşmesinin Tabakalanması	97
Tablo 6.10	Göltepe Yerleşmesinin Tabakalanması	99
Tablo 6.11	Alışar Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması	100

Tablo 6.12	Tülintepe Yerleşmesinin Tabakalanması	104
Tablo 6.13	Norşuntepe Yerleşmesinin Tabakalanması	105
Tablo 6.14	Pulur-Sakyol Yerleşmesinin Tabakalanması	107
Tablo 6.15	Gedikli Karahöyük Yerleşmesinin Tabakalanması	109
Tablo 6.16	Tepecik Yerleşmesinin Tabakalanması	110
Tablo 6.17	Dilkaya Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması	111

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1	Türkiye’de Kalkolitik Dönem Yerleşmeleri	39
------------	--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız
m	: Metre
cm	:Centimetre (Santimetre)
G.Ö.	: Günümüzden Önce
M.Ö.	: Milaattan Önce
M.S.	: Milaattan Sonra
örn.	: örneğin
s.	: sayfa
TAY	:Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TUBA-AR	:Türkiye Bilimler Akademisi
Ünv.	: Üniversitesi
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
İTÇ	: İlk Tunç Çağı
a. e	: Aynı eser

GİRİŞ

Savunma nedir? Neden savunma ihtiyacı duyarız? Çevre duvarı, sur, hendek, rampa gibi oluşumlar neden ortaya çıkmıştır? Savunma kendimizi, malımızı, ailemizi ve yakınlarımızı hatta ülkemizi korumaksa tehdit ve tehlike nereden gelmektedir? – İç ayaklanmalar, komşular, dış güçler, yabani hayvanlar, doğal afetler vb.- Neden saldırırlar? – Artı ürün ve kendilerinin aç olması veya refah düzeylerini yükseltmek amacıyla yada cinsel amaçlarla- Tarihöncesinde ne tür savunma sistemleri oluşturulmuştur? – Korunaklı evlerin inşa edilmesi, çitler, hendekler, surlar, tüneller vb.- Savunma sistemi olarak adlandırılan bazı oluşumlar; çit, hendek vb. evcilleştirilen hayvanları bir arada tutmak ve yabani hayvanlardan korunmak amacıyla yapılmış olabilirler mi? Savunma sistemleri, sahip olunan toprakları belirtmek, sosyal ve politik sınırları işaretlemek için midir? Ya da selden, soğuktan, rüzgardan ve diğer doğal afetlerden korunmak için de inşa edilmiş olabilirler mi? Yerel yöneticinin ihtişamını göstermek ve sahip olduğu şeyleri korumak amaçlı mıdır? Dini nedenlerle inşa edilmiş olabilirler mi? Sembolik amaçlarla yapılmış olabilirler mi? Ticaretin başlaması ve güvenle gerçekleştirilmesi ile ilgili bir amacı olabilir mi? Örneğin mobil tüccarların korunduğu ve konakladığı merkezler olabilir mi? Sur ve benzeri oluşumlar kolay ulaşılabilir ve yolların bağlandığı alanlara mı yoksa gözlerden uzak korunaklı alanlara mı inşa edildiler? Bu ve benzeri sorulara yanıt aranacaktır.

Öncelikle tez konusunun temelini oluşturan Güvercinkayası (Çatalsu-Gülağaç-Aksaray) yerleşmesinde açığa çıkarılmış olan savunma sistemi, kapsamlı bir biçimde araştırılacaktır ve Anadolu’da ki savunma sistemi ve savunma sistemi olabilecek oluşumlar incelenerek, dış bağlantılar ve benzer savunma sistemleri konusunda başta Doğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya olmak üzere komşu bölgelerdeki benzer gelişmeler de ele alınacaktır. Bunda amaç; değişik çevrelerdeki savunma sistemleri arasında benzerlikler, farklar, inşa ediliş amaçları, yerleşmenin mimarisi ile bağlantıları, kullanılan hammadde ve inşa tekniklerinin belirlenmesinin yanında ilk örneklerini görmek ve nasıl geliştiğini izlemektir.

Sonuçta hedeflenen; Anadolu ve komşu bölgelerdeki savunma sistemlerinin ortaya çıkış süreci, nedenleri ve bu gelişime götüren sosyo-ekonomik boyut gibi sorulara yanıt aranarak bir senteze varılmasıdır. Ayrıca amaç; savunma amaçlı sur, hendek, palisat vb. inşa etmek fikri nereden geldi, neden ihtiyaç duyuldu, bu alandaki mimari nasıl gelişim gösterdi gibi sorulara yanıt aramak için savunma amaçlı olsun veya olmasın bütün sur, hendek, isnat duvarı, palisat, yığma toprak, tünel gibi oluşumları incelemektir.

Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar arasında Eski Anadolu Mimarlığı (Nauman,R, 1998), Şehir ve Savunması (Akarca, A, 1987), Doğu Anadolu Bölgesi’de Erken Demir Çağı Kale ve Nekropoller (Belli - Konyar, 2003), bulunmaktadır. Ayrıca bu konuda 2009’da verilmiş ancak yayınlanmamış Olcay Zengin Koşan’a ait bir doktora tezini ve Mehmet Cevher’e ait “ Başlangıcından İlk Tunç Çağlarının Sonuna Kadar Anadolu’da Savunma Sistemleri Mimarisi” isimli 2012 yılında kabul edilmiş Yüksek Lisans Tezini yapılmış araştırmalar arasında sayabiliriz.

Bu tez çalışmasında Yakındoğu olarak ele alınan Türkiye (Anadolu), Doğu Akdeniz Koridoru (İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Fırat’ın batısındaki Suriye toprakları), Kuzey Mezopotamya (Fırat’ın doğusundaki Kuzey Suriye ve Irak) ve İran’a kadar uzanan bölge ile Balkanlar, Yunanistan, Kıbrıs’ta bulunan önemli savunma sistemi örneklerine yer verilecektir.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarında toprakları olan bir ülkedir. Bu iki kıtayı İstanbul ve Çanakkale boğazları birbirine bağlamaktadır. Trakya bölgesi Bulgaristan ve Yunanistan ile sınır komşusudur. Dolayısıyla Bulgaristan ve Yunanistan’da örnek olarak incelenen yerleşim yerlerinde iklim özellikleri Trakya ve Ege bölgesinden çok farklı değildir.

Türkiye, ayrıca İran, Irak, Ermenistan, Gürcistan ve Suriye ile de sınır komşusudur. Tabi ki kültürel sınırlar farklıdır. Anadolu Asya kıtasının özelliklerini taşıdığı için Küçük Asya olarak da adlandırılmıştır.

Türkiye’de bakır, demir, altın, bor, kurşun, gümüş ve diğer bazı madenler mevcuttur. Orta ve Doğu Anadolu’da obsidiyen (volkanik cam) yatakları da bulunmaktadır.

Ülkede yüksek dağlar ve önemli su kaynağı olan nehirler yer almaktadır. Büyük nehirler arasında Fırat, Dicle, Çoruh, Seyhan, Ceyhan, Sakarya, Kızılırmak, Yeşilırmak'ı sayabiliriz. Büyük göller ise Van gölü ve Tuz gölüdür (Sagona-Zimansky, 2010: 3).

Yerleşmelerinin temel koşulu olan besin kaynakları, çevreye ve yerel coğrafya- ya bağımlıdır. Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Kızıl deniz'le çevrili olan Yakındoğu'ya beş denizler ülkesi denmiştir. Ama bölgedeki yerleşim yerlerine denize etkiler karasal etkilerden daha az olmuştur. Her çevre değişik bitkilerin yetişmesine olanak sağlar ve o bölgede yaşayanlara farklı besin kaynakları sağlar. Birbirine yakın ama çok çeşitli doğal alanlar bulunması, değişik yaşam biçimlerinin sürekli birbirleriyle ilişki içinde var olmasına olanak vermiş ve karşılıklı fikir alışverişine yol açan, tarihönesi Yakındoğu'nun çarpıcı teknolojik, bilimsel ve toplumsal ilerlemelerini ivmelendirmiştir (Roaf, 1996:19).

Anadolu hemen hemen tümüyle dağlar ve yaylalardan oluşmaktadır. Ancak kıyılarda az sayıda da olsa koylar bulunmaktadır.

Kuzey ve güney bölgelerinde dağlar, Orta Anadolu Yaylası'na doğru yavaş yavaş, kıyılara doğru dik olarak alçalırlar. Bu nedenle yüksek yaylalar denizlerin etkisine kapalıdır. Kıyı bölgeler ile iç bölgeler arasındaki bu keskin farklılık iklim ve bitki örtüsünde de kendisini göstermiş, her çağda ekonomi ve kültür alanlarında farklılık yaratmıştır (Naumann, 1998: 1).

Anadolu'yu bölgesel olarak aşağıdaki şekilde inceleyebiliriz.

-Pontus Dağlık Bölgesi: Karadeniz kıyıları boyunca kıyı dağları yer alır. Bu dağlar Kızılırmak'ın doğusunda Doğu Pontus, batısında Batı Pontus olarak adlandırılmıştır. *Propontus* olarakta Marmara Denizi'ne kadar uzanırlar. Doğu Pontus Dağları 3000 m'nin üstünde yüksekliklere ulaşmıştır. Trabzon ve Erzurum'u birbirine bağlayan Zigana Geçiti İran ve Türkiye'yi birbirine bağlar. Doğu Pontus Dağları kıyıya paralel fakat dik olarak konumlanırlar. Batı Pontus Dağları'nın yükseklikleri 2000 m'yi geçmez. Dağların kıyıya paralel paralel gitmesi nedeniyle Karadeniz kıyılarında doğal limanlar oluşmamıştır. Dağlar, nemli Pontus iklimi ile kuru iç bölge iklimi

arasında sınır oluşturmıştır (Naumann, 1998: 3-4). Karadeniz Bölgesi'nde dağların kuzeye bakan yamaçları en çok yağış alan kısımlarıdır. Dağ kuşakları, yükselti basamaklarına göre farklı yerleşim şekillerini ve dolayısıyla farklı tarz da geçim ekonomilerini oluşturur. Birden yükselen dağların yamaçlarında tarım yapma zorunluluğu seyrek ve dağınık yerleşmeye neden olur (Atalay- Mortan, 1995:95).

-Toros Dağlık Bölgesi: Güney kıyı dağları, Doğu Anadolu dağlık bölgesini, batıya doğru bir yay çizerek uzatırlar, bunu Anadolu'nun güney kıyı çizgisi izler. Bunlar, Fırat'tan Seyhan'a kadar doğu Toros, daha çok kuzey güney doğrultusunda uzanarak Orta Anadolu yaylasına sokulan Antitoros, Kilikya Torosları ya da Dağlık Kilikya olarak adlandırılan ve Psidya'ya değen asal Toroslar olarak bölümlenirler. Güneybatıda Lykia dağlık bölgesi de bunlara katılır. Tüm Toros dağları uçurumlarla yarılmış çıplak kayalıklardan ve yükseklikleri yükseklikleri 3000 m'yi aşan dağ sıralarından oluşmuştur. Pontus dağları gibi Toroslar da çok az sayıda geçide sahiptir.(Naumann, 1998: 4-5). Toros dağlık bölgesinin ikimi serttir. Kuzey yamaçlarda kar yaz boyunca kalır. Kıyı kesimde subtropikal iklim hakimdir. Bu dağlar arasında verimli çanaklar yeralmaktadır (Naumann, 1998:5).

-Ege Kıyı Bölgesi:Tektonik olarak hareketlidir. Küresel iklim değişiklikleri nedeniyle kıyı şeritlerinin ve adaların birçok değişiklik geçirmesine neden olduğu belirtilmektedir. Son Buzul çağı bitmeden önce deniz seviyesi daha alçaktı. Bu da, adaların bugünkünden daha büyük ve kimi zaman anakayaya ve birbirlerine bağlı olmaları, ayrıca adalar arası mesafelerin daha kısa olmasına yol açmıştır. Batı Anadolu coğrafyasının en büyük özelliği nehir vadileri tarafından kesilen dağlardır. Nehirlerin oluşturduğu vadiler sahil kesimi ile iç bölgeler arasında ticaret, takas ve yolculuk için uygun geçitler yaratmıştır.

Marmara Denizi'nin kuzeyinde Doğu Ege Dağları, güneyde Karia dağlık yöresi, batıda dağ çelengi yönünde yerleşmiş düzlükler ve bol kıvrımlı, sulu ırmaklar ile bunların bataklık çevrelerinin oluşturduğu verimli ovalardan oluşmuş koyaklar yer almaktadır (Naumann, 1998: 6). Bölgenin Trakya kesimi ülkenin en az engebeli sahaları arasında yer alır. Burada kıyıya paralel olarak uzanan Yıldız (Istarnca) Dağları basık bir dağ olup, doruk noktası hariç yüksekliği 1000 m'nin altındadır.

Buna karşılık güney Marmara oldukça engebelidir. Burada doğu-batı yönünde uzanan dağlar ve bazılarında göller bulunan oluklar yer almaktadır (Atalay- Mortan, 1995:129).

-Orta Anadolu Yaylası: Denizlerden karaya doğru yavaş yavaş alçalan, yüksek kenar dağları arasında, birbiri ile bağlantısı olmayan, dolayısıyla ulaşım elverişli olan, tek başına duran dağları ile hafif dalgalı, 800-1300 m yüksekliğinde bir yayla uzanır (Naumann, 1998:7).

Anadolu coğrafyası dışındaki bölgeleri ise şu şekilde sınıflandırabiliriz.

-Bulgaristan, Yunanistan ve Yunan Adaları: Ege kıyı Bölgesi özelliklerini taşımaktadır.

-Kıbrıs:Kıbrıs ise Toros Dağlık Bölgesinin kıyı kesiminde görülen tropikal iklim koşullarına sahiptir.

-Mezopotamya: Yakındoğu; yukarıda Toros Dağları ve Kafkasya ile Hazar Denizi'ne çekilecek bir hattın güneyinden Kızıldeniz'e kadar uzanan coğrafyadır. Buraya Doğu veya Güneybatı Asya da denilmektedir. Mezopotamya, bu alanın kalbidir (Fırat ve Dicle arası) (Tekin, 2017:11).

Buz tabakaları çekilip, denizler yükselirken, hava sıcaklığında hızlı bir yükselme oldu. M.Ö. 12000-8000 arasında yaklaşık 10 C⁰ olan bu artış sonucu sıcaklıklar şimdiki düzeylerinin 1 ya da 2 C⁰ üstünde en yüksek noktaya ulaştılar. Buzul Çağı'nda soğuk ve kuru bir iklime sahip olan olan kuzeydeki dağlık kuşak, genelde bozkır türü bitki örtüsüyle kaplıydı. Sonraları iklim daha sıcak ve nemli hale geldikçe, sık ormanlar yetişti. Böylece yaklaşık 6000 yıl önce Zagros ve Toros dağlarının yamaçları, bugün olduğu gibi, meşe ve diğer ağaçlarla kaplanmıştı. Daha güneyde ise, buzul çağının soğuk ve kuru iklim koşullarının yerini sıcak ve nemli bir iklimin alması, daha çok ağaç yetişmesine olanak sağladı. Ama M.Ö. 11.000 yılına gelindiğinde yağışlar azalınca büyük alanlar yeniden bozkır ya da çöl durumuna

dönüştü. Son 10 000 yıldır Yakındoğu'nun iklim ve bitki örtüsünde bugünkü koşullara göre fazla fark yaşanmamıştır(Roaf, 1996:23).

Holosenin başlangıcı G.Ö. 10500 yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde sıcaklık artışına bağlı olarak Anadolu'nun iç kısımlarını step ormanları kaplamıştır. Göller çekilmeye başlamış, bu göllerin kenarlarında yerleşim alanları kurulmuştur. Bu iklim değişikliği sonucunda;

- Neolitik yerleşimler gelişmiş
- Yabanıl tahıl ve bitkiler tarıma alınmış
- Yabani hayvanlar evcilleştirilmiştir.

Denizlerin seviyesi M.Ö. 7000-6000'lerde günümüzdeki seviyesine gelmiştir. Ege Denizinin bugünkü seviyesine M.Ö.4000'de ulaştığı bilinmektedir (Kayan, 1999: 544).

Anadolu yarımadası benzersiz konumu gereği binlerce yıldan beri farklı köklerden halkların göç ve yerleşimlerine sahne olmuştur (Akurgal, 1989; XI vd.-Sevin, 2007; VII). Eskiçağ'da dünyanın en önemli doğal ve tarihsel yollarının kavşak noktasında bulunan Anadolu, birbirinden sıradağlarla soyutlanmış pek çok birim içeren farklı coğrafi özellikleriyle dikkat çekicidir (Sevin, 2007: VII).

Bu tezin ana konusu olan Güvercinkayası Yerleşmesi de tarihi bir yolun yakınında konumlanmıştır. XVI. Tabakasında, Güvercinkayası savunma sistemiyle aynı döneme (Orta Kalkolitik) tarihlenen bir savunma sistemi bulunan Mersin Yumuktepe ise aynı şekilde Mezopotamya'nın Anadolu'ya açılan önemli noktası Kilikya yakınında yer almaktadır.

Anadolu yarımadası için, Asya ya da Küçük Asya denmektedir. Homeros'ta (II, II, 461) Batı Anadolu'ya Küçük Asya demektedir. Strabon ise Anadolu yarımadasının doğu sınırını Halys'a (Kızılırmak), güney sınırını Toroslar veya Touros Denizi'ne, kuzey sınırını ise Amisos (Samsun)'a dayandırmakta buranın batısına Küçük Asya dendiğini beyan etmektedir (Sevin, 2007: 2). Küçük tanımlaması Anadolu'yu Asya

kıtasından ayırabilmek için ilk kez II. yüzyılda Ptolamaisos (VI-4) tarafından kullanılmıştır. Coğrafi bir tanım olarak ise, *Asia Minor* olarak V. yüzyılda kullanılmıştır (a.e. 2). “Güneşin doğduğu yer” anlamına gelen Yunanca *Anatole* sözcüğü III. yüzyıldan beri kullanılmaktadır (a.e. 2-3). Osmanlı döneminde ise Anadolu adı Çoruh ırmağı ağzından İskenderun Körfezi’nin batısına doğru çekilmiş, Fırat’ın batısı için kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise bugünkü sınırlarını almıştır (a.e., 3).

Anadolu Yarımadası kuzey, batı ve güneyinden denizlerle çevrilidir. Kuzeyindeki deniz konuk sevmez anlamına gelen *Pontus Akseinos*, İon kolonizasyonundan sonra ise, *Pontus Euksoinos* (Karadeniz) olarak adlandırılmıştır. Kuzeybatısında *Propontis* (Marmara Denizi) yer alır. İstanbul Boğazı *Bosphoros Thrakios*, Çanakkale Boğazı *Hellas Pontus*, Ege Denizi *Argaios Pontus*, Akdeniz *Thalossa* (deniz) olarak adlandırılmıştır. Strabon’a (125) göre Likya bölümüne *Lykia* Denizi, Pamphylia bölgesi önündeki kesime ve (Antalya körfezi) bunun doğusundaki Kilikya bölümü, (Kilikya denizi) Mersin Körfezi ve İskenderun Körfezine ise, *İssikos* Denizi denilmekteydi (a.e., 3-4).

Yollara gelince, ülkenin engebeli coğrafyası nedeniyle karayolları hiç değişmemiş aynı rotayı izlemiştir (a.e.,4). Hititler döneminde yollar inşa edilmiş olmasına rağmen en eski yollar Urartular’dan kalmadır (a.e., 5). Roma yol sistemi ise, Prokonsül Manius Aquillus tarafından M.Ö.129-126 yıllarında inşa edilmiştir. Tezin ana konusu olan Güvercinkayası Savunma sistemi ve Mersin- Yumuktepe (XVI. tabaka) açısından önemli olan eski yol güzergahı aşağıda anlatıldığı gibidir. Anadolu’yu doğu- batı doğrultusunda geçen ve en eski dönemlerden Roma İmparatorluk Çağı’nın içlerine değin kullanılmış en önemli yollardan biri Ephesos’tan başlayıp, Maiandros (Büyük Menderes) vadisi boyunca ilerleyip, Tralleis (Aydın), Antiokheia (Başaran), Laodikeia (Goncalı), Eğridir ve Beyşehir göllerinin kuzeyindeki Kelainai (Dinar), Iulia (Çay), Philoumelion (Akşehir) üzerinden İkonion’a devam edip (Konya) ve buradan da doğuya doğru, Garsaura (Aksaray) yoluyla Mazaka (Kayseri), güneydoğuya doğru da Podandos (Pozantı) ve Pylai Kilikia (Kilikya Kapıları= Gülek Boğazı) üzerinden Tarsos (Tarsus) yani bugünkü Çukurova’ya ulaşıyordu(a.e.,

5-6). Ayrıca Batı Anadolu kıyılarından başlayıp, batıdan doğuya, Güneybatı İran içlerine uzanan kervanyolu I. Dareios tarafından genişletilmiştir. Bu yol daha önce de mevcuttu ve Tarihçi Heredotos bu yolu “Kral Yolu” olarak adlandırmıştır (a.e., 7). Kral Yolu aslında *Sardeis* ve *Sousa* arasında uzanır. Heredotos (V 54) buna daha sonra, Sardes’ten üç günlük mesafedeki *Ephesos*’u da ekleyerek, başlangıç ve bitiş noktalarını Ege Denizi ve *Sousa* olarak belirlemiştir. Başlangıç noktasını, eskiçağların en zengin ve en kalabalık liman kentlerinden biri olan *Ephesos* oluşturur. Buradan çıkan yol, kuzeye doğru ilerleyerek, büyük bir olasılıkla *Smyrna*’ya (İzmir) uğramaksızın, önce ilk durak noktasını oluşturan *Metropolis*’e (Torbalı); buradan da *Kaystros* (Küçük Menderes) ve *Hermos* (Gediz) vadilerini birbirinden ayıran *Tmolos* Dağları (Bozdağ) üzerindeki Karabel Geçidi’ne varmaktaydı. Burada Hitit kralına bağlı bir beye ait, 2.32 m. yüksekliğinde bir kaya kabartması yer almaktadır. Başında sivri konik külah, kısa eteklik ve uçları yukarı kıvrık çarık giymiş olan figürün sağ omuzuna yay geçirilmiş, ileriye doğru uzattığı sol elinde de mızrak taşımaktadır. Başın sağ tarafında Hitit hiyeroglifleriyle “*Kral Targaşna-vati*” yazıtı güçlkle de olsa okunabilmektedir. M.Ö. 13. yüzyılda geçitin en kritik noktasına yapılmış olan bu kabartma olasılıkla söz konusu yolun devlet koruması altında olduğunu ifade etmektedir (a.e., 9)”. Kral yolu, Efes-Sus arasında ulaşımı sağlamıştır (a.e., 9). Çivi yazılı belgelerde *Kursaura* (Aksaray) diye anılan *Frigya* ve *Kappadokya* bölgelerinin sınırında yer alan *Garsaura*’ya ulaştığı düşünülmektedir (a.e., 11-12).

Buradan yola çıkarak tezin ana konusu olan Güvercinkayası yerleşmesinin önemli bir antik yol (Kral yolu) yakınında bulunduğunu söyleyebilir.

O dönemdeki bölgelere baktığımızda;

-Thrakia: Doğuda Karadeniz’den, batıda Vardar Irmağı’na, kuzeyde Tuna’dan, güneyde Ege Denizi’ne uzanan bölge, adını Hint-Avrupa kökenli Traklar’dan almıştır (a.e.15). Thrakia, yeryüzü şekilleri bakımından kuzey ve güneyde dağlık kesimlere ortada ise, geniş ovalara sahiptir. İç kesimleri oldukça sert bir iklime sahiptir. Kuzey ve güneyindeki dağlık alanlar ormanlarla kaplanmış, düzlük olan orta kesim ise steptir (a.e., 19).

-Bithynia: İstanbul ilinin tüm Anadolu yakası, Kocaeli, Adapazarı, Bolu, Zonguldak illerinin batı yarısı, Bilecik ve Bursa illerinin kuzey kesimini kapsamaktadır. Adını bir Trak boyu olan Bithynylerden almıştır. Uludağ (Olympos) bu bölgenin sınırları içindedir. İç kesimleri dağlık ve ormanlıktır, kıyı kesimlerinde ise verimli ovalar yer almıştır. Göller açısından zengin olan bölgede Sakarya (Sangarios) Irmağı yer almaktadır(a.e.20-21).

-Mysia: Balıkesir ve Manisa'nın kuzeyi, Bursa'nın kuzeybatısı, Kütahya'nın batısı, Çanakkale'nin doğusu bölgenin sınırlarını belirlemektedir. Adını bir Trak boyu olan Myslerden almıştır. İç kesimleri dar vadilerle kesilmiş dağlık bir bölgedir, bölgenin kuzeyinde bereketli ovalar yer almaktadır (a.e., 46-47).

-Troas: Çanakkale ilinin doğu uç kısmı dışında tamamını yani Biga yarımadasını kapsamaktadır. Halkı, Dardenler'dir. Ayrıca bölgede Teukroslar diye anılan bir halkta yaşamıştır. Çok engebeli bir yapıya sahiptir. Mysia sınırında İda (Kaz) Dağı yer almaktadır. Kıyılarında Akdeniz iklimi görülür ama serin bir bölgedir (a.e. 58-60).

-Aiolis: İzmir ilinin kuzey kesimi ile Midilli Ada'sını kapsamaktadır. Bölge adını Hint-Avrupa ailesinden bir halk olan Aiol'lerden almıştır. Daha önce (M.Ö. 11. yy) Lelegler ve Pelasglar bu bölgede yaşamıştır. Bölgede, Akdeniz iklimi hakimdir (a.e., 71-76).

-İonia: İzmir ve Aydın illerinin Ege denizi kıyısındaki tüm batı kesimi ile Yunanistan'ın Sakız ve Sisam adaları sınırları içinde yer almıştır. İon'lar, Orta Yunanistan'dan gelen Hint-Avrupa kökenli bir halktır. Daha önce aynı bölgede Lelegler, Kariyalılar, Lydyalılar yaşamıştır. İonia Ege denizine geniş bir cephe olarak açılmıştır, Akdeniz iklimi hakim olmuştur (a.e.,81-85).

-Karia: Aydın, Muğla illerinin büyük bir bölümü, Denizli ilinin batı uç kısmını kapsamaktadır. Bölge adını kökenleri saptanamamış olan Karlar'dan almıştır. Karların adı, M.Ö. 2. binin ikinci yarısına ait Hitit ve Mısır metinlerinde geçmektedir. M.Ö. 900 yıllarında Aiol ve İonlar onların yaşadığı bölgeye yerleşmiştir (a.e., 110).

-Lykia: Antalya'nın batı kesimini, Muğla ilinin güneydoğu ucunu, yani Teke yarımadasını, kapsamaktadır. Bölgenin iç kesimleri M.Ö. 3.bin yıldan itibaren iskan görmüştür. Dağlık bir bölgedir. Alçak düzlüklerde makiler, yağış alan yükseklerde ormanlık alanlar yer almıştır (a.e., 133-138).

-Psıdia: Isparta ve Burdur illerinin tümünü, Antalya ilinin kuzey kesimini kapsamaktadır. Adına ilk kez M.Ö. 5. yüzyılda rastlanmıştır. Toroslar üzerinde yaşayan halklardan biri oldukları düşünülmektedir. Deniz seviyesinden ortalama 1000 m yüksekliktedir. Yüksekliği 2500 m'yi aşan dağlar arasında, yer yer göller ve ovalarla kaplı çukur alanlar oluşmuştur. Akdeniz ve İçbatı Anadolu iklimi görülmektedir. Göller açısından zengin bir bölgedir (a.e., 151-155).

-Pamphylia: Antalya ilinin doğu kesimini kapsamaktadır. 120 km uzunluğunda bir kıyı ovasıdır. Halkını Luvi kökenli halklar oluşturmuştur. M.Ö. 2000 yılında Tarhuntassa olarak bilinmektedir. Ilıman iklime sahip, düz bir bölgedir (a.e.,163-166).

-Lydia: İzmir ilinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümünü, Kütahya ve Uşak illerinin batı ucunu kapsamaktadır. Adını Hint-Avrupa kökenli Lydler'den almıştır. M.Ö. 2. binyılda Assuwa adını taşımaktadır. Doğu –batı doğrultusunda uzanan dağ zincirleri ile bunların arasında kalan oluk biçimli ve uzun vadilere sahiptir. Akdeniz iklimi hakimdir (a.e., 175-180).

-Phrygia: Ankara- Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tümünü, Konya Isparta ve Burdur illerinin kuzeyini, Kütahya ilinin batısını kapsar. Bölge adını bir Trak boyu olan Phrygler'den almıştır. Karasal bozkır iklimi görülmektedir (a.e., 193).

-Galatia: M.Ö. 3. yüzyılda ortaya çıkmıştır. *Phrygia* ve *Kappodokkia* toprakları üzerinde kurulmuştur. Ankara ve Kırıkkale illerinin tümünü, Çorum ve Amasya illerinin kuzeyini kapsamaktadır. Galatlar (Keltler) Orta ve Batı Avrupa kökenlidir (a.e.,213.)

ANADOLU TERMİNOLOJİSİ	BALKAN TERMİNOLOJİSİ
Akeramik ve Erken Keramikli Neolitik	Mezolitik/Epipaleolitik
Orta Keramikli Neolitik	Monokrom/Pre-Karanova
Geç Keramikli Neolitik-Erken Kalkolitik	Erken Neolitik(Karanova I-II)
Erken Orta Kalkolitik	Orta Neolitik(Karanova III-IV)
Geç Orta Kalkolitik	Geç Neolitik(Karanova(IV-V)

Tablo G1. Anadolu- Balkan Terminolojisi (Özdoğan, 2013:168)

<i>Kronolojik Tablo</i>			
TAKVİM YILI	KIKLADLAR	GİRİT	KITA YUNANİSTAN'I
MÖ 8500-6500 civarı	Mezolitik		
MÖ 6500-5800 civarı	Erken Neolitik		
MÖ 5800-5300 civarı	Orta Neolitik		
MÖ 5300-4300 civarı	Geç Neolitik I		
MÖ 4300-3200 civarı	Geç Neolitik II ya da Son Neolitik ya da Kalkolitik		
MÖ 3200-2800 civarı	Erken Kiklad I	Erken Minos I	Erken Hellas I
MÖ 2800-2700 civarı	Erken Kiklad I-II	Erken Minos I-II	
MÖ 2700-2300 civarı	Erken Kiklad II	Erken Minos IIA Erken Minos IIB	Erken Hellas II
MÖ 2300-2000 civarı	Erken Kiklad III	Erken Minos III	Erken Hellas III
MÖ 2000-1650 civarı	Orta Kiklad	Orta Minos	Orta Hellas
MÖ 1650-1100 civarı	Geç Kiklad	Geç Minos	Geç Hellas

Tablo G2. Batı Anadolu, Yunanistan ve Adaların İTÇ Terminolojisi (Stampolidis, 2011: 20)

Aşağıda sıralanacak olan savunma sistemleri dışında yerleşmelerin dışı kapalı tarzda inşa edilmesinin de bir tür savunma sistemi olduğu düşünülmektedir. Örneğin; Çatalhöyük mimarisinde evlerin yan yana dizildiği ve dış cephelerinin savunma işlevi gördüğü öne sürülmektedir. Ayrıca yapıların girişlerinin çatıdan olmasının da savunma amaçlı olabileceği düşünülmektedir.

Kaleler doğal koruma olanaklarının bulunduğu, dik yamaçlarla önündeki araziden ayrılmış olan yerlere inşa edilmiştir. Eğer yer uygun değilse, yapay engeller yapılmıştır. Bunlar; hendekler ve yığma toprak duvarlardır. Çoğu zaman ikisi bir arada bulunur çünkü hendek açılırken çıkan toprak yığma duvara dönüştürülmüştür. Ancak toprağı uzaklardan getirilmiş yığma duvarlar da mevcuttur. Yığma toprağın kaymasını önlemek için ise yüzeyine kaldırım döşenerek rampalar oluşturulmuştur. Höyüklerde yığma duvara gerek kalmamıştır (Naumann, 1998: 314-315). Rampalara örnek olarak İTÇ'da Bademağacı ve daha geç dönemde Boğazköy'ü (Hattuşa) verebiliriz.

Savunma sistemlerinin başlangıcı olarak çit ve hendekleri ele alabiliriz. Çit ve hendekler Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Türkiye Trakyası ve Balkanlar'a özgüdür.

Gerçek savunma sistemleri İTÇ'de,devletle birlikte madenciliğin gelişmesi ve korunması ile ilintili olarak ortaya çıkmıştır. Daha öncesinde ortaya çıkarılan sistemler(hendek, palisat (çit), duvar, rampa vb)sele, hayvanlara veya inşa edenlerin kendi halkının yağmasına karşı korunmak amacıyla yapılmış olabilir(Özdoğan,2015).

Çanak Çömleksiz Neolitikten İTÇ'ye kadar Terminoloji için (Tablo G1 ve Tablo G2).

Savunma sistemleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir.

-Sur: Sur; kapalı bir duvar ve kapılardan oluşur, kapı kulesi, sur kuleleri, kazematlar, etrafında hendek, palisat gibi eklentileri ve bölümleri olabilir. Bir yerleşmede sur olması; mimari tarzı, teknoloji, ekonomik düzey, savunma tarzı, toplumun yapısı (ör. Yerleşmenin ikiye ayrılması), kent ve kültürün simgelenmesi vb. konularda bilgi edinmemizi sağlar. Sur duvarlarının tarihi gelişimini anlayabilmek için

başlangıcından günümüze genel özelliklerini kabaca ele aldığımızda şu sonuçları görürüz. En eskilerinden ve en çok bilineni Jericho'dadır. Doğayla başa çıkmak için inşa edilmiş olsa da bir çeşit savunma ve korunma sistemidir.

Tarihi örneklerle değinip daha anlaşılır hale getirmek gerekirse; Eski İstanbul'lular korunmak için Küçükçekmece Gölü yakınlarındaki Yarımburgaz Mağarası'na sığınmışlardı. Yaklaşık 30 m. yükseklikte bir kayalık üzerinde bulunan mağara hem etrafa hakim, hem de ulaşılması zor dik bir yamaçta olduğu için savunması kolaydı (Seval, 2009: 8). Erken Demir Çağı'na ait kaleler yüksek bir kayalık tepe üzerine kurulurken, eteklerinde de sivil yerleşme alanları ile nekropol yer almıştır (Belli – Konyar, 2003: 14). Geç Antik Dönemde surlar; sadece savunma amaçlı değil ayrıca politik gücün de bir göstergesiydi. Kısaca askeri, hareketleri ve giriş rotalarını kontrol etme, ticari veya dini savunma, sembolik olarak gücün, otoritenin ve statünün gösterilmesi gibi görevler üstlenmekteydi (Anderson, 2013: 75-78-79).

İstanbul'a ilk suru Megaralı Dorlar inşa etmiştir. Bu surların Sur-ı Sultani ile aynı alana inşa edildiği düşünülmektedir. M.Ö. 324-337 Septimus Severus Surları (kara surları) inşa edilmiş ancak bunlar günümüze kalmamış. İstanbul Surları Theodosius Surları olarak da bilinir. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Ksenopon ve Onbinler İstanbul'u ziyaret ettiklerinde surlar bugünkü Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepeyi çevrelemekteydi. Byzantionlular, M.Ö. 400-340 yılları arasında üzerinde Çemberlitaş'ın olduğu ikinci tepenin üzerinde surları yeniden inşa ederek hem kenti genişletmiş hem de savunmalarını güçlendirmişlerdir (Yavuz ,2014: 58). İstanbul Surlarının yapımına İmparator II.Theodosius Praefectus Antheonius tarafından M.Ö. 413 yılına doğru başlanmıştır. Hunların şehri tehditi nedeniyle Praefactus Konstantinius Kyros surların önüne ikinci bir duvar daha yaptırmıştır.

İstanbul Surlarının uzunluğu 22 km'dir. Kara surları üç bölümden oluşur: Hendek, dış sur, iç sur. Sura bitişik ve 50 m. aralarla kara surları tarafında, bir çoğu yıkılmış, çatlamış durumda 96 burç (kule) bulunmaktadır. Bu burçlar, boydan boya uzanan sur duvarlarından 10 m'lik çıkıntıda, çoğunlukla kare planlı ve 25 m. yüksekliğindedir. 300 adet burcun ve 50 adet dışa açılan kapının bulunduğu belirtilmektedir.

-Kapılar: Savunmada kapılar birinci derecede önem taşımaktadır. Çünkü işlevleri yerleşmeye giriş çıkışı sağlamaktır bu da kapıları savunma sisteminin en zayıf halkası yapmaktadır. Bazı örnekler vermek gerekirse; Hacılar'ın II. tabakasında (6.binin 2. yarısı) kuzey kapısı, bir duvar yarığı içine kayan sürme kapı kanadı ile kapatılmıştır. İç kapı yolu 9 m uzunluğundadır. Güney kapısında, kapı kanadı bir hücre içine yerleştirilmiştir. Kapı yolu yer yer değiştirilerek bir korunma sağlanmıştır (Naumann, 1998: 278). 5. binyılda Mersin'de iki burç arasında yer alan, 1,50 m genişliğinde olan kapı kanadı 3 m'den uzun olan bir geçidin sonundadır (a.e: 278). Tarsus'ta 3. binyıl başına tarihlenen L biçimli anıtsal bir kapı ortaya çıkarılmıştır (a.e: 281). 3. binin ilk yarısına tarihlenen Troya I'in anıtsal kapısı, çokgen bir hisarın köşesinde yer alır ve 2 m genişliğindedir. İki yanındaki duvarlar 4-6 m öne çıkmıştır, böylece 15 m genişliğinde büyük bir burç oluşturulmuştur. Kapı yolu 8 m uzunluğundadır ve yokuş şeklindedir. Troya I'in diğer kapıları; FN ve FL'dir. Troya II'de anıtsal kapıların ve üstü kapalı kapı yolunun yerini kapı odası almıştır (a.e: 281).

Hacılar Büyük Höyük'te açığa çıkarılan Batı Kapısı 9,10 m uzunlukta ve 4,10 m genişliktedir. İki yanında kuleler yer almaktadır (Umurtak-Duru, 2013:14). Kapının yan duvarlarının ilk 5 metrelik kısmının temeli, 1,80 m yüksekliğe kadar taşla örülmüştür. Bu yan duvarlar bitişindeki kulelerin dış çizgisinden 6 m kadar ileri çıkmıştır. Duvarların temelleri tek taş dizisi halindedir. Bu duvarların üst kısmının kerpiçe örüldüğü düşünülmektedir (Umurtak-Duru, 2013: 10).

Bademağacı'nda İTÇ II'de uzunluğu 16,50 m genişliği 5 m olan bir yapı kapı olarak adlandırılmıştır. Çünkü bu yapının dışa bakan arka duvarı yoktur. Burada yer alan 1.70x3 m. boyutlarındaki yapı, girişi kontrol etmek amacıyla yapılan nöbetçi odası olarak düşünülmüştür. Kapı olarak düşünülen ikinci yapı da megaron planlıdır ve arka duvarı yoktur (Duru, 2008:155-156).

-Kuleler Ve Burçlar: Kulelerin inşa nedeni; uzakları görerek kontrol edebilmek, zayıf noktaları özellikle kapıları savunmayı güçlendirmek ve savunma sistemine ithişamlı bir görünüm kazandırmak olabilir. Hacılar Büyük Höyük'te Batı Kapısı olarak isimlendirilen geçitin iki yanında, tam dikdörtgene yakın planda, kule olarak

düşünülen mekanlar ortaya çıkarılmıştır. Güney 1 olarak isimlendirilen sağ kulenin içten ölçüleri 6.10x3.85 m'dir. Kulenin dışa bakan duvarı 1.45 m, yan duvarlar ise yaklaşık 1 m kalınlıktadır. İçe bakan dar kenarın ortalarında 1.20 m'lik kapı aralığı ve kapının iki yanında, kulenin uzun yan duvarlarının devamı olarak, 0.85x0.95 m boyutlarında duvar çıkıntıları/payandalar açığa çıkarılmıştır. Kuzey 1 kulesi de yaklaşık aynı ölçülerdedir ancak kent içine doğru olan dar kenarlarından sadece birinde payanda çıkıntısı yer almaktadır (Umurtak-Duru, 2013:14).

Kuruçay yerleşmesinin 11. katında ortaya çıkarılan savunma duvarının güneye bakan dış yüzünde yarım yuvarlak planlı iki kule yer almaktadır. Kulelerden biri yıkılmıştır sağlam olan diğer kule 3,5 m ileri çıkmıştır. Kulelerin uç kısmında 1 m genişliğinde aralıklar yer almaktadır. Efe ve Türkteki Kuruçay 11. katının savunma duvarında yer alan kulelerin at nalı biçiminde olduğundan söz etmektedir (Efe- Türkteki, 2011:192-197).

Limantepe Kulesi, Eriha (Jericho) Kulesi ve Güvercinkayası Kuleleri ve son örnek olarak İstanbul Surlarında yer alan 300 adet kuleyi örnek olarak verebiliriz.

-Kazematlar: Duvara yerleştirilmiş küçük odacıklardır. Bunların savunma amaçlı inşa edilmiş olabilecekleri düşünülmüş olsa da son yapılan kazılar sonucunda işlik olabilecekleri sonucuna varılmıştır. Hacılar Büyük Höyük'te İTÇ I'e tarihlenen sur duvarına bitişik kazemat odaları yan yana sıralanmıştır. Megaronumsu planlı olarak tanımlanan oda dizisinde toplam 40 oda açığa çıkarılmıştır. Tek düze megaron planlı kazematların dışa bakan dar kenarları, hafif dışa açılır gibi başlayıp, bir sonraki mekanın uzun duvarı ile dar açı yaparak birleşmektedir. Bu yamuk plan uygulaması sağlam durumda günümüze gelen bütün kazematlarda görülmektedir. Bu uygulama sayesinde dış duvar ve ona yapışık odalar hafif kırılmalarla kavis yapmaktadır (Umurtak-Duru, 2013:14). Mersin-Yumuktepe'nin 16. tabakasında da kazematlar yer almaktadır ve işlik amaçlı kullanıldıkları düşünülmektedir (Caneva – Sevin, 2004: 60).

-Hendekler: Hendek, batıda Balkanlar, Trakya ve Ege'ye özgü bir savunma sistemidir. Aşağıpınar, Aktopraklık vb. hendek örnekleri bulunan yerleşmeler çalışmanın kapsamı içinde incelenecektir.

- Ahşap Palisatlar, Çitler: Daha çok Türkiye Trakyası ve Balkanlara özgüdür. Aşağıpınar yerleşmesinin Neolitik-Kalkolitik geçişine denk gelen 5.tabakasının bir palisat ile çevrildiğine dair izlere rastlanmıştır. 50 cm kalınlığında ve 1 m derinliğinde olan bir kanalın içinde kazık deliklerine ve ahşap izlerine rastlanmıştır (Karul, 2006: 490).

-Tüneller: Gre Virike'de bir tünel yer almaktadır. Bu sistem geç dönemlerde çok kullanılmıştır.

-Toprak Dolgu: Yığma toprak örneğini en iyi İTÇ II'de Bademağacında görmekteyiz. Bu yığılan toprağın kaymasını önlemek ve sağlamlaştırmak amacıyla da glasi (taş döşeme) ile örtmüş olmalıdır. Bu örneğe daha geç dönemde Hattuşa'da (Boğazköy) da rastlamaktayız.

-Taş Döşeme (Glasi): Mezraa Teleilat'ta glasi mevcuttur (Duvarın dış kısmını Fırat nehirinden getirilmiş taşlarla kaplayarak glasi oluşturmuşlar). İTÇ'de Bademağacı yerleşmesinde ortaya çıkarılan glasi yerleşmeyi çevrelemektedir. Taş döşeme höyüğü sel sularından korumak amacıyla yapılmıştır ve her aşamada yenilenmiştir (Duru-Umurtak, 2006:14). Geç dönem örneği Boğazköy'dedir.

-Rampalar: Küllüobada surun kuleye yakın kısmında bir rampa açığa çıkarılmıştır. Troya'da da FM kapısına uzanan bir rampa yer almaktadır. Karataş-Semayük'te de bir rampa ortaya çıkarılmıştır. Bir kaç örnek daha mevcuttur.

Tarihöncesi savunma sistemlerinin yapı malzemeleri; taş, toprak, ahşap, asfalt, kireç, mermer, dal, saz ve otsu bitkilerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

M.Ö.8000-6000 ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA SİSTEMLERİ

Neolitik kelimesinin anlamı; 1865 yılında J. Lubbock tarafından Yeni Taş Devri-Cıralı Taş Devri olarak adlandırılmıştır. Neolitik Çağ insanlığın yaşam biçimine getirdiği yenilikler nedeniyle Neolitik Devrim olarakta adlandırılmaktadır (Özdoğan, 2011: 329). Bu dönemde savunmaya yönelik yapılmış her şey korunmak amacı gütmüş olabilir. Vahşi hayvanlara veya diğer insan topluluklarına karşı düşünülmüş veya gerekli olmuş olabilir.

1.1 Eriha (Jericho)

Eriha Ürdün'de Ölü Denizi'in 10 km kadar kuzey kesiminde yer almaktadır. Yerleşmenin yer aldığı vadi deniz seviyesinden 400 m aşağıdadır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e, M.Ö.8000'e tarihlenmektedir. Yerleşme John Garstang tarafından tespit edilmiştir. İlk dönem kazı çalışmaları 1930-1936 yılları arasında John Garstang, ikinci dönem kazı çalışmaları 1953 yılında Kathleen Kanyon tarafından gerçekleştirilmiştir. (Tablo 1.1)

1. İslam
2. Bizans
3. Geç İsrail Krallığı

4. Eski İsrail Krallığı
5. İsrail
6. Geç Kenan
7. Eski Kenan
8. Hitit

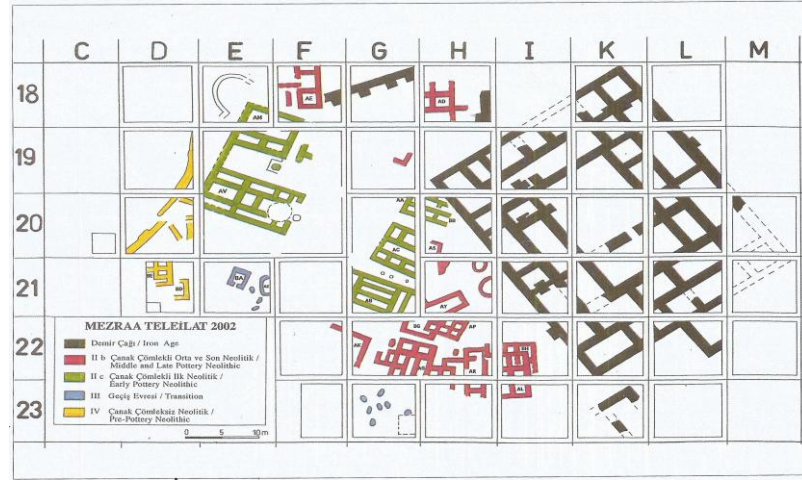
Tablo 1.1 Jericho Yerleşmesinin Tabakalanması

Yerleşmede Burada 3 m genişliğinde ve 4 m yüksekliğinde taş duvar ortaya çıkarılmıştır. Duvarın dışında bir hendek ve iç kısmında ise büyük bir kule yer almaktadır. Kule 8 m yüksekliğinde, temelde 9 m, tepede 7 m genişliğindedir. Kulenin çatıya çıkan basamakları bulunmaktadır (Peter vd., 2003: 57). Kulenin dışı taş duvarla oluşturulmuş, ortasına moloz doldurulmuştur (Tekin, 2017: 177).

1.2 Mezraa-Teleilat

Mezraa-Teleilat Höyüğü; Şanlıurfa İli Birecik İlçesinin 7 km güneyinde, Mezraa Beldesi sınırları içinde, Fırat'ın sol yakasındaki kıyı taraçası üzerindedir (Özdoğan, 2007: 189-195).

1989 yılında G. Algaze'nin Fırat Havzası Yüzey Araştırması sırasında saptanmıştır (Özdoğan-Ayhan vd., 1999:1). 1999 yılında başlatılan kazı çalışmaları ODTÜ-TAÇDAM GAP Karkamış Projesi kapsamında, Şanlıurfa Müzesi adına İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı tarafından yapılmıştır (Özdoğan vd., 2002: 36) ve 2005 yılına kadar sürmüştür.

Şekil 1.1: Mezraa Teleilat. (Özdoğan, 2011: s. 227)

Özdoğan'a göre; höyükte birbirinden yaklaşık 5000 yıllık bir boş dönemle ayrılan iki kültürel evre bulunmaktadır. (Tablo 1.2)

I.Evre:	Demir Çağı
II. Evre:	Çanak Çömlekli Neolitik'tir (Özdoğan 2007:189-195).
III. Evre:	Çanak Çömleksiz Neolitik- Geçiş Süreci Çanak Çömlekli Neolitik
IV. Evre:	Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB Son)
V. Evre:	Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB Orta)

Tablo 1.2: Mezraa Teleilat Yerleşmesinin Tabakalanması

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ IV ve V. evrelerde ortaya çıkarılan mimari kalıntılar höyüğün batı yamacında, yüzey toprağının hemen altında açığa çıkarılmıştır. (Şekil

1.1) BD olarak adlandırılan bu yapının batısı yamaç eğimi nedeniyle tümüyle tahrip olmuştur. Yapı yalnızca doğu duvarı ve bu duvara ilişik köşe bağlantıları ile bilinmektedir. Doğu duvarı, iki dizi iri yassı taşlardan yapılmış ve yer yer iki taş sırasına kadar korunmuştur. Kuzey köşesine yakın kısmında ise küçük bir payanda bulunmuştur. BD yapısının altında yangınla tahrip olmuş BE yapısı açığa çıkarılmıştır. Yapının oldukça ince yassı kerpiç bloklarla yapılmış olan duvarları bazı kısımlarda 35 cm'ye kadar korunmuştur. Derinleştirildiğinde kerpiçlerin yassı taşlardan oluşan bir duvar üstüne oturduğu görülmüştür. Hücre planlı mekanlardan oluşan yapının açma alanı dışında da devam ettiği anlaşılmıştır. Tabanlar kerpiçli sert bir dolgu ile kaplanmıştır (Özdoğan vd., 2002: 45).

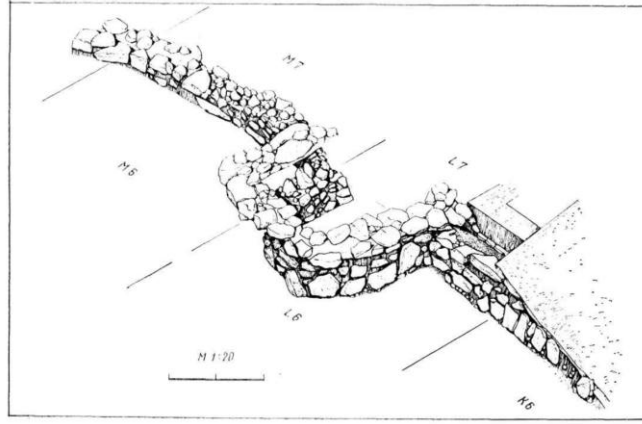
Şekil 1.2: Mezraa Teleilat Savunma Duvarı (Karul, 2009: 31)

2002 yılında höyüğün batısının aşağı kesiminde büyük bir taş duvar açığa çıkarılmıştır. 20 m'lik bölümü açığa çıkarılan bu duvarın yüksekliği 2 m'ye kadar korunmuştur. Duvarın dışa (batı) bakan kısmı Fırat Nehri'nden getirilen konglomera taşlarıyla glasi gibi kaplanmıştır. Duvar, IV ve III. tabakaları batıdan sınırlamaktadır. Duvarın IV. tabakada mı yoksa III. tabakada IV. tabaka dolgularını keserek mi inşa edildiği kesinlik kazanmamıştır. Çevre duvarı yerleşmenin Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ı (PPNB) temsil eden IV. tabakasında veya Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak Çömlekli Neolitiğe Geçiş Dönemine tarihlenen III tabakada inşa edilmiştir. Özdoğan'la yapılan görüşmede çevre duvarının III. tabakada yer alma

olasılığının yüksek olduğunu belirtmiştir (Özdoğan, 2015). Duvarın sadece höyüğün batısında Fırat'a bakan yüzde mi yer aldığı yoksa bütün yerleşmeyi mi çevrelediği açıklık kazanmamıştır. Duvarın uzunluğu 45 m civarındadır (Özdoğan, 2013: 210-211). (Şekil 1.2).

1.3 Tell Magzaliyah

Abra nehri kenarında, Yarım Tepenin 7,5 km kuzeybatısındadır. Yerleşme yaklaşık 4500 m² alana yayılmıştır (Guliaev, 1999: 75).

Şekil 1. 3: Tell Magzaliyah. (Bader, 1989, 44)

Yerleşme 1978-1980 yıllarında Sovyet arkeologlar tarafından N.O. Bader başkanlığında kazılmıştır (Guliaev, 1999: 76). M.Ö. 8000-7000 yıllarına tarihlenmektedir (Guliaev, 1999:76). Jericho, Beidha, Ras Shamra ve Çatalhöyük'le çağdaş olduğu düşünülmektedir (Guliaev, 1999: 88).

Yapılar taş temel üzerine kerpiçten pise tekniği ile inşa edilmiştir. Toplam 15 yapı açığa çıkarılmıştır (Guliaev, 1999: 87). Bir veya daha fazla kulesi bulunan bir çevre duvarı mevcuttur. Duvar, büyük taş bloklarla yapılmıştır. Bu blokların bazıları 1,5 m çapındadır. Yerleşmenin kuzeyinde at nalı şeklinde, 5 m çapında bir kule yer almaktadır.(Şekil 1.3). Duvarın 50 m'si kazılmıştır. Yerleşmenin batısında esas kapı girişi ortaya çıkarılmıştır. Bu giriş büyük taş bloklarla yapılmıştır (Gulyaev, 1999:88). Güney kapısı daha küçüktür ve genişliği bir m'den azdır. Batı ve güney kapıları ilave bir duvarla korunmuştur (Bader, 1989: 43-44). Savunma Duvarı

kuzeyde 1,5 m yüksekliğinde ortaya çıkarılmış ancak güneyde ise sadece bir taş sırası bulunmuştur. Yapılarla duvar arasındaki mesafe bir metreden azdır. Duvarın batısı aynı zamanda yerleşmeyi yağmur sularından korumaktadır. Duvar diğer yapılardan daha sonra inşa edilmiştir. Bader, duvarın kesinlikle savunma amaçlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca duvarın yapımı için toplumsal işbirliği gerektiğini belirtmektedir. (Bader, 1989: 42-43-44-46)

1.4 Beidha

Ürdün’de Petra’nın 3 km kuzeyindedir. 1957’de Diana Kirkbride sonra Brian Byrd tarafından kazılmıştır. 1983’te kazılar son bulmuştur. M.Ö.7200-6500’e tarihlenmiştir (PPNB). Taştan yuvarlak yapılar ortaya çıkarılmıştır. Taştan bir çevre duvarı yer almaktadır. Yerleşim yangınla son bulmuştur.

1.5 Halula

Suriye’de Halep’in doğusundadır. Wadi Fars ve Wadi Abu Gal Gal arasında Fırat Nehri’nin alüvyal ovasında, nehrin sağ yakasında yer almaktadır. 8 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. İspanyol arkeologlar tarafından ilk defa 1991 yılında Miquel Molist başkanlığında kazısı yapılmıştır. Kuzey Suriye de Tışrin Barajı kazılarındandır. 1991-2011 yılları arasında kazı yapılmıştır (Tekin, 2017: 227). 40 Tabaka saptanmıştır. (Tablo1.3). PPNB. M.Ö. 7750-6780’e tarihlenmiştir.

1-20: Orta PPNB
21-34: Geç PPNB
36-37: Halaf

Tablo 1.3: Halula Yerleşmesinin Tabakalanması

3-5 odalı 21 dikdörtgen yapıdan oluşmaktadır. Halula’da dağınık yerleştirilmiş, birbirinden geniş açık aralıklarla ayrılmış çok sayıda yapı ortaya çıkarılmıştır.

Dikdörtgen evler taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir ve ocak ve fırınlar yer alan küçük bölümlere ayrılmıştır. 7. binin sonlarında Halula'da yuvarlak yapılar kullanılmaya başlamıştır. Bunlar 1.3 m.x3.8 m ölçülerindedir ve taştan inşa edilmiştir iç kısımları alçı taşı ile kaplanmıştır (Peter vd., 2003: 110).

Büyük istinat duvarı 28 m uzunluğunda, 4 m yüksekliğinde, büyük ve dikkatlice yerleştirilmiş işlenmemiş taş bloklarla inşa edilmiştir. Duvar M.Ö. 7000'e tarihlenmiştir. Yerleşmenin doğu kısmında bir teras veya platform yer almaktadır. Bu platform en yüksek noktasında büyük taş duvarlı, yedi uzun dar odalı bir yapı yer almaktadır. Platformun amacı bilinmemektedir. Sosyal olaylar, kült törenleri veya höyüğü erezyondan korumak amacıyla inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Peter-Akermans- Schwartz, 2003:63-64). 1,20 m genişliğindeki taş duvarın çapı bilinmemektedir ancak en azından yerleşmenin bir bölümünü çevrelediği düşünülmektedir. Yerleşmede ayrıca taş kaplanmış, erken sulama sistemine işaret eden bir su kanalı açığa çıkarılmıştır (Peter vd., 2003: 110).

1.6 Kalavastos Tenta

Kıbrıs Adası'nın güneyinde, sahilden 3 km mesafede Vasilikos Nehri vadisinde, nehrin batısında, Larnaka'nın 38 km güneybatısında, Lefkoşa'nın 48 km güneyinde yer almaktadır. Doğal bir tepe üzerine kurulmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik, Çanak Çömlekli Neolitik ve Kalkolitik Dönemlere ait bir tabakalanma görülmüştür. M.Ö. 7000-3000 arasına tarihlenmektedir. 1941 yılında Profyrios Dikaos tarafından bulunmuş, 1971'de bir kazı yapılmıştır ancak tam raporu yayınlanmamıştır. 1976-1978 ve 1984 yıllarında Ian A.Tood tarafından tekrar kazılar yapılmıştır (Tood, 2001:95).

Tepenin üst kısmında yuvarlak veya yuvarlakımsı yapılar konumlanmıştır. Bir çevre duvarı ve bir hendek erken yerleşimi çevrelemektedir (Tood, 2881: 97). Yuvarlak veya eğrisel biçimlendirilmiş (curvilnear) yapılar ortaya çıkarılmıştır (Tood, 2001: 97). Yapılar taş temel üzerine kil, çamur, saman ve çakıl karışımından inşa edilmiştir. İçlerinde ocaklar ve sekiler yer almaktadır. Yapıların iç kısımları sıvanmış ve bazen duvar resimlerine rastlanmıştır (ellerini yukarıya kaldırmış insan figürleri).

Ayrıca yerleşmede intra mural gömütler ortaya çıkarılmıştır. Ekonomilerinin hayvan evcilleştirme, tarım, avcılık ve toplayıcılıktan oluştuğu düşünülmektedir. Bulunan aletler taş ve kemiktendir.

Yerleşme dıştan kaya yatağına oyulmuş bir hendek ve duvarla çevrilmiştir (Tood, 2001: 97). 5.tabakada yerleşmenin batısında, seri halinde 45 adet direk deliği açığa çıkarılmıştır. Yerleşmeyi ahşap bir Palisatın çevrelediği düşünülmektedir (Knapp, 2013: 103-105).

1.7 Khirokitia Vouni

Khirokitia Kıbrıs'ın güneydoğusunda kıyıdan 6 km kadar içeride, Maroni Irmağı vadisinde yer almaktadır (Knapp, 2013: 124). 1,5 hektar alanı kaplamaktadır. Doğal olarak korunaklı bir alana kurulmuştur (Tood, 2001: 111). 1934 yılında Dikaïos tarafından bulunmuştur. Dikaïos tarafından 1936-1946 yılları arasında kazısı yapılmıştır (Knapp, 2013:124). 1977 yılında Alain Le Brun kazı yapmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitiğin sonuna tarihlenmiştir (Le Brun, 2001: 109). Yerleşmenin çapı 250 m kadardır ve nehir seviyesinden yüksekliği 55 m' yi bulur. Dikaïos yerleşmeyi üç evreye ayırmıştır (Esin, 1981: 86-96). Yerleşmenin doğu bölümü dokuz stratigrafik tabakaya ayrılmıştır (A-H,J), batı bölümü ise üç stratigrafik tabakaya (I-III) ayrılmıştır.

Taş temelli, yuvarlak planlı (Tholos) yapılar yer almaktadır. Bunların çoğu küçüktür ve 2-3 m çapındadır. En büyüklerinin çapı 6 m'yi bulmaktadır. Temelleri toprağın üzerine oturtulmuş taş dizilerinden oluşmaktadır. Üzerleri kerpiç tuğlalar veya pise'lerle (sıkıştırılmış toprakla) inşa edilmiştir (Esin, 1981: 86-96). Kıbrısta Geç Çanak Çömleksiz Neolitikte insanlar, sıkça yerleştirilmiş, kerpiç veya pise'den inşa edilmiş yuvarlakımsı ya da yuvarlak, iç çapları 2-9 m olan yapılarda yaşamışlardır. Bazı yapılarda küçük pencereler yer almaktadır. Yapılarda toprak sıvalı zeminler ve dikdörtgen ocaklar ortaya çıkarılmıştır (Knapp, 2013:123-124).

Khirokitia bir duvar tarafından doğu ve batı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Güneydoğudan kuzeybatıya uzanan iki çevirme duvarı yerleşmeyi çevrelemektedir. Bu duvarlar taştandır ve ara dolgu çamur harçtandır. İkinci duvar, 2,5 m kalınlığında, 3 m yüksekliğindedir ve bir kapı açıklığına sahiptir. III. tabakada taş duvarın yerleşmeyi tamamen çevrelediği düşünülmektedir. Önce duvarın içine (doğusuna) taş ve kerpiç yapılar yerleştirilmiş sonra duvarın batısında da yapılar yerleştirilmiştir. Son olarak yeni bir duvar inşa edilmiştir. Yeni duvar, 2,5 m kalınlığında, 3 m yüksekliğindedir. Taş ve çamur harcı ile inşa edilmiştir. Yeni duvar 60 m uzunluğundadır ve aşağı yukarı eski duvara paralel uzanmaktadır (Knapp, 2013: 110).

İKİNCİ BÖLÜM

M.Ö.6500-5500 ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA SİSTEMLERİ

M.Ö. 7000-5500 yılları arası kabul edilmektedir. Bu dönemde yaşamı önemli oranda kolaylaştıracak bir şey üretmişler, icat etmişler diyebiliriz (Çanak-çömlek). Bunun anlamı yiyecekleri kolaylıkla pişirebilmek ve saklayabilmek, bir anlamda biriktirmektir, diyebiliriz. Büyük kaplarda yağı, suyu, buğdayı ve diğer ürünleri sakladılar; küçük kaplarda pişirdiler, daha küçük tabak formunda yediler. Bu icat bir anlamda artı ürün saklama konusunda ivme kazandırmış olmalıdır. Bakır veya bakır kristali olan malahit ve azuritten yapılan alet ve süs eşyaları Neolitik'ten beri bilinmektedir (Sazcı, 2002: 54).

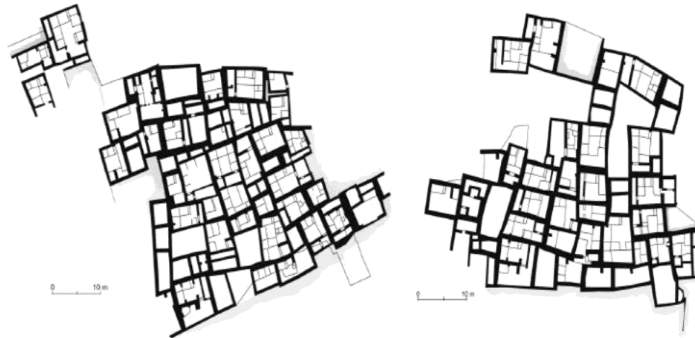
2.1 Çatalhöyük

Konya İl Merkezinin 52 km. güneydoğusunda, Çumra İlçesi'nin 11 km. kuzeyindedir. J. Mellaart tarafından 1950'li yıllarda bulunmuştur. Mellaart, 1961-1962-1963 ve 1965 yıllarında kazı yapmıştır. 1993 yılında Ian Hodder kazılara başlamıştır ve kazılar halen sürmektedir.

Şekil 2.1: Çatalhöyük VI B. (Hodder, 2011: 93).

Çatalhöyük'te evlerin dış yüzlerinin oluşturduğu kapalı yüzey savunma duvarı yerine geçmiştir (Naumann, 1998: 494). (Şekil. 2.1). Girişlerin çatıdan olmasının da bir savunma gereksinimi sonucu olduğu düşünülmektedir. Bu mimari tarzı başka yerleşmelerde görülmektedir, örneğin; Canhasan, Aşıklıhöyük . (Şekil.2.2).

Şekil 2.2: Çatalhöyük, VI B ve VII. tabaka yapılarının planı (Mellaart, 1966).

2.2 Hoca Çeşme

Edirne İli Enez İlçesinin 7 km doğusunda, Ege Denizi'nden 5 km kadar içeride, Meriç deltasına hakim doğal bir kayalığın üzerindedir (Özdoğan, 1998: 68). Yerleşmenin ilk kurulduğu dönemde bu günkü delta ovasının Ege Denizi'nden içeri giren bir koy şeklinde olduğu anlaşılmıştır (Özdoğan , 2007b: 415). Yaklaşık 70x90

m boyutlarında küçük bir yerleşmedir. Kazıdan kısa süre önce tarım faaliyetleri ve karayolu yapımı nedeniyle tahrip edilmiştir. Yerleşme Enez kazı ekibi tarafından saptanmıştır. Kazı çalışmaları 1991-1993 yılları arasında M. Özdoğan başkanlığında yapılmıştır. Tabakalanması, Neolitik (IV-II), Kalkolitik (I) (Özdoğan , 1998: 68-69). (Tablo. 2.1).

M.Ö.6400-6300	(IV.Evre),
M.Ö. 6200-6000	(III.Evre),
M.Ö. 5800-5600	(II.Evre).

Tablo 2.1: Hoca Çeşme Yerleşmesinin Tabakalanması (Özdoğan , 1998: 71).

IV-III. evrelerde görülen mimari tümü ile yuvarlak planlı dal örgü yapılardan oluşmaktadır. Yaklaşık 4-5 m. çapında olan bu yapıların kulübeden çok ev niteliği taşıdığı belirtilmektedir. En alt tabakadaki yapılar ana kayanın içine yerleştirilmiştir (Özdoğan , 1998: 70). Yapılar ahşap ve dal örgüdendir. IV. evre mimarisi 3-4 m çapında yuvarlak kulübelerden oluşmuştur. Yapıların tabanları ana kayaya yaklaşık 30 cm derinlikte oyulmuştur. Ahşap direkler için ana kayaya yuvalar açılmıştır. Bu kulübeler birbirine yakın ve düzenli yerleştirilmiştir. Yerleşmenin kuzeybatı kenarında farklı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının çapı 7 m civarındadır ve tabanı küçük taşlardan oluşan kalın bir dolgunun üzeri kireçli harçla sıvanmış, sonra üzeri boyanmış ve parlatılmıştır. İlk yenileme evresinde sarıya ikinci yenileme evresinde kırmızıya boyanmıştır (Özdoğan , 2000: 51). Anadolu’da bu tip mimari PPNA dönemi sonrasında görülmez (Özdoğan , 2007: 416). Bu mimari tarzının deniz yoluyla yayılmış olabileceği düşünülmektedir. Benzerleri Kıbrıs’ta ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 2.3: Hoca Çeşme. (Karul, 1997: 270)

Hoca Çeşme Neolitik Çağ yerleşmesindeki en önemli buluntu yerleşmeyi çevreleyen büyük taş duvardır. Bu duvar ilk olarak IV. evrede inşa edilmiş, III. evrede de varlığını sürdürmüştür. Birinci evrede tahrip edilmiş olduğu görülmüştür (Özdoğan , 1998: 70). Bu duvarın uzunluğu 55 metredir. İki bastiyonu olan duvar küçük taşlarla örülmüştür. İlk önce duvarın oturacağı kesimde ana kaya düzeltilerek her iki tarafında birer metrelik bant bırakacak şekilde düzeltilmiştir. Duvarın alt sırasında 70-80 cm boyutlarında büyük bloklar kullanılmış, üst kısmı ise küçük taşlarla yükseltilmiştir. Şekil. 2.3). Duvarın iç yüzü boyunca ana kayanın düzeltilmiş olan kısmında kayaya oyulmuş bir dizi kazık deliği ortaya çıkarılmıştır. Bu direk deliklerinin bir palisata ait olabileceği düşünülmektedir. Duvarın ahşap olarak devam ettiği düşünülmektedir.(Şekil.2.4). Surun iç kısmında çok sayıda sapan tanesi ele geçmiştir (Özdoğan, 1998:70).

Şekil 2.4: Hoca Çeşme Savunma Duvarı. (Karul, 2009: 31)

2.3 Aşağı Pınar

Doğu Trakya'nın merkezinde, Kırklareli il merkezi sınırında, Istranca Dağlarının eteklerinde yer almaktadır (Özdoğan , 2013:183). 1981 yılında İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı Trakya yüzey araştırmasında saptanmıştır. 1993 yılından itibaren kazılar, İstanbul Üniversitesi ile Berlin Alman Arkeoloji Enstitüleri'nin ortak projesi olarak Herman Parzinger ve Mehmet Özdoğan başkanlığında sürmüştür . (Tablo.2.2).

Neolitik Dönem	6-8
Neolitik-Kalkolitik	5-6
Geçiş Dönemi	

düşünülmektedir. Yerleşmeyi çevirmek veya suyu direne etmek amacıyla inşa edilmiş olabileceği sanılmaktadır. 7. tabakanın değişik evrelerinde birbirini kesen iki hendek yer almaktadır. Birbirini çapraz kesen hendekler açmaların güneyinde kuzeye doğru dönmektedir (Özdoğan, 2015).

Neolitik ve Kalkolitik geçişine denk gelen 5. tabakada yerleşmenin bir palisat ile çevrildiğine dair izlere rastlanmıştır. 50 cm kalınlığında ve 1 m derinliğinde olan bir kanalın içinde kazık deliklerine ve ahşap izlerine rastlanmıştır (Karul, 2006: 480). 3.tabakada yer alan duvarın hayvanları dışarıda tutmak için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Özdoğan, 2015).

2.4 Ege Gübre

Ege Gübre Fabrikası sınırları içinde, Kendirci Bölgesi'nde, Aliğa ilçesi yakınındadır (Sağlamtimur, 2013: 197). Denize 1 km uzaklıktadır. Ova seviyesinin 2-4 m altındadır. Neolitik Dönem'e, M.Ö. 6200-5700'e tarihlenmiştir (Sağlamtimur, 2013: 201). Kazılara 1994-2000 yıllarında İzmir Müzesi ve Prof. Dr. Sebastina Lagona başkanlığında başlanmıştır. Daha sonra 2004-2008 yılları arasında İzmir Müzesi İle Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından kazılar sürdürülmüştür (Sağlamtimur vd., 2012: 96-97). Dört tabaka ortaya çıkarılmıştır. (Tablo.2.3).

Hellenistik Dönem	Ege Gübre I
Kalkolitik Dönem	Ege Gübre II
Neolitik Dönem	Ege Gübre IIIa (Tek veya iki odalı dikdörtgen yapılar, yuvarlak yapılar, geç çevre duvarı).
Neolitik Dönem	Ege Gübre IIIb (Tek odalı dikdörtgen yapılar, yuvarlak yapılar ve erken savunma duvarı)
Neolitik Dönem	Ege Gübre IV (Yuvarlak yapılar)

Tablo 2.3: Ege Gübre Yerleşmesinin Tabakalanması (Sağlamtimur, 2013:197)

Kazısı yapılan alanda 8 yuvarlak ve 12 dikdörtgen yapı ortaya çıkarılmıştır. Yapılar taş temellidir ve bir merkez avlu etrafında sıralanmışlardır. Duvarlar dal çamur (wattle and daub) tekniği ile yapılmıştır. Yapıların bütün duvarlarında kırık öğütme taşlarına rastlanmıştır. Dikdörtgen yapılarda bir veya iki ocak yer alırken yuvarlak yapılarda ocağa rastlanmamıştır. Avluda yapıların çevresinde de ocaklar ortaya çıkarılmıştır (Sağlamtimur, 2013: 198). Girişler 900 m² ebatlarındaki avluya açılmaktadır (Sağlamtimur vd., 2012: 103-104).

Mekanlar arasındaki boşluklar, yerleşmenin bitişik düzende olmadığını göstermektedir. Bazı yapıların aralarında bulunan 1-1,5 m genişliğindeki boşluklar mekanlardan birbirine geçişi sağlamak için kullanılmış olabilir. Bu boşluklar daha çok yerleşim alanının kuzeydoğusundaki dere ile yerleşim alanını çevreleyen çevre duvarının arkasında bulunan kısımlarda bulunmaktadır (Sağlamtimur vd., 2012: 105).

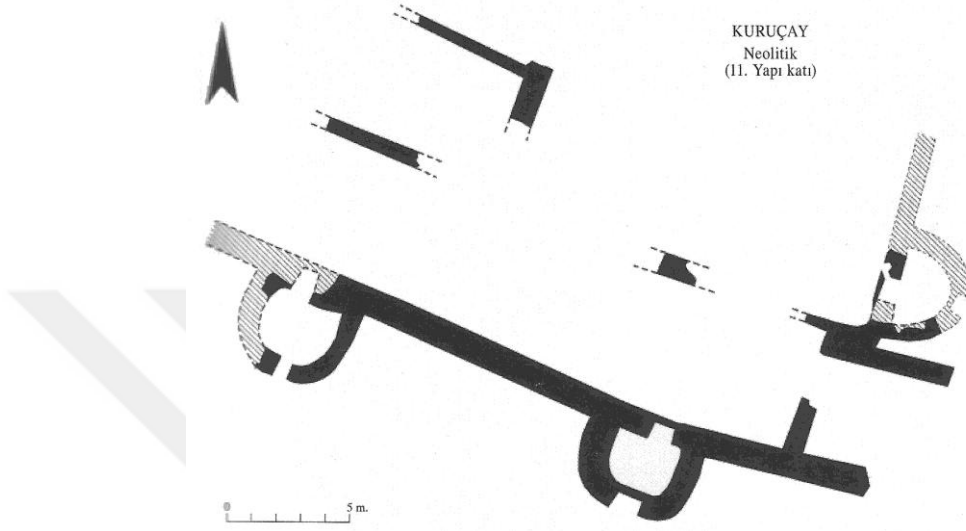
Yerleşmenin doğusunda küçük bir dere (Hayıtlı Çay) yer almaktadır. Bu ilk yerleşmenin dere kenarında kurulduğuna işaret etmektedir. Masif taş duvar yerleşmenin kuzeydoğu istikametinde uzanmaktadır. Duvarın kalınlığı 1,5- 2 m arasındadır ve 44 m'lik bölümü açığa çıkarılmıştır. Dere taşmasına bariyer olarak inşa edildiği düşünülmektedir.

Geç dönemde ise, küçük taşlarla inşa edilmiş yeni bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın kalınlığı 50-60 cm'dir. Yerleşmenin doğusunda 70 m uzunluğunda bir çeşit palisat sistemi olduğunu düşündürmüştür. Duvarın dere tarafından tahrip olan bölümleri büyük çay taşlarıyla tamir edilmiştir. Bu çevre duvarının geç Neolitik Dönemde yerleşmeyi çevrelediği düşünülmektedir (Sağlamtimur, 2013:199). III. tabaka M.Ö. 6220'ye tarihlenmiştir (Sağlamtimur vd., 2012: 113).

2.5 Kuruçay

Burdur Gölü'nün güneyinde, göl sahilinden 3-4 km uzaklıkta ve Burdur'dan Hacılar'a giden karayolunun 15. km'sinde, anayolun 2 km kadar doğusunda yer

almaktadır (Duru, 2007: 331-360). Höyük'ten ilk kez Prof. Dr. Mehmet Özsaıt söz etmiştir. 1978-1988 yılları arasında Prof. Dr. Refik Duru başkanlığında kazılar sürdürülmüştür (Duru, 1994:1). Tabakalanma için bkz.(Tablo.2.4)

Şekil 2.6: Kuruçay XI.Tabaka (Duru, 2008, s. 43).

1-2. Yapı Katları	İlk Tunç Çağı (İTÇ)
3-3A-4-6-6A. Yapı Katları	Geç Kalkolitik Çağ,
7-10. Yapı Katları	Erken Kalkolitik Çağ,
11. Yapı Katı	Erken Neolitik/Geç Neolitik Çağ,
12-13. Yapı Katları	Erken Neolitik Çağ

Tablo 2.4: Kuruçay Yerleşmesinin Tabakalanması (Duru, 1994: 2-120).

11.yapı katının üst evresinden bazı kalın taş temeller günümüze gelmiştir. Yerleşmenin etrafını çevirdiği düşünülen doğu batı uçlarda ana toprak üzerine oturan taş duvarın 26 m'lik bölümü ortaya çıkarılmıştır (Duru, 1994: 11). Kale içi yerleşimin iç düzeni hakkında bilgi edinilememiştir (Duru, 1996: 52). (Şekil.2.6).

11. yerleşme katında 26 m uzunlukta ve 1,20 m kalınlıkta bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarın dış tarafına belirli aralıklarla, yarım daire planlı kuleler eklenmiştir. Duvarın savunma duvarı, sur olduğu, yerleşmenin de dikdörtgen planlı bir kale olduğu düşünülmektedir. Kalenin içine yerleşmenin güneydoğu köşesinde yer alan basit bir kapı ile girilmektedir (Duru, 1996: 52). Surun 1,10-1,20 m kalınlığındaki uzun duvarı orta boy toplama iri taşlarla örülmüştür. Duvarın iki yüzü daha kalın taşlar ile örülmüş ortası ise küçük taş ve kırıklarla doldurulmuştur.

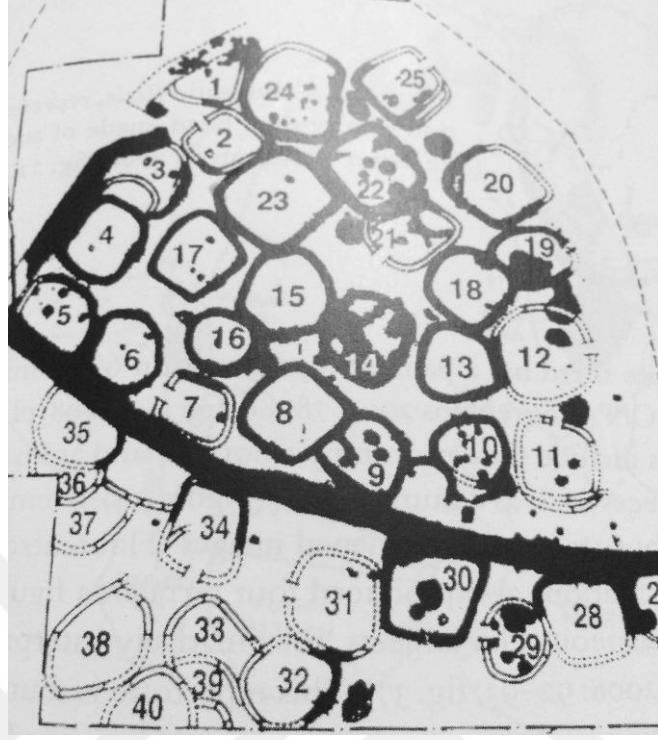
Bu taş temelin batı ucu yamaçtan aşağıya uçmuş, doğu ucu da düzenli bir şekilde kesilmiştir. Duvarın güneye bakan dış yüzünde yarım yuvarlak planlı iki kule yer almaktadır. Kulelerden biri yıkılmıştır, sağlam olan diğer kule 3,5 m ileri çıkmıştır. Kulelerin uç kısmında 1 m genişliğinde aralıklar yer almaktadır. Ana duvarda da aralıklar yer almıştır ve bu aralıklar tek taş dizisiyle kapatılmıştır. Doğu kesimde esas surla paralel 4 m aralıklı ikinci bir duvara rastlanmıştır. 5 m devam eden bu duvar daha incedir ve iki taş dizisiyle örülmüştür. Bu duvara kuzeyden gelen bir duvar dik açı yaparak birleşmektedir. Sur sistemi kuzeye doğru ilerlemektedir (Duru, 1994: 11). Kuruçay 11. yapı katında ortaya çıkarılan savunma duvarının üzerinde at nalı biçiminde kuleler yer almaktadır (Efe- Türkteki, 2011: 192-197)

2.6. Paralimini Nissia

Kıbrıs'ın güneydoğu sahilinde, Cape Greco yakınındadır.

40 yapı açığa çıkarılmıştır. Hafır, yerleşim planını spiral formu yerleşim planı olarak nitelendirmiştir. Yapıların çoğu dikdörtgen planlıdır, az bir kısmı da yuvarlak ya da eliptiktir. 1 m yüksekliğe kadar moloz taşlarla veya taştan sonra pise veya kerpiçten inşa edilmiştir. Çok sayıda yapı ortak duvarları kullanmaktadır. Ve evlerin içinde yuvarlak ocaklar yer almaktadır (Knapp, 2013: 174-175). (Şekil.2.7).

Dikkate değer bir taş duvar, yerleşmenin güneyinde, denizin kenarından kuzeye doğru kıvrılmaktadır. Büyük işlenmemiş ve işlenmiş taşlarla inşa edilmiştir. Duvarın dışında da çok sayıda yapı yer almaktadır (Knapp, 2013: 174-175).

Şekil 2.7: Paralimni Nissia (Knapp, 2013, s. 175)

2.7. Yeşilova Höyüğü

İzmir'in Bornova İlçesi, Karacaoğlan Mahallesinde Mana Çayı'nın güneyinde yer almaktadır (Derin, 2007: 217-230). 2003 yılında bulunmuş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından Doç. Dr. Zafer Derin başkanlığında 2005'te kazı çalışmalarına başlanmıştır.

I.Kat	Geç Roma- Erken Bizans Dönemi
II. Kat (1-2. Tabakaları)	Kalkolitik Dönem
III. (1-8. Tabakalar)	Neolitik Dönem

Tablo 2.5: Yeşilova Höyüğü'nün Tabakalanması (Derin, 2007: 219)

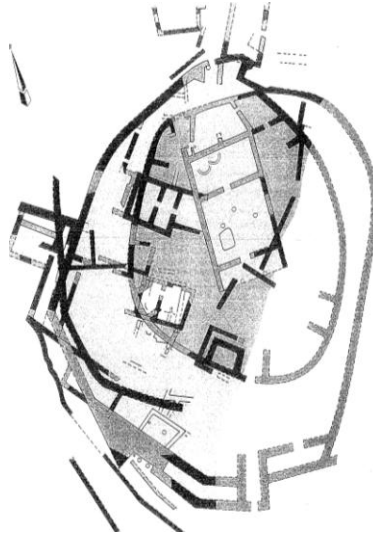
Genellikle ağaç dalları ve çamurun kullanıldığı bir mimari tarzından söz edilmektedir. Höyükte ortaya çıkarılan eski dere yatağının güneybatı kenarı boyunca yaklaşık 10 m uzunluğunda, iri ve orta boy taşlarla yapılmış bir duvar ortaya

çıkarılmıştır. Neolitik tabakalara ait olan bu duvarın, derenin güney kıyısına ait bir set olduğu düşünülmektedir (Derin – Caymaz, 2013: 419-433). (Tablo.2.5).

2.8 Sesklo

Volos Körfezinin 15 km güneybatısında *Kastraki* adını taşıyan doğal bir tepenin üzerinde Sesklo köyünün 9 km doğusunda yer almaktadır (Theocharis, 1973: 173,176; Esin, 1981: 147). 1956-1977 Yılları arasında D.R. Theocharis tarafından kazı yapılmıştır. 3 alt tabakaya ayrılmıştır. İlk Neolitik, Orta Neolitik ve Son Neolitik olarak.

150 m² alan içinde dikdörtgen megaron planlı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Diğer yapılar bu yapının etrafına yerleştirilmiştir (Sampson, 1996: 54). Her iki evre de surla çevrili akropoller, megaronları, dikdörtgen planlı ayırık ve bitişik düzendeki yapılarıyla önemli mimarlık öğelerine sahiptir (Theocharis, 1973: 177-179, 183, 186; Esin, 1981: 148). Yerleşmenin etrafı Geç Neolitik'te bir sur duvarıyla çevrilmiştir. Megaron planlı büyük dikdörtgen yapı, taştan bir çevre duvarıyla korunmuş, izole edilmiştir (Kostakis, 1996: 54). (Şekil. 2.8).

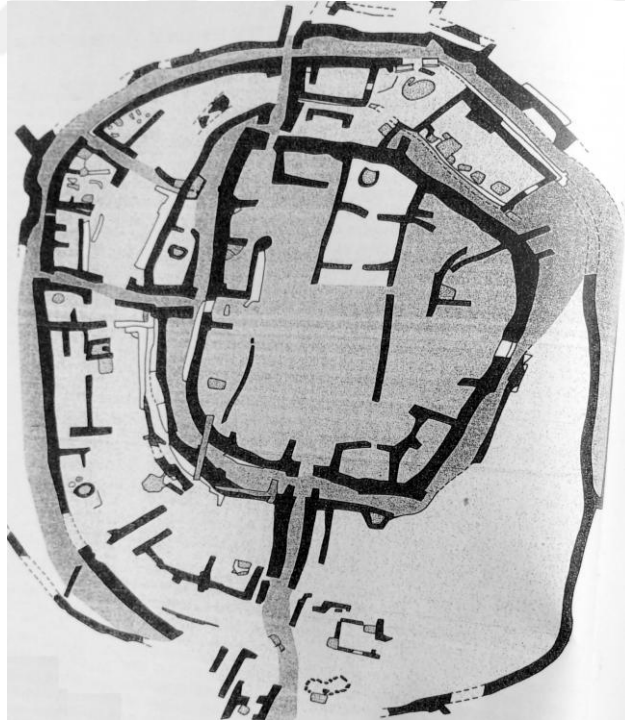
Şekil 2.8: Sesklo. (Papathanassopoulos, 1996: 53).

45 cm kalınlığında, kül ve odun kömürüyle dolu olan yangın tabakası Dimini IV (Klasik Dimini)'de, bu evreye ait sur duvarı, megaronlar ve yerleşmenin kuzeyinde

bir savunma hendeği yer almaktadır (Esin, 1981: 149). Yaklaşık 1 m kalınlığında olan Sesklo III.evresinde akropol, sur, önemli dörtgen planlı yapılar ve megoranlar yer almaktadır (Theocharis, 1973: 177, 186; Esin, 1981:149).

2.9 Dimini

Yunanistan'da Teselya Volos şehrinin batısında yer almaktadır. İlk kazı çalışmaları Tsountas tarafından yapılmıştır. Sonrasında 1974-1976 yılları arasında Chourmouziadis tarafından bütün yerleşme incelenmiştir. M.Ö. 5. binin ilk yarısına tarihlenen Son Neolitik dönem yerleşmesidir. Yapılar taş temelli, dikdörtgen planlıdır. Tabanlar sıvalıdır ve yapıların içinde ocaklar ve depolama alanları yer almaktadır (Kostakis, 1996: 55). Yerleşmenin etrafında yuvarlak bir çevre duvarı yer almaktadır. Tsountas tarafından yuvarlak altı çevre duvarının olduğu belirtilmiştir ve çevrelenen alan akropol veya kale olarak adlandırılmıştır (Kostakis, 1996: 54-55). (Şekil.2.9).

Şekil 2.9: Dimini. (Papathanassopoulos, 1996: 56)

2.10. Nea Nikomedeia

Selanik'in 60 km batısında, Verroia'nın 10,5 km kuzeydoğusundadır (Rodden, 1962: ; 1964 a-b; 1965 (1972); Rodden- Rodden, 1964 a-b; Esin, 1981: 160). İki kültür evresi saptanmıştır. Üstteki tabakalarda hendekle çevrilmiş bir yerleşme kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Son Neolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir (Rodden, 1964 a: 115 vd.; Esin, 1981: 161).

Her iki yapı katında da dikdörtgen planlı yapılar huğ tekniğinde inşa edilmiştir. Toprağın içine açılmış temel çukurları balçıkla doldurulup kurutularak duvarlar için temeller oluşturulmuştur. Bu temel çukurlarına birer metre aralıklarla dikilmiş, araları dallarla örülmüş, üstleri çamurla sıvanmış, dıştan ise beyaz kille örtülerek evler inşa edilmiştir (Rodden-Rodden, 1964 a: 564; Rodden, 1965 (1972); Esin, 1981: 161). Evlerin uzunlukları genellikle 8-12 m arasında, genişlikleri 6/8-12 m arasında oluğu için çatıyı desteklemek üzere yapıların içine sıralar oluşturan direkler dikilmiştir. Bazı durumlarda bu direkler iki sıra oluşturarak yapıyı üç bölmeye ayırmış, bazen de duvarları sağlamlaştırmak için payeler yapılmıştır. Çatının ağaç dallarıyla örtülmüş, geniş saçaklı ve semerdam şeklinde olduğu düşünülmektedir (Rodden, 1965 (1972):99; Esin, 1981: 162). Her iki yapı katında da evler ayrıık düzende, tek gözlü ya da iki gözlü birimler oluştururlar (Theocharis, 1973: 180; Esin 1981: 162). 1.yapı katının evleri ortada 12×12 m büyüklüğünde bir yapının etrafına yerleştirilmişlerdir (Rodden- Rodden, 1964 a: 564,566-567, 10,16; Esin, 1981: 162). 2.yapı katında da benzer bir yerleşme düzeni vardır ancak ortada bir yapı yer almamaktadır (Esin, 1981: 163). 1. yapı katında bulunan yerleşme, iç içe yapılmış, 50 cm kalınlıkta çift duvarla çevrilmiştir. 2. yapı katında ise bir savunma hendeği yer almaktadır (Esin 1981: 161). Hendekler Geç Neolitiğe tarihlenmiştir, bazı hendek kalıntılarının ise Erken Neolitiğe ait olabileceği öngörülmektedir. Burada birbirine paralel uzanan iki dar hendek ortaya çıkarılmıştır (Rodden-Wardle, 1996: 52).

2.11. Strofilas

Kiklad adalarından biridir. Burada Geç Neolitik Dönem'e tarihlenen ve Ege'nin bilinen en eski savunma sistemi olduğu düşünülen bir oluşum ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 4500-3000 yıllarına tarihlenmektedir. Denizden saldıracak korsanlara karşı inşa edildiği düşünülmektedir (Dawson, 2014: 38). Bastiyonları olan sağlam bir savunma

suru ve ikincil bir tahkimatla korunmuştur (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 28). Buradaki kaya resimlerinde görülen tekneler yoğun bir denizcilik etkinliğine işaret etmektedir (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 30). Geç Neolitik Döneme tarihlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

M.Ö.5000-3000 KALKOLİTİK DÖNEMDE SAVUNMA SİSTEMLERİ

Bu dönemde artı ürün var ve onu korumak belli bir ihtiyaç olduğu için , bu dönemi planlı bir şekilde savunma sistemlerinin inşa edilmeye başlandığı dönem olarak adlandırabiliriz. İlk maden buluntuları, planlanmış ticaret, sınıf ayırımı kısacası bu dönem devlet olmanın başlagıcı olarak düşünülebilir.

Harita 3.1: Türkiye’de Kalkolitik Dönem Yerleşmeleri

3.1. Aktopraklık

Bursa İli’nin 25 km batısında, Ulubat Gölü’nün doğu teraslarından biri üzerinde yer almaktadır. Göle akan iki dere yatağının arasındaki doğal yükseltide yer alan iki yerleşmeden oluşmaktadır. Aşağı ve yukarı höyük olarak adlandırılmıştır. Yukarı Höyük; yaklaşık 150x150 m’lik bir alana yayılmış olup, kültür dolgusu 2,5 m kadardır. Arazinin eğimine bağlı olarak üst tabakaların tahrip olduğu düşünülmektedir. Aşağı höyükte yapılan jeomanyetik ölçümler yerleşmenin kapladığı alanın yaklaşık 150x150 m olduğunu göstermiştir (Karul, 2007: 387-388).

Son Neolitik

Neolitik-Kalkolitik Geçişi
İlk Kalkolitik

Tablo 3.1: Aktopraklık Yerleşmesinin Tabakalanması

Yukarı höyükte hendeğin çevrelediği alan içinde ve dışında açığa çıkarılan yapılar M.Ö. 3500-4500 yıllarına tarihlenmiştir. Aşağı Höyük'te benzer buluntular vermesi nedeniyle Kalkolitik Çağ'ın başlarına tarihlenmiştir (Karul, 2007: 392). (Tablo.3.1).

Etrafında bir hendeğin yer aldığı radyal planlı bir yerleşmedir. Hendeğin iç kenarına sıralanan birbirine bitişik yapılar yer almaktadır. Yapılar, kareye yakın dikdörtgen planlıdır ve 30-35 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Yapıların hendeğe bakan duvarlarında dışarıya doğru çıkıntı yapan nişler, iç kısımlarında ise, mekan içine doğru uzanan payandalar yer almaktadır (Karul, 2009: 5).

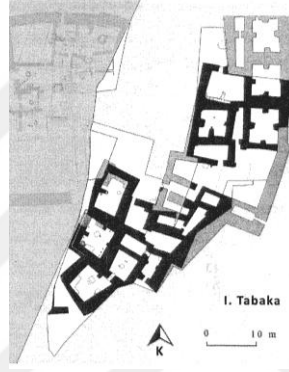
Yukarı höyükte hendeğin iç hacmi her yenileme evresinde daralmıştır. Yaklaşık 2-2,5 m derinlikte olduğu düşünülmektedir. Aşağı höyükteki hendek yaklaşık 65 m çapındadır. Kenarları verev şekilde ana kayaya inmekte tabanda hafif düzleşerek birleşmektedir. Üst açıklığı 8 m olan hendeğin derinliği 1,6 m'dir. Hendek sıvanmış ve işlevi sona erdiğinde içi molozla doldurulmuştur (Karul, 2006: 481). Hendeğin çapı yaklaşık 100-130 m'yi bulmaktadır. Genişliği 11-13 m'dir. Kenarları kalkerle sıvanmış olan hendek bir kaç yenileme evresi geçirmiştir. Yerleşme 100-130 m uzunluğunda 11-13 m genişliğinde hendeklerle çevrili bölümlerden oluşmaktadır. Ev grupları dairesel bir plan oluşturmuştur (Yakar, 2014: 244).

Aşağı höyükte hendeğin iç kenarına paralel bir de taş duvar yer almaktadır. Bu duvarın hendek ile birlikte inşa edildiği düşünülmektedir. Duvarlar hendeğe teğet kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır. Duvarların güneye bakan taraflarında büyük boyutlu taşlar kullanılmıştır, arka kısımlarında genişliği yaklaşık 2 m'yi bulan orta boy taşlarla yapılmış bir kaplama yer almaktadır. İki duvar arasında 101 m mesafe bulunmaktadır. Bu alanın içi toprak ile doldurulmuştur. Duvarların

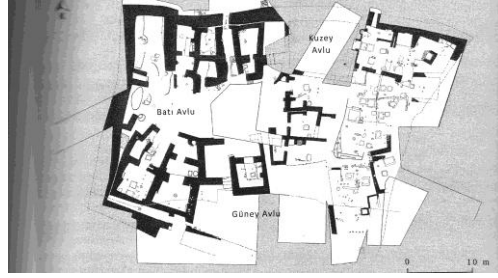
yerleşmeyi çamur akıntısından korumak amacıyla inşa edildiği ileri sürülmektedir. Taşkınlara neden olan bir su kaynağına karşı set oluşturuyor olduğu da düşünülmektedir (Karul, 2007: 39)

3.2. Hacılar

Burdur İli'nin 30 km kadar batısında yer almaktadır. Denizli-Yeşilova yolu üstündedir. Höyük 150 m. çapında ve 1,5 m. yüksekliktedir (Duru, 2010 b: 26).

Şekil 3.1: Hacılar I (Sagona-Zimansky, 2015: 124; Mellaart, 1970)

Şekil 3.2: Hacılar II A(Sagona-Zimansky, 2015: 123; Mellaart, 1970)

IX-VI	5700-5600
V-III	5600-5400
II	5400-5250
I	5250-4800

Tablo 3.2: Hacılar Yerleşmesinin Tabakalanması

Hacılar'ın II. Tabakası M.Ö. IV. binin ikinci yarısına tarihlenmiştir (Naumann, 2007: 247). Erken Neolitik Çağ'ın V. katında duvarları kerpiçle örülmüş bir yapı kısmen açığa çıkarılmıştır. IX-VII. yapı katlarında bazı taş temeller dışında mimari öğeler saptanmamıştır (Duru, 2007: 332). Hacılar I. tabakanın mimarisi, dışta bir savunma duvarı ve içten ona bitişik inşa edilmiş evler ve bu evlerin açıldığı bir avlu şeklindedir (Efe-Türkteki, 2011: 192-197). (Tablo.3.2). II. tabakada 10 kadar ailenin barındığı bir kaç ev; taş temelsiz inşa edilen, kalın çit benzeri bir duvarla çevrilmiştir. II.tabakada ise, 3 m kalınlığında bir çevre duvarı yer almaktadır(Yakar, 2014: 246-247). (Şekil.3.2). II. yapı katındaki yapılar önceden planlanarak inşa edilmiştir. Yapıların inşasında taş temel üzerine kerpiç kullanılmıştır ancak ahşapta kullanılmıştır. Hacıların I. yapı katında ise, yapılar iki katlı düşünülmüş, II. yapı katının inşa tekniği ve planı değişmiştir. Temeller kalındır ve II. yapı katının aksine dikdörtgen değil yuvarlaktır (Duru, 1996: 54-55)

Hacılar'ın II. Yapı katında yerleşim, kalın duvarlarla çevrili, dikdörtgen bir alan içinde yer almıştır(Duru 1996: 54-55). 36x57 m ölçülerindeki çevre duvarı yerleşmeyi dikdörtgen biçiminde çevrelemektedir(Naumann 1998: 329).Hacılar'ın II. tabakasındaki duvar, kimi bölümlerde, kendisine bitişik evlerin bir parçası olarak, kimi yerlerde de avlulara bitişik bağımsız duvarlar olarak, bir dikdörtgen gibi

düzenlenmiş olan yerleşmeyi çevrelemektedir. Duvar; 1,5-3 m kalınlığındadır ve kerpiç tuğlalardan inşa edilmiştir (Naumann, 1998: 247).

Hacılar I. tabakada da yerleşmenin etrafı sur ile çevrilidir. Duvarın iç kısmına duvara bitişik yapılar yerleştirilmiştir. Duvarın kalınlığı bu sayede 20-25 m.'yi bulmuştur (Kınalı, 1987: 24). (Şekil.3.1).

3.3 Hacınebi

Urfa'nın Birecik İlçesi'nin 3,5 km kuzeyinde, Fırat Nehri'ne bakan bir uçurumun kenarındadır. Uğurcuk Köyü yanındadır. G. Alagaze tarafından saptanmıştır. Höyük kesitinde kalın kerpiç bir sur duvarına rastlanmıştır.1992-1997 yıllarında Northwestern Üniversitesine Şanlıurfa Müzesi adına G. Stein başkanlığında kazı yapılmıştır. Kalkolitik'e tarihlenen üç tabaka saptanmıştır (A, B1, B2). (Tablo.3.3).

Roma Dönemi(M.S. 1. YY).
Akamenid/ Helenistik (500-100),
İTÇ Mezarları (3000-2700).
B2 Son Kalkolitik/Uruk Dönemi (3700-3200).
B1 Son Kalkolitik (3800-3700).
A Son Kalkolitik Uruk Dönemi Erken Dönem (4800-3800).

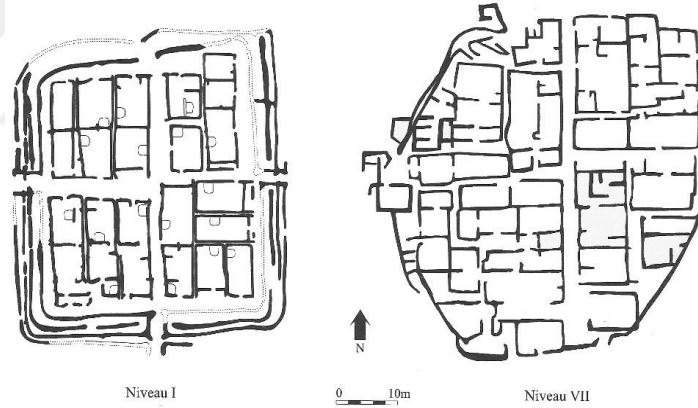
Tablo 3.3: Hacınebi Yerleşmesinin Tabakalanması. (Stein, 1997: 112-1998: 145)

En erken evre olan A Evresinde kerpiç yapılar, bir platform ve 3,3 m yüksekliğe kadar korunmuş yaklaşık 3 m kalınlığında taştan bir sur duvarı ortaya çıkarılmıştır. Sur duvarının depolama, işlik ve idari faaliyetler için kullanılan taştan yapılar, dar oda ve nişlerden oluştuğu görülmüştür. B2 Evresinde ise yerleşim farklı bir toplum tarafından iskan edilmiştir. Bunlar yerleşmenin kuzey kısmına Uruk Kültürü'nün özelliklerini yansıtan bir çevre duvarı inşa etmişlerdir (Yakar, 2014: 318-320).

32 m uzunluğunda bir kerpiç duvar açığa çıkarılmıştır. Hacınebi'nin etrafını çeviren kerpiç duvarın savunma duvarı olduğu düşünülmüştür. Geç Kalkolitiğe (Uruk) tarihlenmiştir (Stein-Mısır, 1993: 136).

3.4 Polyanitsa

Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Şekil 3.3: Polyanitsa. (Perello, B. 2011, s. 406)

Kalkolitik Dönem'de yerleşmeyi çevreleyen savunma duvarları; 25-30 cm kalınlığındaki ahşap dikmelere ağaç dallarının sepet örgüsü şeklinde örülüp üzerinin de toprak ile sıvanmasıyla art arda üç sıralı duvar şeklinde oluşturulmuştur. Doğu-batı ve kuzey-güney önündeki duvarların akslarında kent girişleri yer almaktadır. Giriş kapılarından kuzey-güney doğrultusunda uzanan yol ile doğu-batı yönünde uzanan yol kalıntıları yerleşmeyi dörde bölmüştür (Dağgülü- İbrahim, 1999: 90-101). (Şekil.3.3).

Dikdörtgen yapılar tek odadan oluşmaktadır. İnşa tekniği sur duvarlarındaki gibidir ancak konut duvarları daha incedir.

3.5 Yunatsite

Bulgaristan da Trakya Ovası'nın batı sınırında Pazarcık kentinin 8 km batısında yer alır. 1939 yılında V. Mikov başkanlığında kazısı yapılmıştır (Mazenova, 1996: 187 ; Naiboğlu 2018: 91). 1976 yılında R. Katincharov ve V. Mazonova tarafından çalışmalar yeniden başlatılmıştır. 1982'de N.Y. Merpert başkanlığındaki Rus ve Bulgar ekip tarafından çalışmalar devralınmış ve 2001'e kadar sürdürülmüştür (Naiboğlu 2018: 91). 2002 yılından sonra höyük, Y. Royadzhiev, I. Aslanis ve S. İgnatova başkanlığındaki Bulgar ve Yunan ekipler tarafından kazılmıştır (Boyadzhiev, 2009 vd. ; Boyadzhiev, 2011 vd.; Naiboğlu, 2018: 91). Günümüzde höyükte Royadzhiev başkanlığındaki Bulgar ekip çalışmaktadır (Naiboğlu, 2018: 91).

M.Ö. 3000'e tarihlenen 17 tabaka saptanmıştır. Eskiden yeniye doğru XVII-I olarak sıralanmıştır. Höyükteki en eski sur M.Ö. 5000 yıla tarihlenir (Boyadzhiev, 2009: 2; Aslanis, 2015: 396). Söz konusu yapı en az 6 m genişliğinde ve 2 m derinliğinde bir hendek ile 5 m genişliğinde bir kerpiç duvardan oluşmuştur (Boyazdzhiev, 2015: 381). Kalkolitik Çağa ait bu yerleşim M.ö. 5. bin yılın sonlarında yıkılarak terk edilmiş ve höyük yaklaşık bin yıl iskan edilmemiştir (Naiboğlu, 2018: 92).

3.6 Çadır Höyük

Yozgat İli'nde, Alishar Höyük'ün 13 km kuzeybatısında; Peyniryemez Köyü'nde yer almaktadır. 1993 yılında yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. Gelingülü barajından etkileneceği için 1994 yılında aynı ekip tarafından kazısı yapılmıştır. Kazılara 1998 yılında tekrar başlanmıştır. Çalışmalar Chicago Üniversitesi'nden R.L. Gorny başkanlığında yürütülmüştür. Çalışmalara 2007 yılında New Hampshire Üniversitesi'nden Gregory McMahon başkanlığında devam edilmiştir.

İslam
Roma-Bizans
Geç Demir Çağı
Karanlık Çağ
II. Bin
Son Kalkolitik

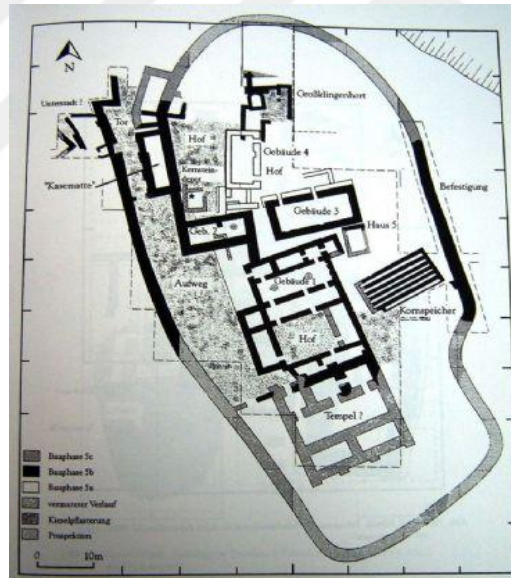
Tablo 3.4: Çadır Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması

Kalkolitik Dönem’e tarihlenen yerleşme 6. bin yıldan 5.bin yılın ilk çeyreğine kadar iskan görmüştür. (Tablo.3.4). Geç Kalkolitik yerleşim büyük taştan yapılmış bir giriş kapısına sahip, duvarla çevrili bir mimari düzene sahiptir (Yakar, 2014: 282). Orta Kalkolitik’ten sonra Geç Kalkolitik’te yerleşim, büyük taştan bir giriş kapısıyla erişilen duvarlarla çevrili, daha iyi korunmuş bir mimari düzen göstermiştir. Höyüğün güney yamacında yer alan sur duvarları içinde mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır(Yakar, 2014: 283). “Büyük bir taş geçit ve buna bağlı çevre duvarı ile büyük avlular ve yanmış ev olarak adlandırılan konut olmayan yapıları içeren yerleşimin birçok ögesi idari bir sistemin varlığını ortaya koymaktadır” (Sagona-Zimansky, 2009: 154).

3.7 Hassek Höyük

Urfa’nın Siverek İlçesi’ne bağlı Yukarı Tillakin ile Aşağı Tillakin köyleri arasında, Adıyaman-Urfa karayolunun 1 km kadar kuzeyinde yer almıştır. Günümüzde Atatürk Barajı suları altında kalmıştır

Hassek Höyük'te 5 tabaka saptanmıştır. Bunlar Geç Kalkolitik ve İTÇ'ye tarihlenmiştir (Sevin, 2003 a: 110). Höyüğün doğu yamacındaki araştırmalar sonucunda, tepe platosundaki Geç Uruk yerleşmesinin bir sur duvarıyla çevrilmiş olduğu anlaşılmıştır. Doğu sur duvarının, yaklaşık olarak batı sur duvarının doğrultusuna paralel bir doğrultuda olduğu anlaşılmıştır. (Manfred-Behm-Blancke, 1988: 71-72). 5 A-C tabakalarında kalın bir sur duvarı ortaya çıkarılmıştır. Kavisli sur duvarının temelleri yaklaşık 40 m. uzunluğa kadar korunmuştur.

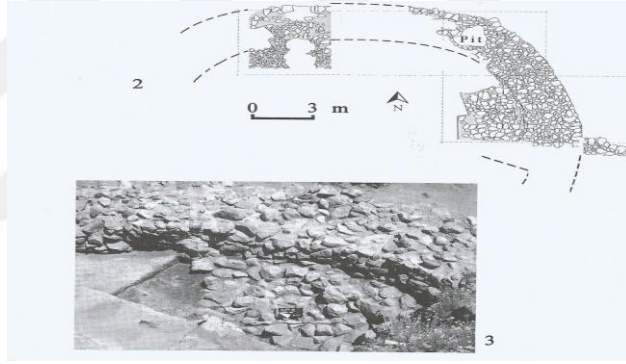
Genişliği 2 m olan surun temelleri Fırat Nehri'nden getirilen çakıl taşları ile örülmüştür. Sadece büyük binalı akropolde değil, sur dışında da yerleşilmiştir (Behm-Blancke, 1988 b: 72). (şekil.3.4).

48

3.8 Sos Höyük

Erzurum-Pasinler karayolunun 25. km'sinde anayolun 1 km kuzeyinde, Yiğittaşı köyü sınırları içindedir (Koçhan, 1987: 31-44). Höyük çok tahrip edildiği için kazı yapılması planlanmış, 1987 yılında Erzurum Müzesi ve Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından yapılmıştır (Koçhan, 1987: 31-44).

“VA evresinin en dikkat çekici yapısı, M.Ö. 3500/3300-3000 arasına tarihlenen büyük ve kavisli bir duvardır. 2,5 m kalınlığındaki bu duvarın temeli, küçük taşlar ve sert kille inşa edilmiştir. Duvarın yalnızca bir kısmı açığa çıkarılmış olsa da yerleşimin merkezini çevrelediği anlaşılmaktadır”. Sagona bu duvarın bir üst yapısı olabileceğini belirtmektedir (Sagona, 2009: 148). (Şekil.3.5).

Şekil 3.5: Sos Höyük. (Sagona-Zimansky 2009: 165).

3.9 Değirmentepe

Malatya'nın 25 km ve İmamlı Köyü'nün 15 km doğusundadır. Yerleşmenin kurulduğu dönemde Fırat Nehri'nin kıyısında yer aldığı düşünülmektedir. Ayrıca Fırat'a akan Tohma Suyu'da höyüğün yakınındadır (Esin, 1981: 91-92). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Kurtarma Kazıları çerçevesinde 1978 yılında başlanmış 1986 yılında höyüğün Karakaya Barajı suları altında kalmasıyla son bulmuştur. Değirmentepe'de çalışmalar İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmüştür (Özbek, 2003: 169). (Tablo.3.5).

1-4. Tabakalar	Demir Çağı 1.Bin
5. Tabaka	İTÇ I M.Ö. IV.Binin sonu III.Binin başı
6-10. Tabakalar	Kalkolitik (Obeyd)

Tablo 3.5: Değirmentepe Yerleşmesinin Tabakalanması (Esin 2011: 110)

Kalın ana kerpiç duvarlar bu evrede bütün yapılarda korunmuştur. Bazı yapıların iki katlı olduğu düşünülmektedir. Evler ortada büyük bir mekan ve yanlarda kanatlardan oluşmaktadır (Esin-Harmankaya, 1987: 91-92). Değirmentepe Kalkolitik Çağ yerleşme düzeni yaklaşık simetrik planlı, genellikle üç bölümlü yapı birimleri, bitişik düzende, çoğulgan bir mimarlık tipini de yansıtmaktadır. Kutsal (tapınak) amaçlı olduğu düşünülen yapılarda ortaya çıkarılmıştır (Esin-Harmankaya, 1987: 104).

Obeyd Evresi sırasında yerleşmelerin batı, güney ve kısmen doğusunu kuşatan, girintili çıkıntılı, kalın kerpiçlerden inşa edilmiş bir çevre duvarı açığa çıkarılmıştır (s. 79). Kalkolitik-Obeyd Evresi 7.tabakada 1.20 m. genişliğinde, çift kerpiçten inşa edilen duvarlar batı-güneydoğu ve doğu-batı yönlerinde birbirlerine kavuşarak, bazen büyük bazen küçük girinti ve çıkıntılar oluşturarak daha doğuda da devam etmektedir. Böylece yerleşmeyi güneyden ve güneydoğudan sınırlayan bu çevre duvarı aynı zamanda, güneydoğu ve doğuda ait oldukları yapı birimlerinin de birer duvarlarını oluşturmaktadır. Çevre duvarının dış yüzü sıvalı değildir. Duvarların üstünde yer yer kesitli direk yuvaları yer almaktadır. Kalkolitik Obeyd yerleşmesi batı yamacında da bu çevre duvarıyla sınırlanmaktadır. Diğer yapılar bu duvarlara bitişik düzende bağlanan kerpiç duvarlarla yerleşmenin içine doğru gelişmektedir. Genellikle yapı birimlerinin dış duvarları çevre duvarını oluşturmaktadır. Değirmentepe Kalkolitik Dönemde Fırat'a açık kuzeyde, güneyde ve batıda bir duvarla çevrilmiştir (a.e. 90-91). (Şekil.3.6).

Şekil 3.6: Değirmentepe. (Yakar 2011: 305; Esin, 1983)

3.10 Kenan Tepe

Dicle Nehri'nin kuzey kıyısında, Dicle ve Batman Nehirleri'nin birleştikleri yerin 15 km batısında bulunmaktadır (Paker-Dodd vd., 2011: 703).

Obeyd
Son Kalkolitik
İTÇ I
OTÇ
EDÇ

Tablo 3.6: Kenan Tepe Yerleşmesinin Tabakalanması (Paker-Foster vd., 2008: 104)

Temelleri büyük taşlardan yapılmış iki sur duvarı ortaya çıkarılmıştır. Üst yapı kerpiçen olup, dört farklı tonda kerpiç olduğu görülmüştür. Bu burada yaşayanların farklı kil kaynaklarını kullandıklarını göstermektedir (Parker, 2013: 217).

Yakar, Geç Kalkolitik (Uruk) dönemde yerleşmenin etrafında bir sur duvarı bulunduğundan söz etmektedir (Yakar, 2014: 317). İki adet savunma yada istinat amaçlı duvara rastlanmıştır. Duvarlar taş temellidir ve çapları 1,5 m'yi geçmektedir. Geç Kalkolitik- İTÇ I geçişine tarihlenen duvarların destek amaçlı inşa edildiği düşünülmektedir.

3.11 Başur Höyük

Siirt İlinin yaklaşık 20 km. batısında Aktaş Köyü Bakır Mezrasında yer almaktadır. Başur Çayının kenarındadır. Ilısu Barajı ve HES projesi kapsamında 2007 yılında kazılara başlanmıştır.

Ortaçağ
M.ö.II.Bin
Geç Uruk(M.Ö. 4.Bin)

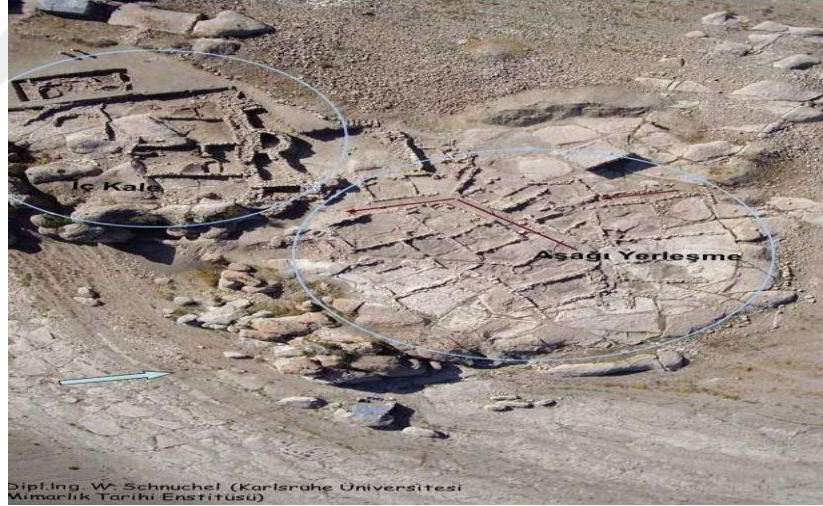
Tablo 3.7: Başur Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması (Paker-Foster vd. 2008:104)

Höyük üzerindeki ve yamaçlardaki teraslarda bulunan küçük yapılar Uruk Dönemi'nde (Geç Kalkolitik Sonu) bir sur sistemi ile çevrelenmiştir. 13 m uzunluğundaki kuzey- güney doğrultusunda uzanan sur duvarının genişliği yaklaşık 1 m'dir (Sağlamtimur- Ozan, 2013: 514-529). “Höyüğün güneydoğusunda yapılan çalışmalar sırasında tespit edilen kule yapacak şekilde çıkıntılara sahip sur duvarının GK 5(Geç Kalkolitik 5) yerleşimini çevrelediği düşünülmektedir. 20 m 'lik kısmı açığa çıkartılan bu sur duvarının genişliği 1,5-2m.'dir” (Sağlamtimur vd. 2018: 89-109. Bu duvarın İTÇ I Döneminde de kullanılmış olduğu belirtilmektedir (Sağlamtimur, 2018: 93). (Tablo.3.7).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVERCINKAYASI KALKOLİTİK DÖNEM YERLEŞMESİ VE SAVUNMA SİSTEMİ

Anadolu’da tamamıyla kazılan tek yerleşme yeri ve bölgede en kapsamlı araştırılmış Orta Kalkolitik yerleşmesidir. Güvercinkayası yerleşmesinin I-II-III. tabakaları ve Mersin-Yumuktepe yerleşmesinin XV-XVI. Tabakaları birbirine koşut bir stratigrafi sergilemektedir. Güvercinkayası Orta Kalkolitik yerleşmesinde bir iç kale ortaya çıkarılmıştır. Bu içkale yerleşmeyi aşağı ve yukarı yerleşme olarak ikiye ayırmıştır. (Şekil.4.1).

Şekil 4.1: Güvercinkayası. (Güvercinkayası Kazı Arşivi)

Aksaray İli’ne bağlı Çatalsu Apsarı Köyü’nün yaklaşık 1 km. batısında, Mamasun Barajı göl alanı içinde kalmaktadır. Diğer adı Porsukkaya’dır. Buluntu alanını barındıran, eski Melendiz/ Ulu ırmak yatağına kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan kayalık yükselti, çevreye hakim bir konumdadır (Gülçur,1996: 86). Bu kayalık yerleşmenin sınırlarını da belirlemiştir; (Gülçur, 2003 b: 499) güney ve batı cepheleri yüksek ve sarpıtır (Gülçur, 1997 b: 85-86; Çaylı, 2009: 42). Her taşkın dönemi sonrası yeniden karaya bağlanmaktadır. (Şekil. 4.2).

Güvercinkayası yerleşmesi 3600 m²'lik bir alanı kaplayan küçük bir köy yerleşmesidir (Çaylı, 2018: 247) ve eski ulaşım ağı üzerinde yer almaktadır: Kayalığın 500 m. doğusundan taş döşeli antik bir yol geçmektedir. Bu yol Erken Hıristiyanlık hac yolunun bir parçasıdır (Gülçur, 1997a: 5; Çaylı, 2009:44).

Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenen (M.Ö.5200-4750) Güvercinkayası, "Aksaray-Nevşehir ve Niğde İlleri Yüzey Araştırmaları" sonucunda, 1994 yılında tespit edilmiştir (Gülçur, 1999b:111; Çaylı, 2009:44). 1996 yılından beri süren kazı çalışmaları 2017'de arazide sonlandırılmıştır.

Şekil 4.2: Güvercinkayası (Kazı Arşivi)

Mimari Unsurlara Göre Güvercinkayası Tabakalanması				
Dönem	Tabaka	Malzeme	Ana Mimari Plan	Ana Mimari Uygulamalara Ters Düzen Unsurlar
Öncü Tabaka	0	Haff (organik) malzemeli mimari	Kayaya oyulmuş kazık delikleri, ip bağlama yerleri, dal örgü/ gergi sistemleri (İndere, 2016: 24)	
Orta Kalkolitik (MÖ. 5200-4820) Bkz. Tablo 2.2	I. Tabaka	Taş	Dörtgen plan	
	II. Tabaka	Taş	Dörtgen plan	1-İçten bölmeler, kavisi duvarlar 2-Kuzey yol dolgusu üzerindeki ocak kalıntıları 3- İri taş sıraları 4-Sundurma direklerini taşıyıcı altlıklara benzer unsurlar 5- Balkı sırtı örme tekniği duvar 6-Yangın dolgusu üzerindeki fırın kalıntıları. (Çaylı, 2009: 71-72).
Geç Kalkolitik Geçiş (Geç Obeyd Sonu/ Post Obeyd Baş- LC1). Bkz. Demirtaş, 2017: 8, Şekil 2.	III. Tabaka	Kerpiç Tuğla	Dörtgen, yuvarlak ve hücre? plan	Taş mimari silo ve depolama ünitesi (Demirtaş, 2017: 184-186, 202, 433).

Tablo 4.1: Güvercinkayası Yerleşmesinin Tabakalanması. (Çaylı, 2018: 248)

Öncü Yerleşme, ana kaya yüzeyinde 18/10 cm ebatlarında dikme deliklerinden bilinmektedir (Gülçur, 1997b: 87-103; Çaylı, 2009:68-69). Öncü evrenin dal örgüden oluşan bir yapı geleneğine ait olduğu düşünülmektedir.

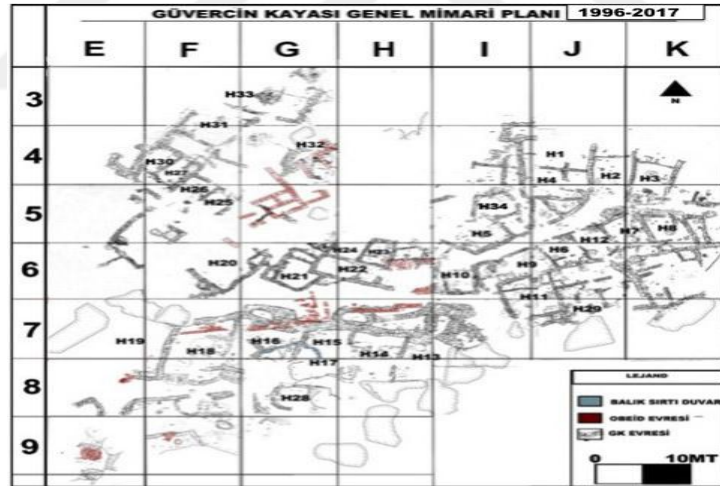
4.1 Mimari

I. tabakadaki yapı adaları içinde düzenlenmiş mimari, kuzey yamaçta ve doğu terasta, kuzey-güney uzantılı, duvar köşeleri dik açılı duvarlı, dikdörtgen planlıdır. Günümüze ulaşanlar, bir iki sıra korunmuş duvarlar, birden fazla yenileme evreli taban sıvaları, üst üste oturtulmuş yuvarlak tablalı 1 m çapında büyük ocaklar, içten kubbeli at nalı biçimli dikdörtgen fırınlar ve at nalı biçimli közlükler gibi konut içi taşınmazlardan oluşmuştur (Gülçur – Endoğru, 1998: 87; Çaylı, 2018: 249). Konut tipi, bir merkezi oda ve bu odadan ince bir duvarla ayrılan kiler hücrelerinden oluşur. Dar cephelerde dışa açılan bir kapı yer alır. Kapının bulunduğu köşeye içten kubbeli dikdörtgen bir fırın yerleştirilmiştir. Bazı hallerde fırın ağzına doksan derece yapacak biçimde uzun duvara yaslandırılmış bir közlük yerleştirilmiştir. Odanın ortasında ise, hafif yükseltilmiş, kapı açıklığı ile aynı eksende, yuvarlak bir ocak konumlandırılmıştır. Her konut bağımsız bir girişe sahiptir (Pavlu, vd. 2007: 24).

II. tabaka yerleşme düzenini en iyi yansıtan tabakadır. Gene yapı içindeki konutları ile kendi içinde evreler içermiş, en uzun kronolojiyi vermiş ve taş mimari geleneği devam etmiştir. Konut içi yapılar, I. tabaka taşınmazlarının benzeridir. Bunun planlı bir yapılaşmayı gösterdiği belirtilmektedir (Gülçur, vd. 2002:105; Çaylı, 2018: 250). Bu tabakaya ait ayırt edici unsur, zirve düzlüğündeki yapılarla yamaç ve doğu terasta yer alan yapıları birbirinden ayıran (aşağı ve yukarı yerleşme) yaklaşık 30 m uzunluğunda, 1,5-2 m kalınlığında ve yer yer 2 m kadar yükseklikte korunmuş bir surdur (Gülçur, 2012: 218-219; Çaylı, 2018:250). Sur bedeninin güneyinde ise, bu tabakaya ait, özel olduğu düşünülen 6yapı yer almaktadır. Bu yapılar: H 13, H14, H15, H16, H18, H19 olarak adlandırılmıştır. Bu konutlar, plan olarak aşağı yerleşme konutlarıyla aynıdır. Ancak bu yapıların, konut içi envanterleri ve artı ürün kapasiteleriyle özel oldukları ve aşağı yerleşme konutlarından ayrıldıkları gözlemlenmiştir. Bu yapıların birlikte bir yapı kompleksi oluşturduğu

düşünülmektedir. Ayrıca bu konutlar ağır bir yangın ile sonlanmıştır. Bu ölçüde ağır bir yangın sadece bu alanda izlenmiştir (Çaylı, 2018: 259-260).

III. tabaka kerpiç tuğladan inşa edilmiş mimarisiyle ve buluntu gruplarıyla I ve II. tabakadan ayrılır (Gülçur 2012: 220). Bu değişim Güney Mezopotamya Obeyd Kültürü etkilerini göstermektedir. Geç Obeyd- Post Obeyd'e tarihlenmiştir (Gülçur, 2017: 8; Çaylı, 2018: 250). III. tabaka yapıları üç alanda açığa çıkarılmıştır. Birincisi; surun üzerinden geçerek doğu batı yönünde yaklaşık 35 m uzunluğunda kuzeye doğru ancak 5 m genişliğinde bir bölümü saptanmış kerpiç tuğla teras yapısıdır. Diğer yapılar ise, kuzey yamaçta obeyd kültürünün üç kanatlı yapı sistemini hatırlatan kerpiç tuğladan bir yapı ve zirve düzlüğündeki açık alanlarda yer alan silo ve fırınlardan oluşmuştur. Güvercinkayası yerleşmesi, Anadolu da Geç Obeyd yayılımının batı sınırını oluşturur (Demirtaş, 2017: 421; Çaylı, 2018: 250). (Tablo. 4.1) (Şekil. 4.3).

Şekil 4.3:Güvercinkayası Mimarisi. (Kazı Arşivi)

4.2 Geçim Ekonomisi

Güvercinkayası'nın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır (Çaylı, 2009: 50). Başta buğday ve arpa olmak üzere tahıllar tarıma alınmış, hayvanlar evcilleştirilmiştir. Orta Kalkolitik'te en önemli aşamalardan birisi süt ürünlerinin ağırlıklı diyet katılmasıdır. Bu hayvan evcilleştirmesinin ikinci aşaması olarak kabul edilmektedir (Gülçur, 2003b: 501). Güvercinkayası'nda da süt endüstrisine

geçildiği saptanmıştır (Gülçur-Kiper, 2004: 428). Beslenmede koyun ve keçi önemli yer tutmaktadır. Sığır da evcil hayvanlar arasında ikinci sıradadır. Diyet ve hammadde gereksinimine göre avlananlar arasında yaban atları, geyikler, yaban sığırları, yaban koyunu ve yaban keçisi gibi hayvanlar yer alır (Çaylı, 2009: 79; Gülçur, 2019).

Güvercinkayasası'nın konumlandığı çekirdek Kapadokya Bölgesi, volkanik yapıdadır. Dolayısıyla bir cins mağma camı olan obsidyen, alet yapımında en önemli hammadde. Bazı çakmaktaşıdan prestij objesi olabileceği düşünülen örnekler de rastlanmıştır (Çaylı, 2009: 74). Ayrıca ele geçemese de ahşap, kil ve hayvan kemikleri de önemli hammaddelerdir. Bakırın Akeramik Neolitik Dönemden itibaren kullanıldığı, Düğüz Köyü civarında da bir yatağın bulunduğu bilinmektedir (a.e.73). Az sayıda bakır buluntuya rastlanmıştır. Bunların doğal bakır mı ergitilmiş bakır mı olduğu tespit edilmemiştir (a.e.79).

4.3 Güvercinkayasası Savunma Sistemi

Güvercinkayasası'nın zirve düzlüğü, güneyden ve batıdan 16 m yükseklikte bir uçurumla çevrelenmiştir. Basamaklar yaparak alçalan zirve düzlüğünün önünde kuzey yamaç, doğusunda ise oldukça yüksek bir teras yer alır. Yerleşmeye girişler teras üzerinden iki ve kuzey yamaç üzerinden bir yol ile sağlanmıştır. Güvercinkayasası birden fazla yapı evresi olan iki kuleli bir sur ile, aşağı ve yukarı yerleşme olarak ayrılmıştır. Zirve düzlüğünü kuzeyden kapatan surun doğu ve batı ucu bir kayaya dayandırılmıştır. Günümüze kadar ulaşabilen halleri ile kulelerin yüksekliği yaklaşık 2 m'dir (Gülçur, 2012: 218-219; Çaylı, 2018: 259). Surun doğu ucu ise kuzey güney doğrultusunda iki ayrı kalın duvarla sağlamlaştırılmıştır. Daha sonra sur bedeni dışına üçüncü, yarı dairesel kalın bir duvar eklenmiştir. Bu ilave duvar, savunma hattının dışında kalmış, ikiz siloyu korumak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır (Gülçur- Kiper, 2007 : 115-122; Gülçur, 2012: 220).

Yukarıda da değinildiği gibi surun arkasında (H13, H14, H15, H16, H18, H19 no'lu konutlar) altı adet özel konut yer almaktadır. Bu konutların arka duvarları, savunma hattının ilk yapı evresini meydana getirmiş olmalıdır. Yoğun in- situ depolama

kapları ve depolanmış hammaddeler ile iç kale konutlarının önemini vurgulamaktadır (Çaylı, 2009: 106). Sadece H13 ve H14 no'lu konutların tahıl depolama kapasitelerinin 7,680 kg olduğu hesaplanmıştır (Çaylı, 2008: 146; Gülçur 2012: 220).

Şekil 4.4:Güvercinkayası (Kazı Arşivi)

Aşağı yerleşmede, kuzey girişinin önünde bastiyon benzeri bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bunun sur ile ilintili olabileceği ve buradaki girişi koruduğu düşünülmüştür (Çaylı, 2018: 260). Tearas basamağını alttan çevreleyen ve kuzey yolunu dıştan kapatan çift taş genişliğindeki destek duvarının da bir dış savunma hattı olabileceği belirtilmektedir (a.e. 260). (Şekil.4.4).

4.4 Değerlendirme

Güvercinkayası Kalkolitik yerleşmesinde aşağı ve yukarı yerleşmeyi birbirinden ayıran Savunma Sistemini (Sur bedeni, iki kule, sonradan doğu kısmına eklenen iki duvar ve doğal koruma sağlayan uçurum) neden inşa etme gereksinimi duydular? (Şekil.4.5).

Şekil 4.5: Güvercinçay (Kazı Arşivi)

Gücünü depolanmayı gerektiren ürün artışı ve geniş topraklardan alan, mal varlığını kalın duvarlar arkasında saklayan bir sosyal guruptan söz edilebilir. Sınıflı topluma doğru giden bu yapılanma, Kilikya 'da Mersin XVI. tabakasıyla, ya da Kuzey Mezopotamya'nın Halaf-Obeyd geçiş evresiyle ilişkilendirilebilir (Gülçur, vd. 2000: 59).

Güvercinçayası sakinleri büyük olasılıkla köylerini uzun süre kullandıkları yenileme evreleriyle belgelenen bir savunma sistemiyle koruma altına almış olmalıdır (Kiper-Gülçur, 2005: 19).

Tell Es Savvan, Hacılar ve Kuruçay gibi birçok yerleşmede savunma duvarı yerleşmeyi çevreler. Troya, Mersin-Yumuktepe, Güvercinçayası ve bazı diğer yerleşimlerde ise, yerleşmeyi böler, ikiye ayırır. Bu bize elit sınıfın kendini ayırma, güvene alma çabasını düşündürmektedir.

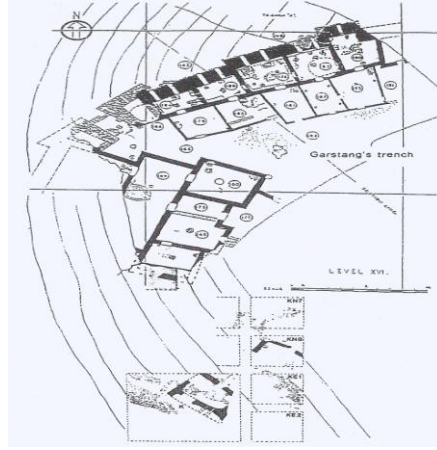
Güvercinçayası'nda herhangi bir saldırıya ait buluntu ele geçmemiştir. Güvercinçayası savunma sistemi erken bir iç kale örneğidir. İç kaleler sembolik (gücü göstermek için), dini veya savunma amaçlı inşa edilmişlerdir. Güvercinçayası iç kalesinin ürün fazlasını korumaya yönelik inşa edildiği düşünülmektedir. Köşk Höyük ve Güvercinçayasının I-II. tabakaları ve Köşk Höyüğün I. tabakası çağdaştır ancak Köşk Höyük'te savunma duvarı inşa etme ihtiyacı duyulmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERSİN-YUMUKTEPE KALKOLİTİK DÖNEM SAVUNMA SİSTEMİ

Mersin İli sınırları içinde, şimdiki Demirtaş Mahallesi’nde yer almaktadır. Kuzeyinde Toros Dağları ve İç Anadolu Ovası, güneyinde Suriye yer almaktadır. Höyük, Müftü (Efrenek, Soğuksu) Deresi’nin kenarında konumlanmıştır. Dere, günümüzde höyüğün batısından akmaktadır.

“Yumuktepe Höyüğü Yakın Doğu’da 1930’larda saptanan ve kazılan ilk Neolitik yerleşimdir” (Caneva, 2010: 3). İlk kazıyı John Garstang yapmıştır ve bu kazı 1948’de sona ermiştir. 1993 yılında tekrar başlayan kazılar İsabella Caneva başkanlığında yürütülmektedir. İngilizlerin yürüttüğü kazıların sona ermesinden sonra tepe bir park alanına dönüştürülmüştür ve bu esnada höyüğün yamaçları ağaçlandırma için teraslandırılmıştır. Bu durum stratigrafik ve topografik tanımlamalar yapılırken zorluğa neden olmuştur. Yeni gelen yerleşimcilerin eski yerleşmeyi yapılar inşa etmek ve geniş alanlar oluşturmak için teraslandırmaları sonucu yerleşmeler süreç içinde yatay bir tabakalanma oluşturmuştur. Caneva kazılarında 12 ayrı evre tespit edilmiştir, Garstang ise tabakalanmayı 33 değişik kültürel evre olarak tanımlamıştır (Caneva, 2010: 14-15-16). (Tablo.5.1).

Şekil 5.1: Mersin-Yumuktepe Garstang Kazıları XVI. tabaka (Caneva, 2004: 59).

XXXIII-XXVII	kal.	M.Ö. 7000-6200	İlk Neolitik
XXVII-XXVI	kal.	M.Ö. 6100	Orta Neolitik
XXV-XXIV	kal.	M.Ö. 6000-5800	Son Neolitik
XXIII-XVII	kal.	M.Ö. İlk	Kalkolitik (Halaf)
XVI			
Orta Kalkolitik			
XV			
Son Kalkolitik			

Tablo 5.1: Mersin -Yumuktepe Yerleşmesinin Tabakalanması

5.1 Mimari

XVI. tabaka (Orta Kalkolitik Dönem): Yumuktepe'nin Orta Kalkolitiği kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Biri tepenin en yüksek noktasındaki kale, diğeri ise, tepenin eteğinden başlayan ve kaleye kadar ulaşan yolun iki yanında konumlanan yerleşimdir. İkisi de M.Ö. 5000 yıllarına tarihlenmektedir. Kalenin etrafındaki evlerin değişik amaçlar için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Sosyal anlamda daha üst sınıfa mensup kişiler kalenin içinde yaşamış, geriye kalan toplum kalenin dışında yaşamış olabilir. (Şekil.5.2). Ancak kale içi yerleşmede elit sınıfı temsil edecek herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu dönemde anıtsal duvarlar ve teraslar dışında taş kullanılmamıştır. Yapıların inşasında kerpiç kullanılmıştır. Kerpiçler, standart bir forma sahiptir ve kalınlıkları yapıdan yapıya ve yapının işlevine göre değişmektedir (a.e. 38-39). Kalenin dışındaki yapılarda kullanılan malzemeye kalede kullanılan yapı malzemesi aynıdır ama planları ve evlerin yönleri farklıdır. Aşağı yukarı aynı büyüklükte olan evlerin iç mekanları dikdörtgendir ve ince bir kerpiç duvarla birbirinden ayrılmıştır. Yaklaşık 200 cm genişliğinde bir sokağın iki yanına sıralanmışlardır. Bu sokak, basamaklarla kaleye kadar ulaşmaktadır. Evlerin zemini sokağın 80 cm üstünde kalmaktadır bu nedenle evlere basamaklarla girilmiş olabileceği düşünülmektedir (a.e. 41).

5.2 Mersin – Yumuktepe Savunma Sistemi

Mersin-Yumuktepe XVI. yapı katında (Geç Kalkolitik) çok küçük testere dişli ve kazamatları olan bir savunma sistemi bulunmaktadır (Umurtak-Duru, 2015:11). Mersin'de ki savunma duvarı taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir, kalınlığı 1,5 m'dir. Sur, Yumuktepe'nin bir özelliği haline gelmiştir. Surun dış çevresinde, iki sıralı kazematlı bir duvar ile anıtsal bir giriş yer almaktadır. Surun içindeki alanlar, Garstang tarafından askerler ve ailelerinin konaklama yeri olarak tanımlanmıştır. Son yapılan kazılarda bu alanların düşünüleninden daha küçük oldukları saptanmış, çift taraflı olan bu alanların dış tarafta kalanı sura bitişik inşa edilmiş olup, bu kısım konutlara ayrılmıştır (Caneva, 2010: 41). Kale duvarlarında pencere aralıkları (0,20x

0,50) ortaya çıkarılmıştır (Naumann, 1998: 180). Sur içinde ana girişin solunda sura ve birbirine bitişik kerpiç tuğladan, ikişer mekanlı, dörtgen yapılar açığa çıkarılmıştır. Bu yapılarda günlük yaşam gereçleri bulunmuştur. “Mersin’de daha 5. bin yılda, kütleli hisar duvarlarına, dışa doğru çıkıntı yapan iki burç arasında yer alan 1.50 m genişliğinde olan ve yalın kapı kanadı , 3 m’den uzun bir geçeneğin sonunda bulunan özel bir sanatsal kapı açılmıştır (Naumann, 1998: 274). (Şekil.5.1).

5.3 Değerlendirme

En önemli buluntulardan biri bakır kullanılarak yapılmış objelerdir. -İlk metal (bakır) buluntuları Neolitik Dönemde karşımıza çıkmaktadır. Çayönü yerleşmesinde ortaya çıkan buluntular bu açıdan önemlidir.- XVI. tabakadan itibaren metal aletler görülmeye başlamıştır. Bu aletler bakırın eritilmesiyle yapılmıştır. Bunların arasında herhangi bir askeri alet bulunamamıştır. XVI. tabakadaki kale içi yerleşimin bakır üretiminin yapıldığı alan olabileceği düşünülmektedir zira sur dışında madeni buluntuya rastlanmamıştır. Bu alandaki mekanlarında zanaatçıların yaşadığı, fırın ve çalışma alanları, depolar olabileceği öne sürülmektedir (Caneva, 2010: 44).

Şekil 5.2: Mersin-Yumuktepe (Caneva, 2011, s. 6).

Güvercinkayası’nda, yerleşme içinde aileler arası artı ürün eşitsizliği veya bir çeşit hiyerarşik sınıflanma olduğu görülmektedir. Elit sınıfın kendini diğerlerinden

ayırıldığı ya da diğerlerine karşı koruma ihtiyacı hissettiği düşünülebilir. Güvercinkayasası'ndaki savunma duvarının, üstün bir sınıfın kendini diğerlerinden ayırmak ve korumak amaçlı veya dıştan gelen tehlikenin bu elit sınıfa ulaşmaması için inşa edildiği düşünülebilir. Daha iyimser düşünecek olursak, iç kalede yaşayanların yerleşimcilere ait ürünleri depoladıkları ve korudukları sonucuna da ulaşabiliriz. Bu ürünü korumak için bir sur duvarı inşa etmek zorunda kalmışlardır.

Mersin-Yumuktepe'de ise, korumak istedikleri değerli şeyin maden olabileceği düşünülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

M.Ö.3000-2000 İLK TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMLERİ

İlk Tunç Çağı kendi içinde İTÇ I- İTÇ II- İTÇ III olarak 3 döneme ayrılmaktadır.

Ege bölgesinde İTÇ M.Ö. 3200-1100 arasını kapsar. Girit'te Minos, Yunanistan'da Hellas, Kikladlar'da Kiklad olarak adlandırılır. Ve üç döneme ayrılır.

M.Ö. 4.bin yılın sonları 3. bin yılın başlarında ortaya çıkar ve Geç Kalkolitiğin devamı niteliğindedir. Madencilik gelişimi ile ortaya çıkan ekonomik güçlenme ve göçler nedeniyle oluşan hızlı nüfus artışı kentleşmeyi başlatmıştır (Yaylalı, 2007: 166-187).

İTÇ başından beri bilinen ve kaynağı metal olan sistemli ticaret bu alandaki gelişmelerle hız kazanmıştır. Tunç, bakır ve kalay karışımından yapılır, başlangıçta bakır ve arsenden yapılmıştır. Kalay, metal ticaretinin en önemli maddesidir. Kalayın yanında lapislazuli, karneol, yeşim gibi yarı değerli taşlarla egzotik nesnelerin de ticareti yapılmıştır. Tunçtan yapılan alaşım silahlanmaya hız kazandırmıştır (Sazcı, 2002: 54-55).

Bu dönemin özelliği olarak; gücün bir elde toplanması ve hiyerarşinin ortaya çıkmasını örnek verebiliriz.

4.ve 3. binde yerel ekonomi; kuru tarım (buğday, arpa, mercimek...), hayvancılık (domuz, koyun, keçi...) buna bağlı olarak yün üretimi, bakırdan metal aletlerin üretimi ve ticaret şeklinde özetlenebilir.

6.1 Küllüoba

Eskişehir İli sınırları içinde, Seyitgazi ilçesinin 15 km kuzeydoğusunda Yenikent Köyü yakınlarında yer almaktadır. Yazıdere-Yenikent Karayolunun 200 m kadar sağında ve Yenikent Köyü'ne 1300 m. uzaklıktadır (Efe, 2000: 110). Kazılara ilk kez 1996 yılında başlanmış 2000 yılına kadar sürmüştür (a.e. 119).

Geç Kalkolitikten M.Ö. 2000-1800 yıllarına kadar kesintisiz yerleşim gördüğü düşünülmektedir (Efe, 1998: 152). Yaklaşık M.Ö. 2900-2000 yılları arasına tarihlenmiştir (Efe 2005:168). M.Ö. 2700-2400 arası İTÇ'dir (Fidan, 2012: 10).

Şekil 6.1: Küllüoba. (Perello , 2011: 406)

Yukarı yerleşmede İTÇ II'ye tarihlenen bir çevre duvarı yer almaktadır (Efe, 2013: 290-295). Bu çevre duvarı oldukça belirgi zikzaklar yapmaktadır ve kerpiçten inşa edilmiştir. Yer yer çift kerpiç duvardan oluşan bu surun dışında ayrıca kalınlığı 2-4

m arasında steril toprak yığını yer almaktadır. Henüz tam uzun ev özelliği kazanmamış sıralı evlerin bazen arka bazende yan duvarları savunma duvarına bitişik inşa edilmiştir. Yerleşmenin doğusunda bir kaç odası olan trapez şeklinde bir yapı ortaya çıkarılmıştır (Efe-Türkteki, 2011: 199).

60 metre çevre duvarı olan radyal planlı bir yerleşmedir. İTÇ 5-3. evlerde iyi korunmuş kerpiç bir mimari ortaya çıkarılmıştır. İçlerine kırmızı toprak serilmiş odaların duvarlarının 1,5-2 m'ye kadar korunduğu görülmüştür (Efe, 2000:120). Yerleşme planı Demircihöyük'le benzerlik göstermektedir (a.e.120-121). Ancak Demircihöyük'ten daha eskiye tarihlenmektedir. Bu Anadolu Tipi Yerleşim Planının önceki gelişimini vermesi açısından önemlidir (Efe, 2001: 53).

6.1.1 Kalkolitik- İTÇ Geçşi

1999 yılı çalışmalarında yerleşmeyi çevreleyen kerpiçten bir çevre duvarı veya sur ortaya çıkarılmıştır (Efe, 2000:118-1229). Küllüoba'da İTÇ'na geçiş evresine tarihlendirilen kerpiç savunma duvarı yerleşmeyi çok belirgin zikzaklar yaparak çevrelemektedir. Yer yer kerpiç duvardan oluşan bu surun dışında, kalınlığı 2-4 m arasında değişen bir steril toprak yığını yer almaktadır. Çift sıralı evlerin bazen arka bazen de yan duvarları savunma duvarına bitişiktir. Doğu tarafta trapez şeklinde bir ev yer almaktadır. Bunun doğusunda ise yerleşmenin girişlerinden birisinin bulunduğu düşünülmektedir (Efe-Türkteki, 2011: 198-207).

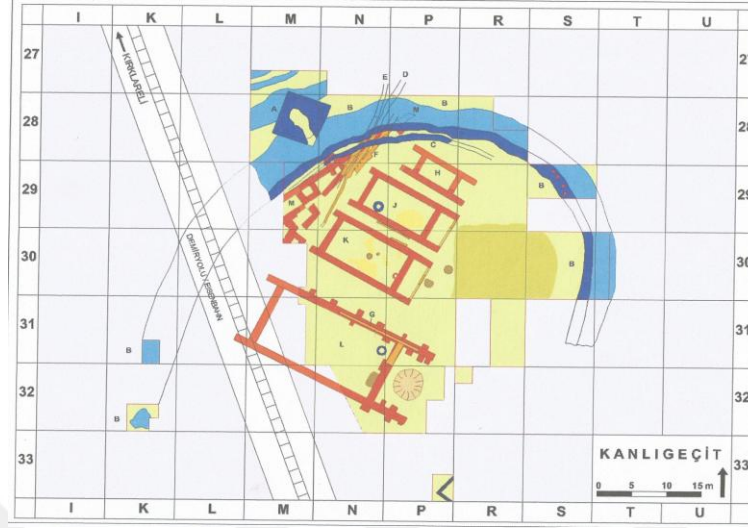
6.1.2 İTÇ II

Doğuda daha küçük bir avlu etrafına sıralanan yapılardan oluşmuştur. Kalenin batısında ise, anıtsal bir megaron ve bitişigindeki yapılar ortaya çıkarılmıştır. Savunma duvarının dışında aşağı yerleşmeye ait yapılar yer almaktadır (Efe-Türkteki, 2011: 198-207). ETÇ II'de aşağı ve yukarı şehir oluşmuştur. Yukarı yerleşme'de (kale) zikzaklar yapan bir savunma duvarı ve arkaları bu duvara dayalı yan yana evler yer almaktadır. Bu evler, önden ortadaki büyük avluya bakmaktadır. Evler üç yada daha fazla odalıdır, bazı yapılarda mekan ortasına açılmış çukurlara rastlanmıştır. Bunların çatıyı destekleyen ahşap direklerin yuvaları olduğu düşünülmektedir (Efe- Ay-Efe, 2001: 46).Yapılar megaron tarzında dörtgen planlıdır

ve duvarları birbirinden bağımsızdır (Efe, Ay.Efe 2007: 73). Sura bitişik evlerin dışında kalenin iç kısmında bağımsız yapılarda yer almaktadır. Bu yapılar, sura bitişik evlerden ve birbirlerinden cadde ve sokaklarla ayrılmaktadır (Efe-Ay.Efe:2001: 40-50). En alttaki 5. evre iyi korunmuş mimari kalıntılar vermiştir. Burada yerleşmenin etrafını çevreleyen bir savunma duvarı ve arka tarafları bu duvarla kapatılan dörtgen veya trapez şeklinde yapılar ortaya çıkarılmıştır. Yerleşmeyi çevreleyen güneydoğu-güneybatı yönünde uzanan duvar üstte 80 cm. sahipken aşağı kodlarda genişlemektedir. Bu kerpiç duvar eşit aralıklarla zikzaklar oluşturmaktadır. Zikzakların bulunduğu taraflara iç kısımdan yapıların duvarları bağlanmaktadır. Bir sonraki evrede sur duvarının dışına 3-3,5 m. genişliğinde toprak yığılmıştır. Bu toprak yığını duvarın kalınlığını 4 m.'ye ulaşan bir kalınlığa ulaştırmıştır. Toprak yığının dışında ikinci bir duvarın olabileceği düşünülmektedir (Efe, 2000: 120). Sur duvarı V. evreye denk gelmektedir (Efe, 2001:109). Surun anıtsal nitelik taşımadığı, aşağı ve yukarı yerleşmeyi ayırmak için inşa edildiği düşünülmektedir. Yukarı yerleşmede savunma duvarı üzerinde avlularla bağlantılı olarak dört ana ve iki de tali kapı ortaya çıkarılmıştır. Doğu kapısı olduğu düşünülen kapıya girişin kuzeyden olduğu görülmüştür. Bu kapıya hafif bir rampayla ulaşılmaktadır. Kapıya 2,5 m.'lik bir sundurmadan girildiği anlaşılmıştır (Efe, 2005: 31). Doğu kapısı üzerinde kuzey ve güney olarak adlandırılan iki kule yapısına ulaşılmıştır (Efe- Ay-Efe 2001: 48). Surun kuleye yakın kesiminde dıştan büyük taşlarla bir rampa inşa edilmiştir (Efe, 2007: 73). (Şekil.6.1).

6.2 Kanlıgeçit

Kırklareli İl Merkezinin yaklaşık 500 m. güneyinde, Asilbey Köyü'ne giden yolun yaklaşık 250 m doğusunda, Haydar Dere'nin iki kenarında yer almaktadır. Burada 65 m çapında bir İTÇ III kalesi yer almaktadır. Son Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağı'na kadar devam eden dört evreli bir yerleşimdir (Özdoğan-Parzinger, vd. 1997a: 55).

Şekil 6.2: Kanlıgeçit (Kazı Arşivi)

İkisi tüm üçüncüsü yarım üç megaron planlı yapı ortaya çıkarılmıştır. 1,5 m'lik aralıklarla yerleştirilmiş olan megaronların duvarlarının genişliği yaklaşık 1 m'dir ve temelleri taştan inşa edilmiştir. Duvarların üst kısımlarının kerpiç ve ahşaptan örüldüğü anlaşılmıştır. Yapıların en yenisinin İlk Tunç Çağı-Orta Tunç Çağı geçiş evresine en eskisinin ise, İlk Tunç Çağı III Dönemine ait olduğu düşünülmektedir (Özdoğan-Parzinger, vd.1998: 131). Bu yapıların dışında bir aşağı şehirin varlığı anlaşılmıştır (Özdoğan-Parzinger, 1998:132)

Yapılar megaron planlıdır. Sur duvarı düz taşlardan yapılmıştır. Höyüğün kuzeyinde elit büyük bir topluluğun yerleşmiş olduğu düşünülmektedir. Troya II kalesine benzemektedir. Temenos duvarı yerleşmeyi üç kez çevrelemiştir. En erken yapı katında sur duvarında bir kapı yer almaktadır. Son yapı katında kerpiç kullanılmıştır. Bir hendek yerleşmeyi çevrelemektedir, bu hendeğin ilave koruma amaçlı yapıldığı düşünülmektedir. Kale kapısının dış girişinde 2,5 m genişliğinde küçük odalar (Hücre) mevcuttur. Kale kapısı 6,5 x 6 m ebatlarındadır. İTÇ III'ün erken evresinde duvarın kuzeybatı tarafında birbirine paralel, taş temelli, duvarları 65 cm kalınlığında megaron planlı üç yapı yer almaktadır. Yerleşim yangınla son bulmaktadır (Yakar, 2011: 388-389). (Şekil.6.2).

Megaron planlı yapıları çevreleyen bir sur duvarı yer almaktadır. Sur; eğimli duvarlarla çokgen olarak inşa edilmiştir. Sur yaklaşık olarak 22 m’de bir 15 derecelik açı yaparak dönmekte ve 65 m bir alanı çevrelemektedir. Eğimli duvarlarla çokgen biçiminde inşa edilmiştir. Sur yapısı üç yenileme evresi geçirmiştir (Özdoğan, vd. 1997a: 62).

6.3 Yunatsite

Bulgaristan da Trakya Ovası’nın batı sınırında Pazarcık kentinin 8 km batısında yer almaktadır. 1939 yılında V. Mikov başkanlığında kazısı yapılmıştır (Mazonova, 1996: 187 ; Naiboğlu, 2018: 91). 1976 yılında R. Katincharov ve V. Mazonova tarafından çalışmalar yeniden başlatılmıştır. 1982’de N.Y. Merpert başkanlığındaki Rus ve Bulgar ekip tarafından devralınmış ve 2001’e kadar sürdürülmüştür. 2002 yılından sonra höyük, Y. Royadzhiev, I. Aslanis ve S. İgnatova başkanlığındaki Bulgar ve Yunan ekipler tarafından kazılmıştır (Boyadzhiev, 2009 vd. ; Boyadzhiev, 2011 vd.; Naiboğlu, 2018: 91). Günümüzde höyükte Royadzhiev, başkanlığındaki Bulgar ekip çalışmaktadır (Naiboğlu, 2018:91).

M.Ö. 3000’e tarihlenen 17 tabaka saptanmıştır. Eskiden yeniye doğru XVII-I olarak sıralanmıştır

Höyükteki en eski sur M.Ö. 5000 yıla tarihlenmiştir (Boyadzhiev, 2009: 2; Aslanis, 2015: 396). Söz konusu yapı en az 6 m genişliğinde ve 2 m derinliğinde bir hendek ile 5 m genişliğinde bir kerpiç duvardan oluşmuştur (Boyadzhiev, 2015: 381). Kalkolitik Çağa ait bu yerleşim M.Ö. 5. bin yılın sonlarında yıkılarak terk edilmiş ve höyük yaklaşık bin yıl iskan edilmemiştir.

6.4 Troya

Troya, Çanakkale Boğazı’nın güneybatı ucunda, boğazın Ege Denizi’ne açıldığı noktada yer alır.

Homer’ın M.Ö. 8.yy’da destanlarda Troya’yı anlattı. Bu nedenle Troya Yunanlılar ve Romalılar tarafından bilinmekteydi. M.Ö. 480’de Pers kralı Kserkes’in Yunanistan’ı fethi sırasında Priamos’un kalesini ziyaret ettiğini biliyoruz (Korfmann 2001/8

Herodotos I, 4 ve VII.43, Sazcı, 2002: 47). M.Ö. 334'te Büyük İskender Asya seferine çıkarken Troya'yı ziyaret etmiştir. Ayrıca Julius Ceasar Ve Augustus tarafından da ziyaret edilmiştir. 1462 yılında Midilli seferine çıkarken Troya'yı ziyaret etmiş ve İlyada'yı dinlemiştir. Kutsal bir kent kabul edildiği için pek çok imparator ve ailesi tarafından ziyaret edilmiştir. 16 ve 17. yy'da pek çok batılı gezgin Troas bölgesini ziyaret etmiş, Aleksanderia Troas ve Sigeion yerleşmelerini Troya sanmıştır (Sazcı, 2001, 47-48).

1871-1890 arasında, Alman bir tüccar olan H. Schliemann tarafından başlatılan kazılar (Troya destanının gerçekliğini araştırmıştır ve Troya II tabakasını Priamos'un kenti sanmıştır), sonrasında W. Dörpfeld tarafından devam ettirilmiş 1894 yılına kadar sürmüştür (ilk sistemli sayılabilecek kazıları yapmıştır, kazıları sırasında Troya II ve VI. Tabakasına önem vermiş Troya II. Tabakasının Priamos'un kenti olamayacağı daha eski olduğu sonucuna ulaşmıştır). Sonra 1932-1938 yılları arasında Cincinnati Üniversitesi'nden C.W. Blegen başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir (Dörpfeld'in vardığı sonuçları onaylamış stratigrafik konulara açıklık getirmiştir). 50 yıllık bir aradan sonra 1988 yılında Tübingen Üniversitesi'nden M. O. Korfmann tarafından yeni kazılara başlanmış ve 2005 yılına kadar sürmüştür Aşağı kentte yaşayan halkın yaşamını araştırmış, stratigrafik sorunlara açıklık getirmeye çalışmıştır(Sazcı, 2002:51). 2006 yılında aynı ekip E. Pernicka başkanlığında kazı yapılmıştır. 2013 yılında Çanakkale Müzesi'nden R. Körpe başkanlığında kazı yapılmıştır. Günümüz kazıları ise 2014 yılından bu yana Çanakkale 18 Mart Üniversitesi'nden R. Aslan başkanlığında(daha çok koruma ve düzenleme şeklinde) sürdürülmektedir.

M.Ö. 2920 dolayında yerleşim başlamış kısa kesintilerle M.S. 500 'e kadar devam etmiştir. (Tablo.6.3).

Şekil.6.3:Troya. (Korfmann, M.-Mannsperger, D, 1998: 77).

1	M.Ö. 2920-2550
II	M.Ö. 2550-2250
III	M.Ö. 2250-2200
IV	M.Ö. 2200-2000

Tablo 6.1:Troya Yerleşmesinin Tabakalanması (Efe –Türkteki, 2011: 190

Troya, M.Ö. 3000-2200 yıllarını kapsar.

Troya I, 14 evreden oluşmuştur. Troya I’de yer alan megoron planlı, tek odalı yapı surla çevrilmiştir. Duvarları balık sırtı tekniği ile örülmüştür (Sazcı, 2002: 56-57).

Yapılar düz bir sıra halinde dizilmiştir. 10 mimari evre ortaya çıkarılmıştır. Sur duvarının içinde megaron tarzında diğer yapılardan büyük bir yapı yer almaktadır. 12,8x 5,4 m boyutlarındadır ve ortasında bir ocak yer almaktadır. Ayrıca yapıda bir taş plaka ve bir bank ortaya çıkarılmıştır. 1 m. yüksekliğinde korunmuş olan duvarları taş ve çamur harcı ile “balık kılçığı tekniği’de” inşa edilmiştir. Troya I’ in en eski mimari katında ise bir “apsidal ev” ortaya çıkarılmıştır.

Troya II, zengin bir dönemdir ve maden buluntuları çoktur. Bunu ticaretle açıklamak mümkündür. 8 mimari yapı evresi vardır. Taş temel üzerine yapılmış megoranlar yer almaktadır. Bu megoranların kültürel işlevi olduğu düşünülmektedir. 3 büyük yangın geçirmiştir. Bu tabakada çömlekçi çarkının ortaya çıktığı görülmüştür (Sazcı, 2002: 56-57).

(II c) Ortada büyük bir megaron yer almaktadır (Megaron II A) (Korfmann, 1983: 236). Bu megaron 45x13 m boyutlarında ve duvarları 1,5 m kalınlığındadır. Bu yapının kenarlarında daha küçük yapılar yer almaktadır. II g evresi büyük bir yangın geçirmiştir. 10 bin metrekarelik bir alana kurulmuştur. Bu dönemde ana giriş sayısı bire indirilmiştir. Ortada yine büyük bir megaron mevcuttur. Etrafındaki yapılar değişmiştir; daha küçük mekanlara sahip yapılar dar sokaklarla birbirinden ayrılmaktadır. Yine megoron tarzındadırlar ancak genel görünimleri değişmiştir.

Troya III; nüfus artmıştır. Sur içindeki yapılar anıtsal değildir, arı peteği gibi yerleştirilmiştir. Troya III’ün taştan yapıları olan bir köy olduğu düşünülmektedir (Sazcı, 2002: 61).

Troya III ve V’ te daha basit yapılar yer almaktadır.

Troya II, Troya I’in üstüne inşa edilmiştir. M.Ö. 3. binin üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir. 8 mimari safhasından II c ve II g önemlidir. II c safhası 8800 metrekarelik bir alanı kaplamıştır. Bu alan 330 metre uzunluğunda bir sur duvarı ile çevrelenmiştir. (Şekil. 6.3).

Troya I Suru: I. tabaka'nın çevre duvarı, alçak taş temelin üstüne kerpiç tuğla ile örülmüştür (İvanova, 2013: 24; Naiboğlu, 2018: 65). Aşağı yerleşimde ise ahşap bir palisat inşa edilmiştir (Jablonka, 2001; Naiboğlu, 2018: 64).

M.Ö. 3000'in ikinci yarısında bir sur duvarına sahiptir. Çok köşeli olan bu duvarın korunabilen kesimleri 14, 32 ve 34 m uzunluğunda ortaya çıkarılmıştır. Dış yüzeyi eğimli olan bu duvar tepenin topografik yapısına uygun olarak inşa edilmiştir. Dört kapısı bulunmaktadır ve güney kapısı ana giriş olarak kabul edilmektedir. Bu kapı, dıştan 15 m yüksekliğindedir ve iki yanında kuleler yer almaktadır. 8 m uzunluğunda ve 1,97 m genişliğindeki giriş rampa şeklindedir (Erkanal, 1996: 70-82).

Troya Yerleşme I'in birkaç kez güçlendirilmiş olan savunma duvarları 14,32-34 m. uzunluğunda düz bölümlerle uzanmaktadır. Duvarların dış yüzeyleri çok eğiktir ve döşek bölümü, iç yüzü olmayan destek duvarı türünde yapılmıştır (Naumann,1998: 254).

Troya II Suru: "Troya'nın geliştiği ve bir beylik merkezi konumuna geldiği asıl dönem, M.Ö. 2550-2250 dolayına tarihlenen II: tabakadır"(Kouka, 2002: 3; Naiboğlu, 2018:65). Bu dönemde yukarı yerleşim 330 m. uzunluğunda bir duvarla çevrilmiştir. Duvar 6 m taş üzerine 3 m yüksekliğinde kerpiç tuğladan örülmüştür (Ünlüsoy, 2011: Abb 7; Naiboğlu, Plan 11, Resim 11-12). Kalınlığı 4 metredir ve taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Güneydoğu kesimi dikdörtgen bastiyonlarla güçlendirilmiştir. İki ana girişi bulunmaktadır. Batıdaki kapının önündeki eğimli araziye bir taş rampa inşa edilmiştir (Erkanal, 1996: 70-82). Troya Yerleşme II a-c'nin kale duvarları bir önceki tabakanın duvarlarına göre 12-18 m daha dışarıdadır. Bu dönemde savunma duvarı kireçtaşı ve çamur harcı üstüne kerpiçten inşa edilmiştir (Naumann, 1998: 255). Aşağı yerleşimdeki duvar ahşaptan yapılmış bir palisattır (Jablonka, 2001; Naiboğlu, 2018: 65).

Troya III Suru: M.Ö. 2250-2200 dolayına tarihlenen Troia II'te içkalenin planı yeniden değiştirilmiş, geçmiş döneme ait tüm anıtsal yapılar yıkılmıştır (Sazcı - Çalış Sazcı, 2016; Naiboğlu, 2018: 68). Sur duvarı ise kullanılmaya devam etmiştir.

Troya VI-VII de bir aşağı kentin varlığı saptanmış ayrıca bu kentin de sur duvarları ile çevrildiği ortaya çıkmıştır. Surun taştan temelleri ve kerpiçten duvarları ortaya çıkarılmıştır. Ve Troya VI'da ana kayaya oyulmuş bir hendek tespit edilmiştir (Korfman, 1996: 83-98).

6.5 Yeni Bademli Höyüğü

Çanakkale Boğazı'nın batısında Gökçeada İlçesi'nde bir İTÇ yerleşmesidir (Hüryılmaz, 2002: 28). 1996 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden Halime Hüryılmaz tarafından kazılar başlatılmıştır. M.Ö. 3000'in ilk yarısına tarihlenmektedir.

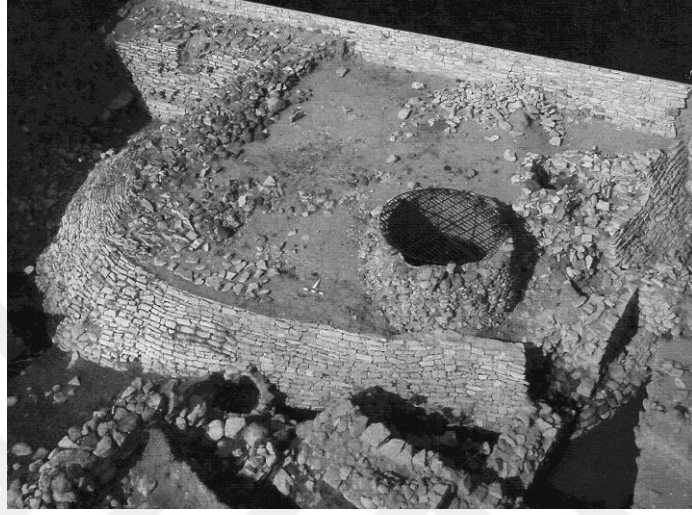
Uzun uzun evlerden oluşur ve savunma suru yer almaktadır. Troya I kültürüne benzemektedir. Deniz kenarında kurulmuş, savunma sistemi olan bir kent görünümü vermektedir (a.e. 28). Batı terasta dörtgen planlı yapılar yer almaktadır. Taş temelli ve kerpiç duvarlı olan bu yapıların temel örgüsünde çamur harçla birbirine tuturulan kabaca işlenmiş taşlar kullanılmıştır (a.e. 30).

Höyük bu dönemde doğu, batı ve güney yönlerinden bir sur duvarıyla korunmuştur, kısmen açıktadır. Batı terasta yüzeyin 1 m. altında açığa çıkarılmıştır. Surun dolgusunda irili ufaklı toplama dere taşları kullanılmıştır. Surun her iki yüzü kesme taşlardan inşa edilmiştir ve iç dolgusunda ise toplama taşlar kullanılmıştır. Yerleşmeyi güney yönünde kuşatan bu duvarın batı ucu, iki yönde gelişmiştir. Biri doğu-batı yönünde olup batı terasın güney sınırlarını belirlemiştir. Sur duvarının güney uzantısı höyük tepesinin batısında güney –kuzey doğrultusunda izlenmiştir (a.e. 29). Açıktaki kalan kuzey kesim ise o dönemde denizden 16 m yüksek bir yar olduğu için doğal korumaya sahiptir . Genişliği 5m'ye varan sur duvarının temeli taştan, üst yapısı kerpiçtendir. Yerleşime giriş çıkışlar güneybatı yönünde en az 9 m uzunluğundaki taş döşeli bir rampadan sağlanmıştır. Genişliği 2.50 m'dir. (a.e.29).

6.6 Liman Tepe

İzmir'in Urla İlçesi'nin İskele Mahallesi'nde bir yarımada üzerinde yer almaktadır. İlk kazı 1971 yılında G. Bakır tarafından yapılmıştır. Sonra Ankara Üniversitesi'nden Hayat Erkanal başkanlığında bir ekip 1980-1981 yıllarında çalışma

yapmıştır. Aynı ekip 1992 yılında yeniden yerleşmede çalışmaya başlamıştır. Kazılar halen karada ve su altında devam etmektedir.

Şekil 6.4:Limantepe. (Erkanal, 1997: The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, Kapak Resmi).

Orta Kalkolitik'ten Helenistik Döneme kadar yerleşilmiştir. VII. tabakada Geç Kalkolitik ve Orta Kalkolitik olarak ikiye ayrılmıştır. M.Ö. 3000 yıllarına tarihlenen VI. tabaka Kalkolitik Çağ'ın bir devamı gibidir. Bu dönemde bir sur duvarı ve iki kuleli bir kapı yapısı mevcuttur. Surun içinde ortaya çıkarılan beş konut, sırtlarını duvara yaslamış ve yan duvarları birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. VI. tabakada kapıya anıtsallık kazandırmak amacıyla, sağ ve sol yandaki sur duvarlarının birkaç metrelik kısmı taşla örülmüştür. Diğer kısımları kerpiçtendir. Taş duvarın dış kısmı işlenmemiş taşlardan örülmüştür ve aşağı doğru genişleyerek yamaç (glasi) görünümü almıştır (Erkanal, 2008b: 180). Duvarın korunan yüksekliği 2,7 m'dir ancak kerpiç kısmı da düşünüldüğünde 10-12 m yükseklikte olabileceği düşünülmüştür (a.e.180-183). (Şekil.6.4).

V. tabakada M.Ö. 3. bin yılın ortalarında sur yapısının ve tüm yerleşmenin üzeri toprakla doldurulmuş üstüne yeni yapılar inşa edilmiştir. Eski duvarın yaklaşık 10 m dışına yeni bir duvar örülmüş ve sur dışında bir aşağı yerleşim oluşturulmuştur. Sur

yapısında 20x29 m boyutlarında, nal biçimli, anıtsal bir burç açığa çıkarılmıştır (Erkanal, 2008b: fig. 7). Anadolu da tektir. Bu burcun benzeri aşağı yerleşimi çevreleyen surlarda da bulunmuştur (Erkanal – Şahoğlu, 2016: 162 vd).

6.7 Baklatepe

İzmir'in 30 km. güneyinde, Menderes İlçesi'ne bağlı Bulgurca Köyü'nün kuzey kenarında yer almaktadır. Tahtalı Barajı göl alanı içinde kalan yerleşimde 1995-1998 yılları arasında İzmir Arkeoloji Müzesi ve Ankara Üniversitesi işbirliğiyle kurtarma kazıları yapılmıştır.

GKÇ
ETÇ I
ETÇ II
M.Ö. II. Binyıl
Roma Dönemi

Tablo 6.2: Baklatepe Yerleşmesinin Tabakalanması

Yerleşme radyal bir biçimde düzenlenmiştir. Yapıların temeli orta boy toplama taşlarla inşa edilmiştir. Üst yapılarının kerpiçten olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca taş döşeli sokak kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Yerleşmede bu taş döşeli sokaklara açılan uzun evler yer almaktadır. Uzunlukları 20 m.'ye ulaşan, 4-5 m. genişliğindeki evlerin içleri bazen ara duvarlarla bölünerek başka mekanlar elde edilmiştir (Erkanal-Özkan, 1997: 265-266). :

Dört ev ve bir sokak tespit edilmiştir. Evlerin yapımında orta büyüklükte taşlar ve çamur harcı kullanılmıştır, duvarların üst kısımlarının kerpiçle tamamlanmış

olabileceği düşünülmektedir. Evlerin düz damlı olabileceği öne sürülmektedir. Evlerde ocak, ambar gibi mimari ögeler mevcuttur. Taş döşeli sokaklara açılan uzun evlerden oluşmaktadır (Erkanal, 1996: 70-82).

Doğu-batı doğrultusunda uzanan kalın bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın temeli çevrede bulunan orta boy kalker taşları ile örülmüştür. Kuzey- güney doğrultusunda ortaya çıkarılan ikinci duvarın bu duvarın uzantısı olduğu anlaşılmıştır. Doğu yamaçta ise, sur duvarının önüne 3.40 m. genişliğinde bir hendek açılmıştır. Hendeğin diğer tarafına da bir duvar inşa edilmiştir(Erkanal-Özkan, 1998: 407). Taş temelin üstüne kerpiç duvar örülmüş olmalıdır.

İTÇ I Yerleşimi kayalık bir yükselti üzerinde, 80 m çapındadır. Geç Kalkolitik İTÇ I geçişinde aynı duvarı kullanan evler ve taş temelli güçlü bir savunma duvarı yer almaktadır. (Tablo. 6.2).

6.8 Thermi

Midilli Adası'nın doğu kıyılarında, adanın başkenti Midili'nin 10 km kuzeyinde, Ayvalık kıyılarından 12 km açıktadır. Yerleşme Anadolu tarafında (doğuda) yer almaktadır. W. Lamb başkanlığında 1929-1933 yıllarında gerçekleştirilmiştir. M.Ö. 3000'e tarihlenmiştir. I-V olarak isimlendirilen 5 tabakası bulunmaktadır.

Şekil 6.5:Thermi. (Doumas, 1997: 140).

İTÇ III'te Thermi savunma duvarlarıyla çevrilmiş ve iyi planlanmış bir yerleşme düzeni kurulmuştur. İTÇ I ve II'ye ait beş tabakada yerleşim mimari özellikleri

değişmeden devam etmiştir. II. Tabakada yerleşim radyal sisteme göre düzenlenmiş olup, sokaklar taş döşelidir. Yerleşmenin ana girişinin iki tarafında bastiyonlar yer almaktadır. Uzun evler, ara duvarlarla iki veya üç mekana bölünmüş olup, taşla örülmüştür. Dizi halinde aynı duvarları paylaşan evlere dizi evler denilmektedir, çatıları ortaktır.

Thermi IVB'de yapılaşma sürdürülmüştür. Yapı kümeleri bitişik düzende yerleştirilmiş, birbirine paralel ilerleyen dört cadde boyunca sıralanmıştır. Her cadde kara tarafından başlamış, deniz tarafına açılmıştır. Ulaşım sadece ana caddeden sağlanmıştır.

I-II. Tabakada sur olup olmadığı anlaşılamamıştır. II. Tabakada sur duvarı olmayan yerleşmeye kapı yapısı yapılmıştır (Lamb, 1936: 21).

Thermi Yerleşme II'de bitişik yapılmış evlerin kalınlaştırılmış dış duvarları savunma duvarı olarak kabul edilmiştir. Girişler ise burçlar inşa edilerek güven altına alınmıştır (Naumann, 1998: 250).

Thermi III a'da ise yerleşmenin merkezinin 2 m. genişlik ve 2 m. derinlikte öne doğru çıkmış berkitmelerle donatılmış duvarlarla çevrildiği görülmüştür (a.e. 251). M.Ö. 2800'lerde Thermi III A'da bir sur duvarı inşa edilmiş, bir iç kale oluşturulmuştur. Bu duvar birbirine bitişik yapıların ana caddeye bakan duvarlarının güçlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Dış cephesi büyük taş bloklarıyla özenle örülmüş, içi ise orta boy taşlarla doldurulmuştur (Kauka, 2002:185; Naiboğlu, 2018:74). Duvar 1-2 m genişliğindedir ve dört noktasına burçlar yerleştirilmiştir (Lamb, 1936: 24 vd; Naiboğlu, 2018: 75). Bu dönemde sadece kamusal alanın korunmasına önem verilmiştir. Önceki dönemin kapı yapısı iptal edilmiş, üzerine başka yapı yapılmıştır. Bu dönem yerleşmesinin giriş çıkışı bulunamamıştır (Kouka, 2002: 183; Naiboğlu, 2018: 75).

Bu dönemde savunma suru yerleşmeyi kara yönünden sınırlayan iki paralel duvardan oluşmuştur. 0,2-0,5 m kalınlığındaki duvarların arasındaki açıklık 1 m'dir. Yerleşmenin güney kesiminde kapı olduğu düşünülen bir yapı yer almıştır (Kouka, 2002: 213; Naiboğlu, 2018: 77).

V. tabakada sokaklar birbirini dik kesmektedir. Bu dönemde bastiyonları olan girişleriyle güçlü bir savunma duvarı görülmektedir. Mimari aynıdır (Erkanal, 1996: 70-82). Thermi yerleşme V'te 1.10 m yüksekliğinde, 2 m kalınlığındaki duvarlar özensiz yontulmuş karataş ve kireçtaşı parçalarından çamur harcı ile karıştırılarak örülmüştür (Naumann, 1998: 251). Thermi V'te sur birbirine paralel içiçe geçmiş duvarlardan oluşmuştur. Yerleşmenin dışında konutlarla sur arasında 0,4-0,8 m açıklık bırakılmıştır . Sur duvarları bağımsızdır. En içte yer alan duvar 2 m kalınlığında ve en sağlamıdır (Lamb, 1936: 44; Naiboğlu, 2018: 78). Bu duvarın dışında 1,5 m açıklık bırakılmış, sonra 2-3 sıra daha ince duvarlar örülmüştür. Her biri diğerinden 0,4-1m uzaklıkta olan bu duvarların kalınlıkları 0,4-0,8 m arasında değişmiştir (Lamb, 1936; Naiboğlu, 2018:79). Duvarların dışı özenli, içi gelişigüzel örülmüştür(Lamb, 1936:44; Naiboğlu, 2018: 79). En içteki duvar ile ikinci duvar arasına bölme duvarları örülerek kazematlar oluşturulmuştur (Kauka, 2002:229; Naiboğlu, 2018: 79). Batıda ve güneybatıda iki kapı yapısı ortaya çıkarılmıştır (Kouka, 2002: 226; Naiboğlu, 2018: 79). (Şekil. 6.5).

6.9 Poliochni

Limni Adası'nın Anadolu'ya bakan doğu kıyılarında yer almaktadır. L. Bernabo-Brea başkanlığındaki İtalyan ekip tarafından 1951-1956 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde kazı çalışması yoktur ancak Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından koruma ve düzenleme amaçlı çalışmalar yapılmaktadır (Naiboğlu, 2018: 81). Beş tabakadan oluşan bir yerleşime sahiptir. Burada güçlü bir savunma sistemi yer almaktadır. İlk olarak M.Ö. 4000 sonlarında yerleşilmiştir. Bu evre Poliochni siyah olarak adlandırılmıştır. Son Tunç Çağı'nın sonuna kadar uzanan 7 yerleşme tabakası saptanmıştır.

Geniş sokaklar yanında çeşitli çıkmaz sokaklar ortaya çıkarılmıştır. Duvarlarda taş ve kerpiç kullanılmıştır. Daha çok megaron ve uzun evler görülmektedir. Büyük evlerin yanında küçük evler de yer almaktadır (Erkanal, 1996: 75-76). (Şekil. 6.6), (Şekil. 6.7).

Şekil 6.6: Poliochni. (Doumas, 1997: 140).

M.Ö. 2910-2672 yıllarına tarihlenen mavi evrede yerleşme surla çevrilmiştir (Bernabo-Brea, 1964: 118 vd; Naiboğlu, 2018:82). Duvar, genişliği 2 m. yüksekliği 5-5,5 m. olmalıdır (Kouka, 2002: 47; Naiboğlu, 2018: 82). Duvar yassı volkanik taşlarla inşa edilmiştir. Su baskınlarına karşı inşa edildiği düşünülmektedir (Naiboğlu, 2018: 82). Yerleşmenin güney ve güneybatısında iki kapı yapısı saptanmıştır. Güneybatı kapısında bir burç ortaya çıkarılmıştır. Bu kapının sağında ve solunda konumlanmış iki anıtsal yapı ortaya çıkarılmıştır. Kamusal depolar oldukları düşünülmektedir (Bernabo-Brea, 1964: 191 vd; Kouka, 2002: 49,62; Naiboğlu, 2018: 83).

Şekil 6.7: Poliochni. (Perello, 2011: 202).

Yeşil evrede de sur kısım kısım kullanılmıştır. Sura kırmızı evrede yapılan eklerle son halini almıştır (Bernebo-Brea 1964: 313; Naiboğlu 2018: 86). Sarı evrede de aynı sur kullanılmıştır (Naiboğlu, 2018: 87). Kale duvarında 2 m. yükseklikte, üstü taş dilimleriyle kapanmış pencere ya da mazgal olabilecek bir açıklık mevcuttur (Naumann, 1998: 179).

6.10 Markiani

Kiklad Adalarından biri olan Amorgos Adası'nda yer almaktadır . 0,3 Hektarlık bir alana yayılmıştır (Stampolidis- Sotirakopoulou, 2011: 32). Kuzey tarafında sağlam bir kale duvarıyla korunmuştur. At nalı biçimli bastiyonları ve ikincil bir tahkimat duvarı olan bu surun 70 metrelik bölümü açığa çıkarılmıştır

Sur Erken Kiklad I Dönemine tarihlenmiştir. Ancak bastiyonun inşa tarihi çelişkilidir (Erken Kiklad I veyaII) (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 32). Erken Kiklad I'de girişi kuzeyde olan sağlam bir kale duvarıyla korunmuştur. At nalı biçiminde

bastiyonlar ve ikincil bir tahkimat duvarı olan bu surun 70 m'lik bölümü açığa çıkarılmıştır (Stampolidis- Sotirakopoulou, 2011: 32).

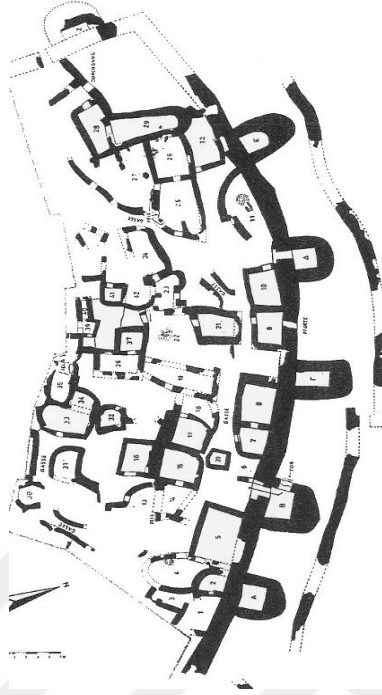
Buradaki yapı kompleksi dikdörtgen biçimli üç oda, olasılıkla çatısız kavisli bir yapı üç mekandan oluşmuştur(a.e., 36).

6.11 Kastri

Kiklad Adalarından Syros'ta yer almaktadır (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 33). Yerleşmenin kuzey tarafı at nalı biçimli bastiyonları olan bir istihkam duvarıyla çevrilmiştir. Önünde korunaklı bir kapısı bulunan ikincil bir tahkimat duvarı yer almaktadır. Son zamanlarda bu savunma duvarlarıyla çağdaş üçüncü bir duvar daha ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarın çevirdiği alanın çatısı olduğu belirlenmiştir (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011: 33-34). Yerleşime giriş kuzeyde iki ve batıda bir kapıdan sağlandığı anlaşılmıştır.

Erken Kiklad I döneminde kuzeyinde at nalı biçiminde bastiyonları olan bir istihkam duvarıyla korunmuştur. Önünde korunaklı bir kapısı olan ikinci bir tahkimat duvarı yer almaktadır (Stampolidis- Sotirakopoulou, 2011: 33-34).

Ana surların bir bölümü Kastri'nin batısında yer almıştır. Kuzeyinde ve batısında iki kapı ortaya çıkarılmıştır. Son kazılarda iç kısımda önceki surlarla çağdaş 3. Bir çevre duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu duvarlar büyük mermer bloklarla inşa edilmiştir. En içteki duvarın çevrelediği alanın çatısı olduğu ve yerleşim terk edilinceye kadar kullanıldığı düşünülmektedir. Savunma amaçlı gözcülük yapanların konakladığı düşünülmektedir(a.e., 33-34). Burada bazı odalar ve avlular mutfak amaçlı kullanılmıştır (a.e., 36). Yerleşmede çok sayıda deniz çakılı bulunmuş, bunların savunma amaçlı kullanıldığı düşünülmüştür (a.e.,37). (Şekil. 6.8).

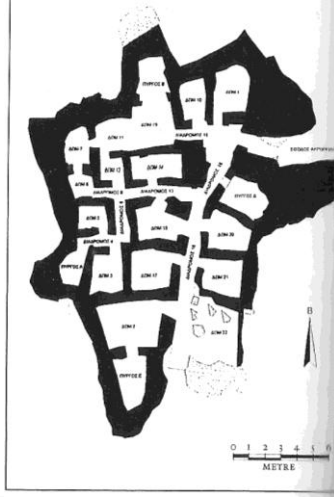

Şekil 6.8: Kastri (Ivanova, 2008: 41)

6.12 Panarmos

Burada 1-2 m. kalınlığında, at nalı biçiminde beş tane bastiyonu olan bir savunma duvarı yer almaktadır. Sur büyük taşlarla örülmüş ve tepenin doruk çizgilerini izlemiştir. İç kalenin girişi doğudadır ve iki bastiyonla korunmuş dar bir geçit şeklindedir. İki mimari evrede tamamlandığı düşünülmektedir (Stampolidis-Sotirakopoulou, 2011:34-35). (Şekil.6.9).

Küçük kalenin müstahkem bir yer olduğu sadece tek bir kale yapısı bulunduğu halkın tehlike anında buraya sığındığı ve gerekli mallar için depo olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Çünkü kale alanındaki 20 küçük odaya ulaşım 0,50-0,50 m. genişliğinde dar bir geçitten sağlanmıştır.

Şekil 6.9: Panormos (Strampolidis- Sotirokoulou, 2011: 34).

Burada iki tanesi büyük depolama küpleri ve gündelik yaşam için kullanılan kil kaplar bulunduğu için sürekli yerleşim alanı olmadığı düşünülmektedir (a.e., 36). Yerleşmede çok sayıda deniz çakılı bulunmuştur. Yerleşim bir yangınla son bulmuştur a.e., 37).

6.13 Beycesultan

Denizli'nin Çivril İlçesi'nin yaklaşık 5 km güneybatısında yer almaktadır. Çivril-Denizli Karayolu üzerinde yer almaktadır. Menderes Nehri höyüğün yakınlarından geçmektedir (Lloyd-Mellaart, 1955: 39-40).

Adını Anadolu Alpereni Beyce Sultan'dan almıştır. James Mellaart'ın Batı Anadolu'yu kapsayan yüzey araştırması ile tanıtılmıştır. 1954 yılında Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Sten Lloyd ve James Mellaart tarafından çalışma başlatılmıştır. Bu kazı çalışması 1954-59 yılları arasında sürmüştür (Abay, 2012: 41). 40 tabaka saptanmıştır. İTÇ tabakaları XIX-VI. tabakalardır.

İTÇ I'de XIX. tabakada bir çevre duvarı açığa çıkarılmıştır. Bir kısmı iyi korunmuş olan duvarın temeli taştandır. Duvar höyüğün doğu cephesine paralel olarak uzanmaktadır. Genişliği 1.25 m'dir. Duvarda ahşap hatıllara rastlanmıştır. Duvarın içinde yalnızca kerpiç bir duvar kalıntısına rastlanmıştır (Lloyd- Mellaart, 1962: 28-29). İTÇ I'de yerleşmenin bir surla çevrelendiği ayrıca bir tapınağın ortaya

çıkarıldığı belirtilmektedir. Bu tapınağın benzerleri daha sonraki tabakalarda da ortaya çıkarılmıştır (Abay, 2012: 41)

6.14 Bademağacı

Burdur'da Göller Bölgesi'nin güney sınırında, Antalya Merkez İlçesi'ne bağlı Bademağacı sınırları içinde ve beldenin 2,5km. kadar kuzeydoğusundadır (Duru, 1995: 69-70).

Erken Hıristiyanlık Dönemi	Kilise
OTÇ	OTÇ/1-2. Yapı Katları
İTÇ	İTÇ II 1-2-3. Yapı Katları
GKÇ	(?)
EKÇ	(?)
Son Neolitik	GN 1-2. Yapı katları
İlk Neolitik II	EN II/ 1-3-3A-4-4A-4B
İlk Neolitik I	EN I/ 5-9. Yapı Katları

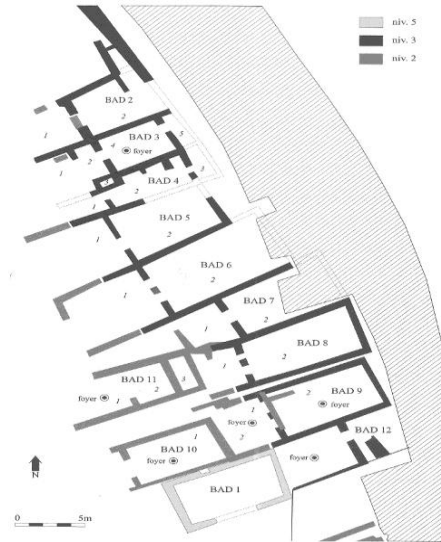
Tablo 6.3: Bademağacı Yerleşmesinin Tabakalanması (Duru, 2008: 18)

Yaklaşık 60 yapı açığa çıkarılmıştır (Duru ve Umurtak, 2011a: 35). Yapılar megaron planlıdır (Duru-Umurtak, 2006: 14). Bazıları tek odalı bazıları iki odalı girişleri dar kenarlarından olan yapılar ortaya çıkarılmıştır. Yerleşim radyal planlıdır. Her yapının arka duvarına bitişik taş döşeli bir alan yapılmıştır. Bu alan (Glasi- Yamaç Döşemesi) İTÇ I-II 2. yapı katında yer almaktadır (Duru-Umurtak, 2011: 439).(Tablo.6.3). Yapıların girişleri höyüğün ortasına bakar durumda planlanmıştır. Bu yapılar İTÇ III/3 yani İlk Tunç Çağı'nın en erken dönemine tarihlenmiştir (Duru-

Umurtak, 2006: 14). İTÇ I/1 yapı katının en büyük megaronunun uzunluğu 18 m civarındadır. (Şekil.6.11).

Şekil6.10:Bademağacı (Perello, 2011: 426).

Şekil 6.11:Bademağacı (Perello, 2011: 427).

Başka bir megaronun uzunluğu ise 8,5 m'dir. Yapıların kapıları ortaya bakmaktadır arka duvarları ise glacie dayanmaktadır (Duru-Umurtak, 2008: 20-21).Megaron planlı yapılar yan duvarlarını ortak kullanarak Anadolu Tipi Yerleşim Planına uygun sıralanmışlar, bu şekilde yerleşmeyi dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumuşlardır. Girişi sağlamak için, yerleşmenin doğu ve batısında birer açıklık bırakılmıştır. Yerleşmenin etrafı 4-8 m genişliğinde glasiyle (Taş döşeme) kaplanmıştır (Duru-Umurtak, 2011a: 439). (Şekil.6.10).

Höyüğün kuzeydoğusunda 13 m uzunluğunda, 0.80-1.10 m genişliğinde bir duvar açığa çıkarılmıştır. Dışa bakan yüzü dik, içe bakan yüzü hafif şevli olan duvarın yüksekliği 1 m civarında korunmuştur. Yapımında büyük şekilsiz taşlar harçsız örülmüştür (Duru, 2000a: 110). İTÇ yerleşmesinin kuzey ucunda yer alan güçlü duvar yamaç döşemesine bitişik olarak yapılmıştır. Bu kesimde yapılara rastlanmamıştır. Duru'ya göre bu boş alan –avlu- hayvan sürülerinin barındırıldığı ve korunduğu bir alandı. Yerleşmenin bu kısmı dışında diğer alanlarında yapıların duvarları savunma duvarı işlevi görmüş yalnızca bu alan kalın bir duvar (sur) ile çevrilmiş ve koruma altına alınmıştır (Duru, 2008: 155). Savunmaya yönelik bu önlemlerin su baskınlarına karşı alındığı düşünülmektedir (Duru-Umurtak, 2012: 117).

Glasi (Taş Döşeli Alan): Duru'ya göre, taş döşemenin yapımına İTÇ II 3. Yapı katında başlanmıştır. “Yerleşmenin dış halkasındaki ev dizisinin arka duvarları dışından eteklere, o zamanki ova düzlemine kadar inmektedir. Genişliği 4-7 m. arasında değişmekte olan ve birkaç tabaka halindeki taş döşeli kuşağın yapımına, büyük olasılıkla İTÇII/3'te başlanmıştır. Zira doğu yamaç evlerinin en dış halkasındaki megaronların arka duvarları, bu döşemeye kadar ilerleyip taşlara dayanmaktadır”. Bu taş döşemenin su taşkınlarına karşı bir önlem amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Duru, 2008: 154). M.Ö. 3 binin ilk yarısına çevre duvarlı bir yerleşmedir. Evler megaron planlıdır ve duvarın iç yüzüne yerleştirilmiştir. Kuzeybatı kapısında iki kule yer almaktadır (Yakar, 2011: 381).

6.15 Hacılar Büyük Höyük

Burdur'un 27 km batısında Burdur-Karamanlı Karayolu üzerindeki Hacılar Köyü'nün 500 m kadar kuzeyinde yer almaktadır. Diğer Hacılar Höyüğünden 400 metre uzaklıktadır.

J. Mellaart 1957-1960 yılları arasında kazı yaptığı Hacılar'ın raporunda, Hacılar yakınlarındaki ikinci bir höyükten İlk Tunç Çağı Höyüğü olarak söz etmiştir. 1985'te R. Duru- G. Umurtak höyüğü ziyaret etmiş ve malzeme toplamıştır. 2011 yılından itibaren Hacılar Büyük Höyük'te kazılar Gülsün Umurtak başkanlığında sürmektedir (Umurtak-Duru, 2013: 1-3).

Hacılar Büyük Höyüğün batı eteklerindeki Batı Yamaç Açması'nda (BYA) 130 m.'lik bölümü açığa çıkarılan İTÇ II öncesi yerleşmenin tarihi C14 ölçümleriyle M.Ö. 3000 civarında saptanmıştır. İlk Tunç Çağı I yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Umurtak-Duru, 2013: 8). (Tablo.6.4).

Kültür Evresi	Yerleşme Katı
İlk Tunç Çağı II (İTÇ II)	Üç yapı katı(İTÇII/1,2,3)
İlk Tunç Çağı I (İTÇ I)	Bir yapı katı(İTÇI/1)

Tablo 6.4: Hacılar Büyük Höyük Tabakalanması (Umurtak-Duru 2013: 5).

İlk Tunç Çağı II/1 Mimarisi çok bozulmuş durumda ele geçen temellerden oluşmaktadır. Dikdörtgen ve tek odalı yapılardan oluşan bu kalıntılar (siyah doldurulmuş duvarlar) Hacılar Büyük Höyük'teki en son yerleşmeye aittir. Yapılar 35-40 cm kalınlığında taş temellidir.

İlk Tunç Çağı II/2 Mimarlık kalıntıları yine çok bozulmuş durumda temellerden oluşmaktadır (gri duvarlar).

İlk Tunç Çağı II/3 yapı katında ise batı-doğu yönünde gelişen 1 m. kalınlığında uzun bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Duvar beyaz bırakılmıştır.

İTÇ I mimarlık kalıntıları, hafif kavis yaparak gelişmekte, bu nedenle daire şeklinde bir yerleşmeyi korumak için yapılmış bir savunma sisteminin parçası görünümü vermektedir (Umurtak-Duru, 2013: 6- 8).

Şekil 6.12: Hacılar Büyük Höyük. Umurtak-Duru , 2013 (Ark.ve San. 142: Kapak Resmi).

En dışta iri ‘testere dişli’ kalın dış duvar (sur) ile bu duvara içeriden bitleştirilmiş odalar dizisinden oluşmaktadır. Hem işlevsel hem planlama açısından, ‘sur’a bitişik kazemat’ların düzenli konumlanması ve odaların fazla küçülmeden hafif açı değiştirerek kavis yapmaları sağlanmıştır, hem de yerleşmeye girişi sağlayan kapı binası ortaya alınarak, iki yana gelişen odalar dizisine son derece düzenli, estetik açıdan çok gösterişli bir görünüm kazandırılmıştır. Batı kapısı olarak isimlendirilen 9.10 m uzunlukta, 4.10 m genişlikteki geçitin iki yanında, tam dikdörtgene yakın planda, ‘kule’ olarak nitelendirilebilecek mekanlar yer almaktadır. İki odadan sonra kazemat odaları yan yana sıralanmaktadır (Umurtak-Duru, 2013: 14). (Şekil.6.12). Şimdiye kadar testere dişi şeklinde konumlandırılmış, 4,5-6 m boyutlarında 40 kazemat ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çok güçlü ve sağlam bir istinat duvarı ortaya çıkarılmıştır.

6.16 Karataş-Semayük

Antalya Elmalı İlçesi’nin 10 km doğusunda ve Bozüyük (Semayük) Köyünün yakınındadır. Bu alan Karataş adıyla da bilinmektedir. 1963 Yılında başlayarak devam eden kazıları Machteld J. Mellink başkanlığında yapılmıştır.

I-III	İTÇ I
IV-V	İTÇ II
VI	İTÇ IIIA

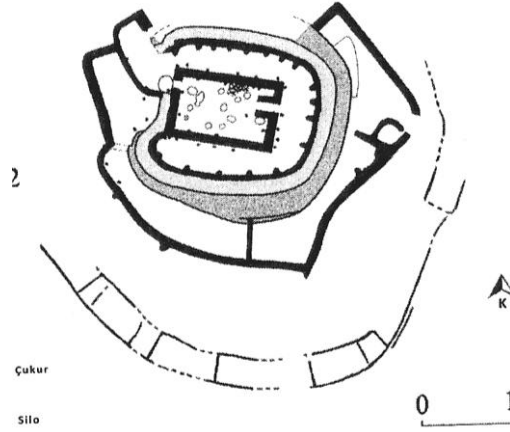
Tablo 6.5: Karataş Semayük Yerleşmesinin Tabakalanması

Yerleşme höyük dışında, tarlaları da kapsayacak şekilde geniş bir alana yayılmıştır.

Evler çite bitişik olarak dal-örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Odaların büyüğünde köşede seki ve ortada ocak saptanmıştır. İki oda arasındaki ortak duvarda bir kapı yer almaktadır. Çitle çevrili ana kaya üzerine 10,70-7,20 ebatında tek odalı bir yapı inşa edilmiştir (Efe-Türkteki, 2011: 198-207).

İTÇ'ye tarihlenen, batı-doğu doğrultusunda uzanan tek odalı büyük bir yapı; 10.75x7.20 m ölçülerinde ve duvar kalınlığı 80 cm olan yapı 1-1,5 m yüksekliğinde korunmuştur. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen yapının içinde çeşitli aralıklarla direk deliklerine rastlanmıştır (Mellink, 1965b: 245). Yapı, kuzeydoğu ve güneyden bir avlu ile çevrilmiştir. Avlu ile yapı arasında 3-3,5 metre boşluk yer almaktadır (Mellink, 1967: 127).

Büyük yapıyı oval biçimli bir duvar çevrelemektedir. Yapının kuzeyinde doğu-batı duvarında bir kapı aralığı bulunmuştur. Genişliği 1.08 m'dir (Mellink, 1965b: 245). Bu duvarın iç yüzünde on altı adet destek ayağı olduğu görülmüştür, dış yüzeyi ise çamur ve molozla kalınlaştırılmıştır. Duvar güçlendirilmeye devam edilmiş genişliği güneyde 4-5 m'ye ulaştırılmıştır (Mellink, 1966: 248-249).

Şekil 6.13: Karataş –Semayük (Sagona-Zimansky, 2015:152; Eslick, 1988).

Sur duvarı balık sırtı tekniğinde örülmüştür. Ayrıca sur duvarına uzanan bir rampa açığa çıkarılmıştır. Bu mimari özellikler İTÇ I’de Karataş Semayük’ün I ve II. Evresinde görülmüştür (Mellink, 1985: 103-104). İkinci bir duvardan da söz edilmektedir (Mellink, 1975: 72).

Çevre Duvarı, M.Ö. 3.binin üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir. (Yakar, 2011: 381-382-383). Dikdörtgen bir konutun çevresine, üç yönden 3-4 m. aralıkla, içe doğru payandalı, yuvarlatılmış köşeli, ince bir duvar örülmüştür. Daha sonra yerleşme ikinci bir duvar çemberi ile çevrilmiştir (Naumann, 1998: 331). İTÇ I (I-III. Yapı Katları): Yerleşme geniş bir alana yayılmıştır. Höyükte, dışta ana kayaya oyulmuş 20 cm genişliğinde bir hendeğe sık aralıklarla direkler yerleştirilmiştir. Direklerin arası dallarla örülüp çamurla sıvanarak bir çit (palisat) oluşturulmuştur (Efe- Türkiye 2011: 198-207).

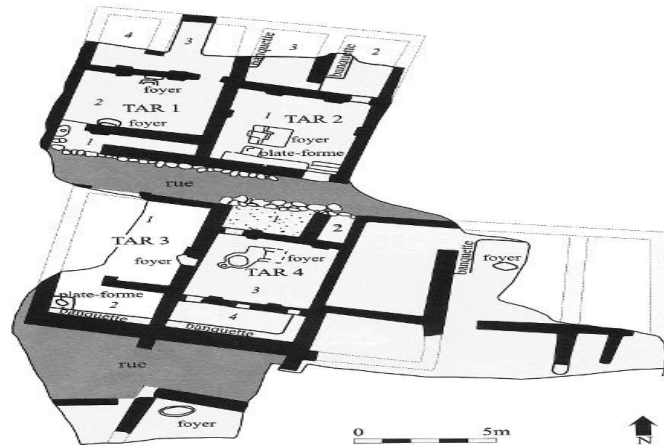
Sonuç olarak; önce I. tabaka suru inşa edilmiş, II-III. tabakalarda aynı sur tamir edilerek yeniden kullanılmıştır. IV. tabakada yerleşme oval bir avluyla çevrilmiş ve sağlam bir duvarla korunmuştur. Duvar, çamur ve kireçle sıvanmıştır. Güneyde bir giriş mevcuttur. (Tablo.6.5), (Şekil. 6.13).

6.17 Tarsus-Gözlükule

Mersin İli Tarsus İlçesi’nin güneyinde yer almaktadır.İTÇ II B’de ve İTÇ II C’ de bir çevre duvarı yer almaktadır(Yakar, 2011: 410). (Tablo.6.6).

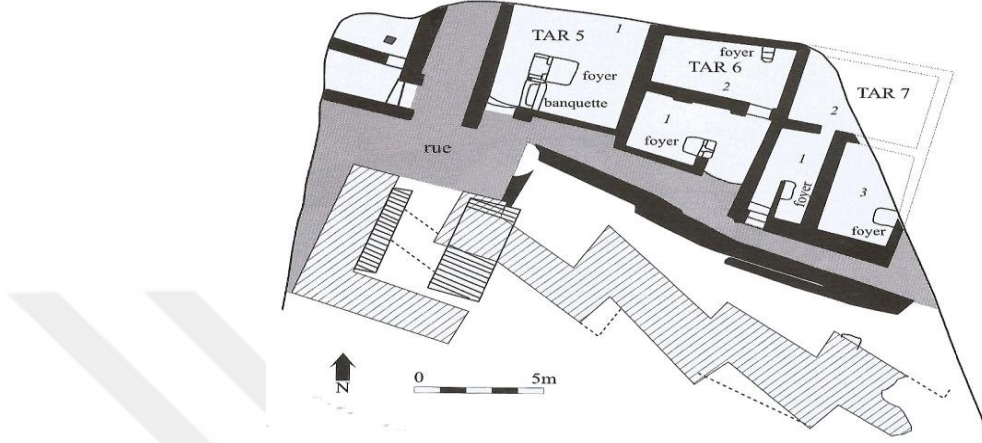
Neolitik	M.Ö. 5000
Kalkolitik	M.Ö. 3000
İTÇ I	M.Ö. 3000-2750-2700
İTÇ II	M.Ö. 2750-2700-2400
İTÇ III	M.Ö. 2400-2100
OTÇ Geçiş	M.Ö. 2100-1900-1850
OTÇ	M.Ö. 1900-1850-1650
STÇ I	M.Ö. 1650-1450
STÇ II a	M.Ö. 1450-1225
STÇ II b	M.Ö. 1225-1100

Tablo 6.6: Tarsus Gözlükule Yerleşmesinin Tabakalanması (Goldman,1956)

Şekil 6.14: Tarsus-Gözlükule (Perello, 2011: 469).

İlk Tunç Çağı II’de dörtgen planlı yapılar yer almaktadır. Bazı yapıların duvarları ortaktır. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Yapılar bir sokağa bakmaktadır ve birden çok odalıdır (Goldman, 1956: 14-17).

Şekil 6.15: Tarsus -Gözlükule. (Perello, 2011: 469).

İlk Tunç Çağı’na M.Ö. 2900-2800 tarihlenmektedir. Çok kalın (2.80 m) inşa edilmiştir. Testere biçimli kazematlıdır, evlerden bir yol ile ayrılmıştır ve bağımsızdır.

Tarsus’ta İlk Tunç Çağı’na ait savunma duvarı 2,80 m. kalınlığındadır. Duvarın iç yüzüne kazemat türünde odalar eklenmiştir. Konutlar kale duvarlarından bir yol ile ayrılmıştır (Naumann, 1998: 250). İTÇ I’de tahrip olmuş bir kule yapısı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca yaklaşık yarım daire biçiminde kuzeye uzanan bir duvara rastlanmıştır. Bu duvarın da bir kule olduğu düşünülmektedir (Goldman, 1956: 9).

Erken Tunç Çağı II’de yer alan savunma duvarı 2.80 m. civarında, taş temellidir (Goldman, 1956: 21). Bu duvarda 5-6 m. uzunluğunda 1.80 m. öne doğru çıkıntı yapan bölümler yer almaktadır. Duvarın iç yüzünde kazemat türünde odalar yer almaktadır. Konutlarla sur duvarı arasında bir sokak mevcuttur (Naumann, 2007:250). (Şekil.6.14), (Şekil.6.15).

6.18 Keçiçayırı

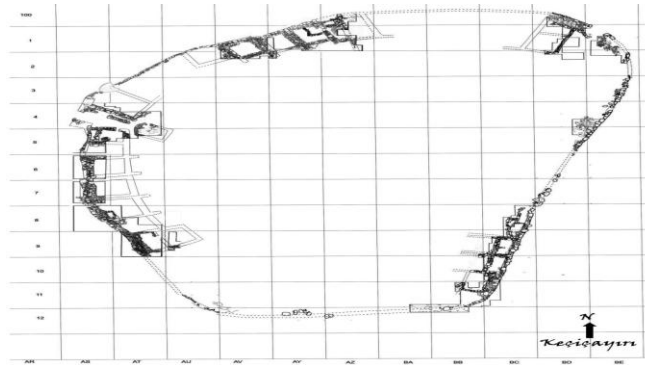
Eskişehir ilinin Frig Yaylası olarak bilinen güney kesiminde Seyitgazi ilçesi Bardakçı köyü yakınlarında, Keçiçayırı adlı küçük ovanın doğu kıyısında yer almaktadır (Efe, 2008: 243).

1977 yılında ihbar sonucu Eskişehir Müzesi tespit etmiştir. 2006 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında ve Prof.Dr. Turan Efe'nin bilimsel danışmanlığında Keçiçayırı'nda kurtarma kazılarına başlanmıştır (Efe, 2008: 244). Prehistorik dönemler yanında Roma ve Erken Hıristiyanlık Dönemlerini de içerir.

İlk Neolitik, Son Kalkolitik, Son İTÇ II, Son İTÇ III, Roma ve Erken Bizans dönemlerini içermektedir.

İTÇ II (M.Ö. 2700-2400) yıllarına tarihlenmiş kaleli tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 130x 100 m. çapındadır. Çevre duvarı tepenin yamaçlarına (eğimli kısmına) inşa edilmiştir. Yerleşmenin dış çevresi düzgün plan göstermemektedir.

Keçiçayırı Kalesi şekilsizdir. Cıbrında diye bilinen doğal bir tepenin üzerindeki düzlükte İTÇ II kalesi yer almaktadır. Üzerinde yer yer zikzaklar bulunan sağlam bir surla çevrilidir. Surun dış yüzeyinde büyük taş bloklar kullanılmış, aralarındaki boşluklar taş kırıklarıyla doldurulmuştur (Efe- Türkteki, 2011: 198-207). Kiklopik taşlardan yapılmış bir surla çevrilmiştir.(Şekil. 6.16). Bu sur İTÇ II dönemine tarihlendirilmiştir.

Şekil 6.16: Keçiçayırı. (Efe-Türkteki 2011:205)

Çevre duvarının kuzeyde ve güneyde iki kapı girişinin olduğu düşünülmektedir. Arkadan sura dayalı önü ise avluya bakan yapılar bulunmuştur. Evlerin arka duvarları bazen surdan bağımsız olarak inşa edilmiş ve iki duvar arası irili ufaklı taşlarla doldurulmuştur(Efe- Türkteki, 2011: 198-207). Anadolu Tipi Yerleşim Planı olarak tanımlanmıştır. Çevre duvarına bitişik yapıların belki bir ortak avluya açıldığı düşünülmektedir.

Yerleşmenin batısında trapez biçimli bir kapı yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu kapı yapısı 5 m genişliğindedir ve girişinde iki yanında kule yer almaktadır. Kapı yapısının içinde ve dışında içeriye ve dışarıya açılan iki kapının bulunduğu düşünülmektedir (Efe vd., 2011: 14; Naiboğlu, 2018: 63).

6.19 Karaoğlan Mevki

Afyon'un 20 km kuzeyinde yer almaktadır. Hafif eğimli bir yükseltinin üzerine kurulmuştur. M.Ö. 3.Binin ortalarına tarihlendirilmiştir.

Dikdörtgen kerpiç yapılar ortaya çıkarılmıştır. Anadolu Yerleşim Planına uygun birbirine bitişik yapı dizileriyle çevrilmiştir. Ancak bu yapı dizisinin hemen iç kesiminde, caddeyle ayrılmış başka yapıların da olduğu anlaşılmıştır (Topbaş vd., 1998: 25; Naiboğlu 2018: 63). İçinde bir avlunun olmayışı Karaoğlan Mevkii'ni diğer Anadolu Yerleşim Planı örneklerinden ayırmıştır (Naiboğlu, 2018: 63).

Masif bir duvar tarafından çevrilmiştir. Yerleşimin en dışındaki çevre duvarı bazıları 1 m. boyutlarında olan büyük taşlardan örülmüştür. Duvarın iç sırasında en azından belli noktalarda iki sıra duvar olduğu görülmüştür (Topbaş vd., 1998: 25 vd.; Naiboğlu 2018: 64). Duvarların arası toprakla doldurulmuştur. Güney kesimde karşılaşılan kule ve burçlar, savunma yapısını hem güçlendirmiş hem de anıtsallaştırmış olmalıdır (Topbaş, 1998: 27; Naiboğlu, 2018: 64). Ortaya çıkarılan tek kapı yapısı güneydoğuda yer almıştır (Naiboğlu, 2018: 64). Çevre duvarı olan küçük bir yerleşmedir. Yapılar radyal planlı yerleştirilmiştir. M.Ö. 3. binin ortaları veya sonlarına tarihlenmektedir. Masif bir çevre duvarı yerleşmeyi çevrelemektedir. Duvar, büyük taşlardan yapılmıştır. Genişliği 1,5 m.' dir ve kuleleri vardır. Evlerin arka duvarı çevre duvarı ile bitişiktir (Yakar, 2011: 378).

6.20 Seyitömer Höyük

Kütahya il merkezinin 24-25 km. kuzeybatısında; Seyitömer Köyü'nün kuzeybatısındaki Seyitömer Linyit İşletmesi'nin sınırları içinde bulunmaktadır. 1989 yılında Eskişehir Müzesinden N. Aydın, 1990-96 yıllarında Afyon Müzesi tarafından kazı yapılmıştır. Kazılara 2006 yılında Dumlupınar Üniversitesinden A.N. Bilgen tarafından yeniden başlanmıştır. (Bilgen, 2008: 223 vd., Naiboğlu, 2018: 31).

Roma M.S 255-363
Hellenistik M.S 354-30
Klasik
Arkaik
Frig Dönemi
M.Ö. II.Bin Yılı
İTÇ

Tablo 6.7: Seyitömer Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması

İTÇ'de planlı bir mimari yerleşim olduğu anlaşılmıştır. İTÇ A Evresinde bir teras-sur duvarı ve üç mekan tespit edilmiştir (Bilgen vd., 2012: 201-216). Bu tabaka yangın geçirmiş bir tabakadır (Bilgin, 2010: 348). İTÇ'den Roma Dönemine kadar yerleşim görmüştür (Bilgen, 2008: 323 vd.) (Tablo.6.7), (Tablo.6.8).

M. Ö. 2350-2000 arasında yerleşim görmüş olan V. tabaka eskiden yeniye doğru:

C Erken Evre	(M.Ö. 2350-2250)
B Orta Evre	(M.Ö. 2250-2150)
A Geç Evre	(M.Ö. 2150-2000)

Tablo 6.8: Seyitömer Höyük Yerleşmesi V. Tabakasının Alt Evreleri (Bilgen vd., 2014: 350; Naiboğlu, 2018: 52).

Anadolu Yerleşim Planı göstermektedir . Ortaya çıkarılan bir bağımsız yerleştirilmiş megaron tarzı inşa edilmiş yapının tapınak özellikleri gösterdiği belirtilmektedir (Bilgen, 2013: 204; Naiboğlu, 2018: 53).

Şekil 6.17: Seyitömer Höyük (Bilgen, 2015: 122)

Savunma sistemine dair tek bulgu, höyüğün doğu yamacında yer alan 0,55-0,85 m kalınlığındaki duvar ve bu duvarın üstünde yer alan 1,1-1,6 m. boyutlarındaki kapıdır (Çakalgöz, 2010:10 vd.; Naiboğlu, 2018: 52). Kapının dışına çıkma yapılarak kule görünümü verilmiştir (Çakalgöz, 2010; Naiboğlu, 2018:152). Burada ayrıca bir içkale yer almaktadır. İçkale üzerinde aşağı yerleşmeye açılan bir kapı mevcuttur. Aşağı yerleşmenin varlığı kesinlik kazanmamıştır. (Şekil.6.17).

6.21 Höyüktepe

Kütahya ili , Arslantepe ilçesi Kureyşler köyü'nde yer almaktadır. Kureyşler Barajı inşası sebebiyle 2014-2016 yılları arasında Kütahya Müzesi'nden M. Türktüzün ve S. Ünan tarafından kazı yapılmıştır(Türktüzün – Ünan, 2015a; Naiboğlu, 2018: 59). M.Ö. 2700-2400 İTÇ'ye tarihlenmiştir.

Dokumacılık ve buğday öğütme işlikleriyle konutlar birarada bulunmuştur (Ünan, 2015a; Naiboğlu, 2018: 60).

Höyüğün kuzeybatı, batı ve güney tarafı dik kayalıklara dayandırılmıştır. Güneydoğu, doğu ve kuzeydoğu kesimleri birbirine paralel inşa edilmiş birkaç sıra taş duvarla çevrelenmiştir. Bu görkemli savunma sistemi, kuzey yönünde dolambaçlı bir girişi olan anıtsal bir kapıda sonlandırılmıştır (Ünan-Naiboğlu, 2018:60).

6.22 Kastamonu-Kınık

Devrekani ilçesi, Kınık mahallesi, Harman kaya Mevkii'nde, Delibeyoğlu Ören yerindedir (Çınaroğlu-Genç, 2004: 355).

M.Ö. IV. binin sonlarından I.binin ilk yarısına kadar yerleşilen üç tabaka saptanmıştır.

1. tabaka M.Ö. IV. bin

2. tabaka M.Ö. III. binin ilk yarısı M.Ö. II. binin başı

3. tabaka M.Ö. I. bin yıl.

II. tabakada büyük bir yapı açığa çıkarılmıştır. Temeli kireçtaşından üst yapısı kerpiçtendir. Uzunluğu 82 m.'dir. (Genç, 2008: 107; Çınaroğlu – Çelik, 2008: 14). Yukarıda söz edilen duvar yapısı kale olarak düşünülmüştür. Bu duvara bitişik altı oda açığa çıkarılmıştır (Genç, 2008: 113).

6.23 Demircihöyük

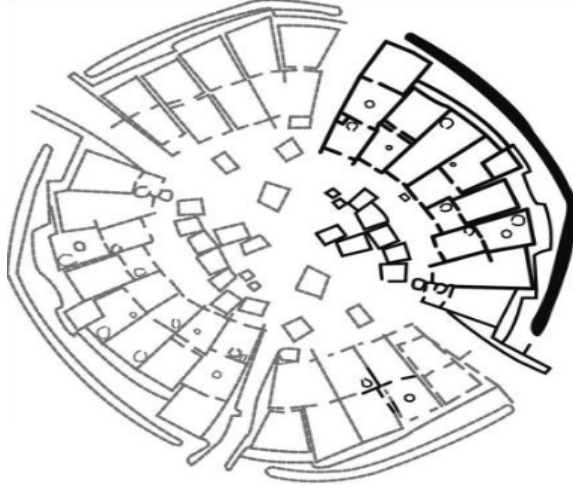
Bilecik-Eskişehir il sınırında, Eskişehir’in yaklaşık 25 km. batısında, Zemzemiye Köyü’nün batısındadır. 1975-78 yılları arasında M.O. Korfmann tarafından kazı yapılmıştır.

İTÇ I-II
Boşluk
OTÇ
Helenistik Dönem

Tablo 6.9: Demircihöyük Yerleşmesinin Tabakalanması

Yapılar kare planlıdır ve radyal plana göre birbirine bitişik yerleştirilmiştir. Bu yerleşim planına “Anadolu Yerleşim Planı” adı verilmiştir. Yapılar yan yana ve etraflarını çevreleyen sura bitişik inşa edilmişlerdir (Sagona-Zimansky, 2009: 192). 1900 metre karelik bir alana yayılmış yirmi altı yapı ortaya çıkarılmıştır. Kale dışında bir yapılaşma görülmemiştir (Korfmann, 1983: 221-222). Ana kapının yanındaki üç odalı yapı dışında tüm yapılar iki odalı ve yamuk/trapez biçimindedir. Kapıları merkezde bulunan alana açılmaktadır. Dış duvarları çevre duvarı gibi olacak şekilde planlanmıştır (Yakar, 2011: 377).

Trapez biçimli yapılar yan duvarlarını ortak kullanmışlar. Arka duvarları çevre duvarı oluşturmuştur. Zik zak şeklindeki duvar, taş ve kerpiçten inşa edilmiştir. Kuzeyde ve güneydoğuda iki kapı girişi ortaya çıkarılmıştır. Kapı yapılarının zemini taş döşenmiştir. (Korfmann, 1983:192).

Şekil 6.18: Demircihöyük. (Efe-Türkteki 2011:201)

Höyüğün şekline göre yuvarlaklaşan yerleşmenin etrafı zikzaklar çizen bir savunma duvarıyla çevrilmiştir. Erken evrelerde trapaez şeklindeki uzun evlerin duvarları, ahşap direklerin yan yana dizilip, çamurla aralarındaki boşlukların doldurulması ve iki yüzlerinin sıvanmasıyla inşa edilmiştir. İTÇ II’de ise yapılar taş temelli ve kerpiç duvarlıdır. Ortada büyük bir avlu yer almaktadır (Efe-Türkteki, 2011: 199).

F1 yapı evresinden itibaren yapı çemberinin dışında şevli bir çevre duvarı, bazen testere dişi şeklinde çıkıntılı olarak inşa edilmiştir. Dörtgen burçlarla desteklenen bu duvarın taş temel üzerine kerpiçten inşa edildiği anlaşılmıştır. Duvarın dış kısmında bir hendek yer almaktadır. Evlerin birbiri ile bitişik düzen içinde olması ise ikinci bir set duvarı oluşmasına neden olmuştur (Harmankaya-Erdoğu, 2002: Demircihöyük-Sarıkent). İki giriş saptanmıştır.

İTÇ I’de, höyüğün şekline uygun olarak yuvarlaklaşan yerleşmenin etrafı zikzaklar yapan kerpiçten bir çevre duvarıyla çevrilmiştir(Efe-Türkteki, 2011: 198-207). İTÇ I’de iki odalı, tarpez şeklindedir. Evlerin duvarları, ahşap direkler yan yana dizilmiş, araları çamurla doldurulmuş ve her iki duvarları sıvanarak inşa edilmiştir.

İTÇ II’de (H-P/Q) ise, yapılar tamamen taş temelli ve kerpiç duvarlıdır. Yerleşmenin ortasında büyük bir avlu yer almaktadır. Yerleşmenin etrafı zikzaklar yapan taştan bir rampayla çevrilmiştir. (Efe- Türkteki, 2011: 198-207). (Tablo.6.9), (şekil.6.18).

6.24 Göltepe

Niğde ili Çamardı ilçesi Celaller köyü yakınlarındadır. Doruğu surla çevrilmiş olan Göltepe, deniz seviyesinden 1767 m. yükseklikte olup, yaklaşık 65 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Kalay ve demir içeren Kestel İTÇ maden ocağının 2 km. karşısındaki tepede yer almaktadır. İTÇ II'ye tarihlenmiştir (Yener, 1990: 276).

IV ayrı evre saptanmıştır. (Tablo.6.10).

I. Evre:	Demir Çağı
II. Evre	İTÇ III
III-IV. Evre	İTÇ II

Tablo 6.10: Göltepe Yerleşmesinin Tabakalanması

III ve IV. Evrede ana kayaya oyulmuş, 1-4 m derinlikte evler inşa edilmiştir. Çatı dal ve çamurla kapatılmıştır. Bu yer altı evleri yatay ve geniş bir mahalle tarzındadır.

Zirvede 100 metrekaresel bir alanı kaplayan yerel taş bloklarından inşa edilmiş çok odalı bir yapı bulunmuştur. Duvarın temeli ana kayadan kazılan çukurlara oturtulmuş ve belki de çukur açarken çıkarılan taşlar duvar için kullanılmıştır (Yener, 1990: 278).

İyi inşa edilmiş bir çevre duvarı bazı yerlerde 1 m korunmuş olarak bulunmuştur. Duvar büyük düzensiz taşların yanı sıra kullanılmış cevher zenginleştirme aletleri ve yüzeyi çukur taş değirmenlerle inşa edilmiştir. Yapılan Jeomorfolojik araştırmalar duvarın kuzeye doğru tepenin ucunu çevreleyip, doğu yönüne dönerek uzandığını göstermişti (a.e. 278). İyi korunmuş bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Duvar büyük, düzensiz taşlarla örülmüştür. Yüzey örgüsünde çukur taş değirmenler ve madencilik aletleri ele geçmiştir (Yener, 1992: 278-279). Sur dışında da bir yerleşmenin olduğu anlaşılmıştır (Yener, 1995:181).

6.25 Alishar Höyük

Ankara'nın 200 km. doğusunda, Boğazköy'ün 85 km. güneydoğusundadır. 1927-1932 yılları arasında Chicago Üniversitesin'den Hans Henning von der Osten başkanlığında bir ekip tarafından kazılmıştır.

Son Kalkolitik Çağ-İlk Tunç Çağı	0
Son Kalkolitik Çağ-İlk Tunç Çağı	Ia
İlk Tunç Çağı II-III a	Ib
İlk Tunç Çağı III b	III
Geçiş Dönemi	III
Eski Hitit	II
Hitit(İmparatorluk Dönemi)	IV
Frig – Med - Pers	V
Hellenistik - Galat-Roma-Bizans	VI
Selçuklu - Osmanlı	VII

Tablo 6.11: Alishar Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması

Alishar Höyüğün 3.tabakası İTÇ'nin son evresine İTÇ III'e aittir. Doğu teraslarının uç kısmında bir yapı kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Taş temeli 2 m. genişliğindedir ve 2,5 m. yükseklikte korunmuştur.

Alişar'ın tepe kısmı ile aşağı şehir bir sur ile çevrilmiştir. Diğer bir sur üstünde düzenli bir kale açığa çıkarılmıştır. Her iki surda içten desteklenmiştir. İki surunda doğrultusu aynı yöndedir. Geç surun temel taşları daha büyüktür. Surların taş temel üzerine kerpiçten inşa edildiği düşünülmektedir ancak kerpiç kalıntısına rastlanmamıştır. Surda iki kule yer almaktadır (Özgüç, 1945: 46).

Alişar Ib çevre duvarı olan bir yerleşmedir. M.Ö. 3. binin ortalarına tarihlenmektedir. Alişar III'te sağlam bir kale ve bir kapı yer almaktadır. 3. binin sonuna tarihlenmektedir (Yakar, 2011: 352-352). Alişar İlk Tunç Çağı kalesi, genişliği 1,5 m., yüksekliği 50-60 cm olan temellerin üstünde yangın sonucunda bozulmuş tahta ızgara parçaları ve pişmiş kerpiç parçaları bulunan büyük taşlardan yapılmıştır (Naumann, 1998: 250). (Tablo.6.11).

6.26 Ahlatlıbel

Ankara il Merkezi'nin 14 km güneybatısında, Ankara'dan Taşpınar- Hacılar- Gavurkalesi- Haymana'ya giden yol üzerindedir (ODTÜ arazisi içindedir).

4 m kalınlığındaki kültür dolgusu içinde üç yapı evresi saptanmıştır (İTÇ II, İTÇ III ve 3.binin ortaları) . Alişar İTÇ II (Alişar I. Evre) kalesi ile çağdaştır (Koşay, 1934: 8).

Kale oval planlıdır ve avlusu merkezde yer almaktadır. Avlu düzensizdir ve etrafında çok sayıda mekan yer almaktadır (Koşay, 1934: 6).

Ahlatlıbel Yerleşmesi'nin yüksek olmayan kesiminde bir kale yapısının olduğu tespit edilmiştir. Kalenin doğu tarafında ise çıkıntı yapan bir duvar yer almaktadır. Bu duvar yapısının zayıf bir sur olduğu düşünülmüştür (Koşay 1934: 6). Kalede duvarlar işlenmemiş iri taşlarla örülmüştür. Bu örgü sistemiyle kasa tarzı alanlar oluşturulmuş ve bu alanların içi molozla doldurulmuştur. Duvarların üst yapısında kerpiç kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Koşay, 1934: 6).

Savunma duvarı yer almaktadır. 3. binin ikinci yarısına tarihlenmektedir. Çevre duvarı kazematlıdır ve hücreler yer almaktadır. Batı duvarındaki kapı su kaynağına geçişi sağlamış olabilir. Yakar kalenin geniş elit bir sınıfı korumak amaçlı inşa

edildiğini veya dini amaçlara yapıldığını düşünmektedir Kale 3. binin sonlarına tarihlenmektedir (Yakar, 2011: 354-355). Ahlatlıbel’de 30x40 m. boyutlarında bir yapı korunmuştur. Odaların dış duvarları savunma duvarı olarak kullanılmıştır (Naumann, 1998: 329).

6.27 Koçumbeli

Ahlatlıbel ile Yalınca köyü arasındaki kireç ocağının birkaç yüz metre kuzeyindedir, küçük plato gibi eğimli bir yamaç üzerine inşa edilmiştir. Koçumbeli 45 m. x 40 m. boyutlarında oldukça küçük bir yerleşmedir. Taş temel üzerine dikdörtgen veya trapez şeklinde oda ortaya çıkarılmıştır (Yakar, 355).

Yerleşmenin batı kesiminde kuzey-güney yönünde uzanmış 7,5 m. x 4,5 m. boyutlarında küçük bir yapı görülmüştür. Çevre duvarının iç kısmında birkaç tane kısa duvar kalıntısı açığa çıkarılmıştır.

Kuzey, güney ve doğu yönlerinden üç yandan çevre duvarı ile çevrelenmiştir. Çevre duvarının doğu kısmında bir girişin olabileceği düşünülmektedir. Batı kısmında ise yamaç oldukça diktir bu kısımda çevre duvarı olup olmadığı kesin değildir. Koçumbeli İTÇ II’ye tarihlenmektedir (Bertram- Bertram, 2013: 51-52).

6.28 Acemhöyük

Aksaray il merkezinin 18 km kuzeybatısındaki Yeşilova beldesi içindedir. 1962 yılında Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığında başlayan kazı çalışmaları 1989 yılından itibaren Prof. Dr. Aliye Öztan tarafından sürdürülmektedir.

5.50 m kalınlığındaki surun 60 m’si açığa çıkarılmıştır. Surun dış yüzeyine destek rampaları yapılmıştır. Desteklerin altında surun dışını kaplayan çemur blokaj yer almaktadır (Öztan, 2014).Güneye doğru eğimli bir şevle desteklenen surun kalınlığı 5.50m’dir.Surun gövdesine yapışık olan şev, sur dibinde 2 m’lik bir düzlükten sonra eğimli bir şekilde 1,50-2 m sonrasında suru çevrelemektedir. Temeline ulaşılammış olan şevin açığa çıkarılan yüksekliği 4,10 m’dir. Surun içinde dört yapı ortaya çıkarılmıştır ve 527 adet sapan tanesi bulunmuştur (Öztan, 2013: 136-150).

II. katta İTÇ suru içindeki beş ayrı yapıya yeni yapılar eklenmiştir. Surun çevresinde 11. Katta 1,5 m genişlikte bir rampa ortaya çıkarılmıştır. Burada büyük boyutlu çok sayıda sapan tanesi ele geçirilmiştir (280 adet). Bu sapan taşlarının bir tanesinin 1,5 kg kadar olduğu beyan edilmiştir. Buradan alınan C 14 örnekleri, M.Ö. 2565-M.Ö. 2520 tarihlerini vermiştir (Öztan, 2016).

6.29 Etiyokuşu

Ankara ilinin 5 km. kuzeyinde, Çubuk Suyu'nun doğusunda yer almaktadır.

İTÇ II-III'e ait üç mimari evre tespit edilmiştir (Kansu, 1940: 17). İTÇ dışında Paleolitik ve Roma-Bizans kalıntılarına da rastlanmıştır (a.e. 1). Bir yapının kalıntılarına ve bir ocağa rastlanmıştır. Ayrıca Bazı tahıl kuyuları da ortaya çıkarılmıştır. Ve II. Tabakada iki daire planlı yapıya rastlanmıştır (a.e.11). İTÇ tabakalarında ortaya çıkarılan duvar temelleri bir sur duvarının olduğunu göstermiştir (a.e. 19-20).

6.30 Arslantepe

Malatya il Merkezi'nin kuzeydoğusunda Ordüzü mevkiindedir.

İTÇ III'te kent planlanmış, dik yamaçlar teraslanmış ve yerleşmeye büyük yapılar inşa edilmiştir (Frangipane, 1997: 139). M.Ö. 3. binin ilk çeyreğinde, (VIB2) yerleşmenin kalın bir çevre duvarı ile çevrilmiştir.

Arslantepe'de 3. binin ikinci yarısında (İlk Tunç Çağı III), yerel kültürler “Anadolu Kentleşme Modeline” uygun bir yerleşme kurmuş ve sur duvarı inşa etmişlerdir. Geniş teraslamalar yaparak, yağmur sularını toplamak için su kanalları açmışlardır. Sur, taş temeller üzerine kerpiç duvarlarla inşa edilmiş olup, çok sağlamdır. Sur duvarlarının bulunduğu alanda yarım daire biçimli bir burçta ortaya çıkarılmıştır (Frangipane ,1996: 60-69).

Höyüğün en yüksek noktasında M.Ö. 2900'e tarihlenen geniş bir sur saptanmıştır. VIB 2 dönemi boyunca kullanılan surun en azından iki yapı katı evresine ait olduğu anlaşılmıştır. Sur, iç tarafında 5 m genişliğindeki taş kaideler üstüne oturan kerpiçten

anıtsal bir yapıdır. Savunma amaçlı kullanılıp kullanılmadığını bilmediğimiz surun dışında, geç dönemde kerpiç evler yer alırken, surun içinde az sayıda mimari öge saptanmıştır. Surun dışında ve ona bitişik konumda, içinde ocak, fırın ve hatta küçük, bezemeli bir platformun yer aldığı tek odalı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Surun içinde az sayıda mimari yapının ortaya çıkarılmış olması surun neyi koruduğu sorusunu akla getirmektedir. Sur ile kapatılan alanın içinde sadece üç oda saptanmıştır. Bu odalar surun dışındaki yerleşim evresi ile çağdaş ancak surun en erken evresi ile eş zamanlı değildir. Surda, payandalar arasında iki adet niş tespit edilmiş, bu nişlerden bir tanesinin daralarak surun içine doğru ilerlediği görülmüştür. Bu yapının surun üstüne çıkmayı sağlayan bir işleve sahip olabileceği düşünülmektedir. Sura dayandırılarak yapılan evler surun savunma işlevini kaybettiğini düşündürse de belli bir dönemde özel olarak tanımlanabilecek bir bölgeyi, belki üst düzey kişileri, topluluğun mallarını ve olasılıkla şefi korumuş olabileceği düşünülmektedir(Frangipane vd., 2013: 456-460).

6.31 Tülintepe

Elazığ'ın 21 km. doğusunda, Altınova da yer almaktadır. Günümüzde höyük, Keban Baraj Gölü suları altında kalmıştır.

ODTÜ Uluslararası Keban Projesi çerçevesinde Güven Arsebük'ün başkanlığındaki İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü Tepecik Kazı ekibi tarafından 1971-74 yıllarında kurtarma kazısı yapılmıştır (Esin, 2000: 87).

Kalkolitik
ETÇ
OTÇ
STÇ

M.Ö. I. Bin
M.S. I. Bin
Osmanlı Dönemi

Tablo 6.12: Tülintepe Yerleşmesinin Tabakalanması (Esin-Arsebük, 1974: 63)

Bir kuyu ve taş temelli yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır(Esin, 2000: 87). İTÇ'na tarihlenen taş temelli bir sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Duvar, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır ve bir şev yaparak derinleşmektedir. Duvar 2 m. kalınlığında ve 40-41 m. uzunluğundadır. Sur kuzey noktasında hafif dışa doğru kavis yapmaktadır (Esin, 2000: 87). (Tablo.6.12).

6.32 Norşuntepe

Elazığ'ın 26 km güneydoğusunda, Bingöl'e uzanan modern caddeden biraz içeride, Harmanpınar (Alışam), Elmapınar (Yukarı Ağınsı), Kavakaltı (Aşağı Ağınsı) köyleri arasındadır (Hauptmann, 1968: 108-130). Konik şeklindeki tepe, 150 m boyunda ve 130 m genişliğindedir.

I. Orta Demir Çağı (Urartu M.Ö. 8.yüzyıl).
II. Erken Demir Çağı
III-V M.Ö. II. Binyıl
VI-VIII İTÇ III C Evresi
IX-X İTÇ III B Evresi

XI-XII İTÇ III A Evresi
XIII-XX İTÇ II B Evresi
XXI-XXIV İTÇ II A Evresi
XXV-XXX İTÇ I B Evresi
Boşluk İTÇ I A Evresi
XXXI-XL Son Kalkolitik

Tablo 6.13: Norşuntepe Yerleşmesinin Tabakalanması (Harmankaya-Erdoğan: 2002)

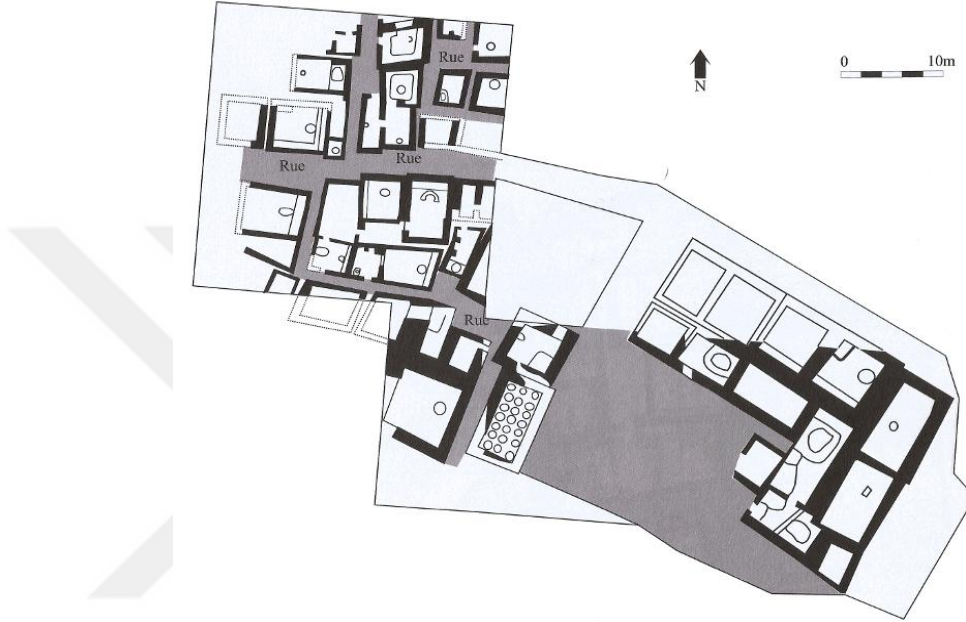
İTÇ I B Evresine tarihlenen XXX. Tabakada yapılar, taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Evler dörtgen planlıdır ve bir veya iki odalıdır (Hauptmann, 1979: 58).

İlk Kalkolitik Çağ tabakasında, sıvalı tabanlı bir odayı çevreleyen, dikey ve yatay ahşap hatıl izleri olan, sarı sıvalı bir kerpiç duvar ortaya çıkarılmıştır.

Kuzey- güney doğrultusunda uzanan ve insan elinden çıkmış meyilli yamacın hemen üzerinde sona eren üst üste dört adet tahkimat duvarı tespit edilmiştir. (Hauptmann, 1970: 87-117).

İTÇ I B Evresinde 3-4 m. kalınlığında üst üste dört tahkimat duvarına rastlanmıştır (Hauptmann, 1992: 29). Duvarlar, taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir (Hauptmann, 1972: 98). Daha sonra bu savunma duvarlarının beş adet olduğu anlaşılmıştır. Bu duvarların kalın temelleri dört adet taş sırasından meydana gelmiştir. En eski safhaya ait duvarların batıdaki dış cephelerinde çıkıntılar yer almaktadır (Hauptmann, 1970: 87-117, 1971: 71-99).

İTÇ III'te Höyüğün kuzeydoğusunda çakıl taşı dolgulu büyük bloklardan oluşan kalın taş temeller ortaya çıkarılmıştır. Bu temelin, bir yapıyı doğu ve kuzey meyillerine karşı desteklemek amacıyla yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Hauptmann, 1970: 87-117). (Tablo. 6.13), (şekil. 6.19).

Şekil 6.19:Norşuntepe. (Perello, B. 2011: 461).

6.33 Pulur-Sakyol

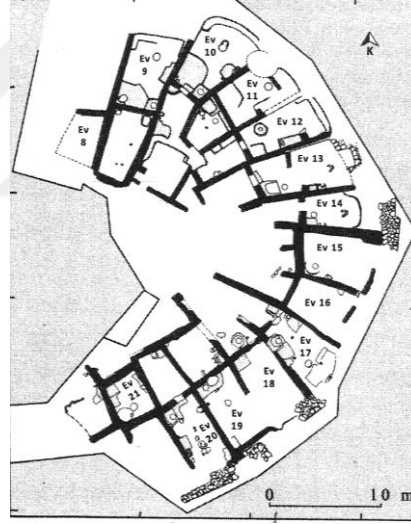
Tunceli ili'ne bağlı Çemişgezek ilçesindedir. Elazığ'dan 45 km., Çemişgezek'ten 20 km. uzaklıktadır. Murat ve Batı Fırat Nehirleri yerleşmenin yakınlarındadır(Koşay, 1970: 139). XIII Yapı katı saptanmıştır. (Tablo.6.14).

I-XI	İTÇ
XII-XIII	Geç Kalkolitik-Son Neolitik

Tablo 6.14: Pulur-Sakyol Yerleşmesinin Tabakalanması (Koşay, 1976: 22).

Yapılar tepenin şekline göre iç ve dış sıra şeklinde yerleştirilmiştir. Yan duvarları ortaktır ve odalar yamuk şeklindedir. Ortada bütün yapıların ortak avlusu yer almaktadır. Yapı malzemesi olarak sel taşları, kerpiç ve kalıpla şekillendirilmiş çamur kullanılmıştır. Duvarlar tek sıra taş temel üstüne kerpiç, çamur harcı ve taş dolgu ile yapılmıştır (Koşay, 1971:100).

Odaların ortasında yer alan direk deliklerinden çatıyı ahşap direklerin desteklediği anlaşılmıştır. Odalarda sedirler, sekiler yer almaktadır(Koşay, 1976: 2) Mekanların birbirine bitişik olarak inşa edilmesi yaşanabilecek herhangi bir dış saldırıya karşı direnç oluşturmak amacıyla olmalıdır (Koşay, 1976: 2-3). Teraslarda bulunan duvar parçaları ise set duvarı olarak nitelendirilmiştir. (X. tabaka). Radyal planlı birbirine bitişik yapılar (Anadolu Yerleşim Planı) ortaya çıkarılmıştır. (Şekil.6.20).

Şekil 6.20: Pulur-Sakyol. (Sagona-Zimansky 2015: 165; Koşay, 1976).

6.34 Maltepe/Kelhıdık

Sivas il Merkezinin 5 km. doğusunda, Kelhıdık Köyü'nün 500 m. batısındadır. Kızılırmak tarafından sulanan bir ovada yer almıştır. 1946 yılında Türk Tarih Kurumu adına Tahsin Özgüç tarafından sadece bir dönem kazı yapılmıştır. İTÇ'nin orta ve son evrelerine tarihlenmiştir. M.Ö. 2600-2000. 3 yapı katı tespit edilmiştir. İki - üç odalı yapılar açığa çıkarılmıştır.

I. yapıkatında höyük 3 m taş temeli olan bir surla çevrilmiştir. Sur testere dişli olup, 2 m yüksekliğe kadar korunmuştur. (Özgüç, 1947: 644). Sur üzerinde kuleler mevcuttur.

Yerleşmenin güney kısmında işlenmemiş taşlarla inşa edilmiş dörtgen bir kule yapısı tespit edilmiştir. İnce taşlar içe, kalın taşlar dışa gelecek şekilde örülmüş ve çamur harçla sıvanmıştır. 2 m. kalınlıktadır (Özgüç, 1947a: 643). Surun temeli kuleninkinden daha kalındır. Sur şevlidir ve yüksekliği 3m. korunmuştur (Özgüç, 1947a: 664). Sur M.Ö. 2600-2000 yıllarına İTÇ II'nin orta ve son evresine tarihlenmiştir (Özgüç, 1947b: 161-163).

Höyükte 50 cm derinde kent suruna ait duvar kalıntısı ve dörtgen planlı bir kule ortaya çıkarılmıştır. Kulede ince taşlar içe kalın taşlar dışa yerleştirilmiş arasına çamur harç doldurulmuş iki metre kalınlığında bir duvar örülmüştür. Surun temeli 3 metredir. Testere dişli sur örneği olarak Büyükkale Hattuşa'dan önceki örneği olması açısından önemlidir.

6.35 Gedikli Karahöyük

Gaziantep ili İslahiye ilçesinin 20 km. kuzeyinde, Sakçegözü/Keferdiz ovasının kenarında yer almaktadır.

Karışık	(Türk-İslam-Bizans-Roma-Helenistik)
I	M.Ö. I. Bin
II	M.Ö. II. Bin
III a-III n	M.Ö. III. Bin(14 Evrelidir)

IV f- IV a	Geç Kalkolitik
------------	----------------

Tablo 6.15: Gedikli Karahöyük Yerleşmesinin Tabakalanması

III j tabakasında 2,5 m kalınlığında, taş temelli üst yapısı kerpiçten bir duvar açığa çıkarılmıştır (Alkım, 1968: 41). III i yapı katında da savunma duvarı olabilecek bir duvar görülmüştür. Duvar, 1.80 m kalınlığındadır (1968:41). III b 2’de 2.40 m. uzunluğunda bir duvar ve bu duvara paralel ilerleyen ikinci bir duvar açığa çıkarılmıştır. İki duvar arasına 1.10 m kalınlığında bir bölme duvarı yapılmış ve 1.75x 3 m boyutlarında iki oda elde edilmiştir. Çakıl döşeli tabandan dolayı buranın mekan olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Duru, 2006: 12). III b 1’de duvarın kullanımı devam etmiştir. Bu evrede duvara iç kısmından kapı aralıkları ve odacıklar eklenmiştir (Duru, 2006 b: 12-13). III d yapı katında ise, kuzey güney doğrultusunda 0,70 m kalınlığında bir duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarın yalnızca temelini alt taş sırası günümüze kadar korunmuştur (Duru, 1968: 12). XIV ayrı yapı katı (III n- III a) boyunca yerleşmeler çoğu kez bir savunma duvarıyla korunmuştur (Duru, 2000 b: 154). (Tablo.6.15).

6.36 Tepecik

Elazığ’ın 31 km. doğusundadır. Elazığ-Bingöl karayolu üzerinde Elazığ’dan 28 km. uzaklıkta, Munzuroğlu Köyü yolunun 3 km. ilerisinde yolun batısında yer almaktadır (Esin , 1968 : 148-172). Günümüzde Keban Barajı suları altında kalmıştır.

Geç Neolitik
Kalkolitik
ETÇ

OTÇ
GTÇ
Ortaçağ

Tablo 6.16: Tepecik Yerleşmesinin Tabakalanması

Sura bitişik dörtgen planlı, kerpiç yapıların yer aldığı görülmüştür. Yapılar genelde yalnızca kerpiçten inşa edilmiştir ancak bazı yapılarda taş temele de rastlanmıştır (Esin , 1971: 114). İTÇ I'e tarihlenen 8. Tabakada sur olduğu düşünülen bir duvar açığa çıkarılmıştır. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen duvarda dörtgen planlı üç payanda açığa çıkarılmıştır. Kuzeyde sura paralel ikinci bir duvar açığa çıkarılmıştır. İTÇ I duvarının dışta payandalı içte payandasız çift duvarlı bir sisteme sahip olduğu düşünülmüştür (Esin, 1982: 82). Höyüğün güney ve güneybatı terasını içine alan kesimde, taş duvarların üstünde kalın kerpiç duvarlarla teraslamalar yapılmıştır. İTÇ I'de en eskisi yapılan çevre duvarının teraslamalarla İTÇ II'de yeniden yapılmak istendiği düşünülmektedir. Geniş kerpiç duvarların temellerinde çok az taş kullanılmış ve araları sıkıştırılmış kerpiç bloklarıyla doldurulmuştur (Esin, 1971: 110-135), (Tablo. 6.16).

6.37 Dilkaya Höyük

Van ili Edremit ilçesi'ne bağlı Dilkaya Köyü'nün batısında yer almaktadır. Van'ın 24 km. güneyinde ve Van Gölü kıyısındadır (Çilingiroğlu, 1986: 151).

I Orta Çağ	M.S. 10-Modern
Dönem	
II Orta Demir Çağı	M.Ö. 800-600

(Urartu Krallık Dönemi)		
III Erken Demir Çağı		M.Ö.1100-800
(Urartu Beylikler Dönemi)		
Ara		
IV	İTÇ III	M.Ö. 1900-1400-1300
(Erken Transkafkasya III)		
V A Son İTÇ II		
V B	Son İTÇ II	M.Ö. 2500-1900
(Erken Transkafkasya II)		

Tablo 6.17:Dilkaya Höyük Yerleşmesinin Tabakalanması

Erken mimari kalıntılar dikdörtgen, kare ve yuvarlak planlı mekanların kullanılması ile elde edilen evlerdir. Dikdörtgen ve yuvarlak planlı evlerin girişleri güneydendir ve önlerinde bir avlu yer almaktadır (Çilingiroğlu, 1992: 471). Yuvarlak planlı yapılar önemlidir. 2-2,5 m.'lik çapları olan bu evlerde dikdörtgen şeklinde ocaklar yer almaktadır. Bu mimari evreler İTÇ II'nin farklı evreleri olarak düşünülmüştür (Çilingiroğlu, 1988: 230). Yapılarda taş temel ve kerpiç kullanılmıştır, kapı girişleri güneyde yer almaktadır (Çilingiroğlu, 1992: 471).

Erken Transkafkasya Kültürü'nün son dönemine tarihlenen taş temelli kalın bir kerpiç duvar açığa çıkarılmıştır. Çoğunlukla sıkıştırılmış çamur ve kerpiç

bloklarından inşa edilen duvarın temelindeki taşlar düzgün yerleştirilmemiştir (Çilingiroğlu-Derin, 1992: 402-403-404). (Tablo.6.17).

6.38 Titriş Höyük

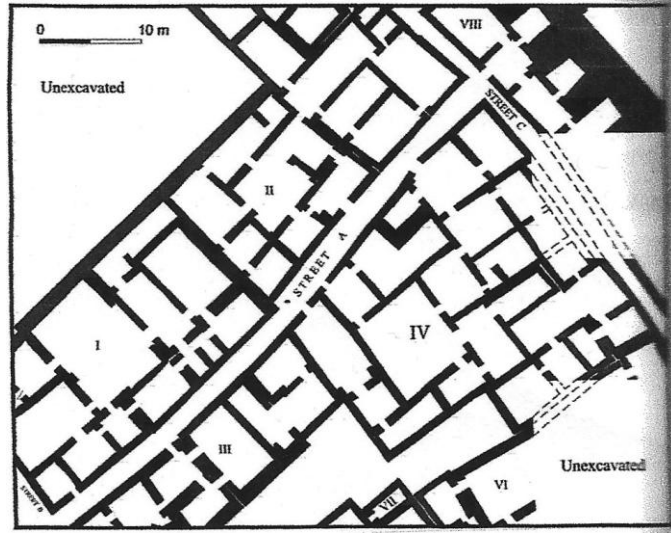
Yukarı Fırat Havzasında, Şanlıurfa ili'nin 45 km kuzeyinde yer almaktadır. Yukarı şehir ve Aşağı şehir'den oluşmaktadır. İTÇ' nın orta (M.Ö. 2500-2400) ve İTÇ'nın son (M.Ö. 2400-2300-2200) evrelerine tarihlenmiştir.

1990 yılında T. J.Wilkinson tarafından belgelenmiştir. 1992'den itibaren Şanlıurfa müzesi ve Kalifornia Üniversitesi'nin ortak çalışmasında kazı başkanlığını O. Algaze sürdürmüştür. Kazılar 1998 yılına kadar sürmüştür.

Dış şehri çevreleyen duvarın iç yüzünde odalar ortaya çıkarılmıştır. Düz bir çizgi halinde olan bu odalara tek bir kapıyla girildiği anlaşılmıştır. Bu odaların her biri diğer oda ile bağlantı halinde olup, duvarın iç yüzündeki boşluklara yerleştirilmişlerdir (Algaze vd. 2000: 146).

Dış şehri çevreleyen bir duvarın kalıntılarına rastlanmıştır. Bu duvar 3-3,5 m kalınlığında olup, taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Duvarı 3 m. aralıklarla payandalar yer almakta iç kısmında ise belirli aralıklarla nişler bulunmaktadır. Duvarın dış yüzünde bulunan şevli alan bir hendekle ilişkilendirilmiştir. Hendeğin derinliği 3,5 m, uzunluğu ise 14 m'dir. Duvarın İTÇ'nın geç safhasına ait olduğu öne sürülmektedir (Algaze- Dinçkan vd., 2001: 33).

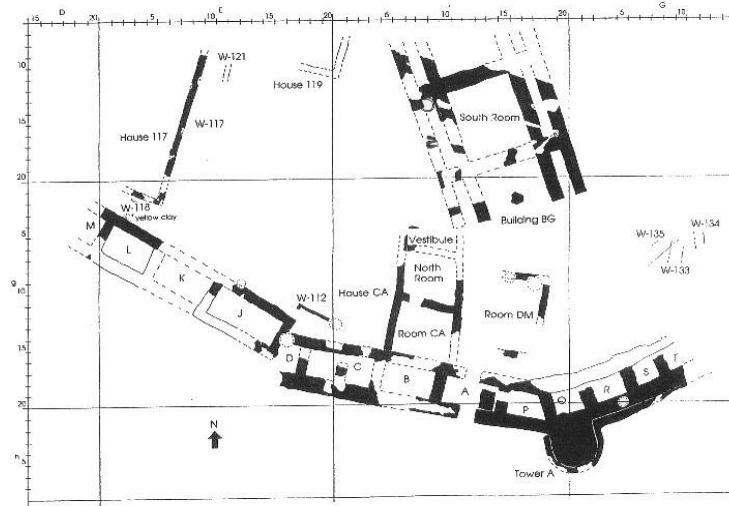
“Bir tepe ve aşağı yerleşmeden oluşmaktadır. Çarpıcı bir savunma duvarı kenti çevrelemektedir. Kente belli bir mesafede mezarlık alanı yer almaktadır. Yerleşmenin planı önceden tasarlanmış gibi organize bir plana sahiptir. Hem yüksek tepede hem aşağı şehirde kamusal yapılar yer almaktadır. Geniş mahalleler, sokaklar, kanalizasyon sistemi ve standart planlı yapılara (sağlam evlere) sahiptir. Tepeye yakın evler daha büyüktür... Evlerde bulunan orak dilgiler kent yapısına rağmen çiftçilerin de burada yaşadığını göstermektedir” (Sagona-Zimansky, 2009: 161-162). (Şekil.6.21).

Şekil 6.21:Titriş Höyük (Perello, 2011, s. 477).

6.39 Lerna

Yunanistan'ın Argolik körfezi içerisindeki Khilada köyünde'dir. Cenevre Üniversitesi ve İsviçre Arkeoloji okulu tarafından kazı yapılmıştır. Burada İlk Tunç Çağı'na tarihlenen Taş temelli surlu bir yerleşim yeri ortaya çıkarılmıştır. Surun üç kulesi mevcuttur. M.Ö. 2500'e tarihlenmektedir. Yunanistan'da bu döneme ait ilk savunma sistemi olan yerleşim olduğu söylenmektedir. (Şekil.6.22).

Şekil 6.22:Lerna (Ivanova, M. 2008, s. 425).

SONUÇ

İlk örneklerin genelde sel ve yabani hayvanlara karşı inşa edilmiş olduğunu düşünebiliriz. Jericho'da düşünüldüğü gibi dini amaçlarla inşa edilmiş olabilirler. Daha sonra artı ürünün ortaya çıkması ve sınıf farklarının oluşmasıyla merkezi bir otorite olmadığı için ilk kent devletlerinde korunma ihtiyacı kendini göstermiştir. Buna madenciliğin ve organize ticaretin başlamasını da eklediğimizde savunma olmazsa olmaz hale gelmiştir. Bu dönemin Anadolu'da bilinen ilk örnekleri ise; Güvercinkayası Savunma Sistemi ve Mersin-Yumuktepe Savunma Sistemi'dir. Bu iki örnek çağdaştır ve Orta Kalkolitik Döneme tarihlenmektedir. Bu iki yerleşme de coğrafi olarak önemli noktalara kurulmuştur. Mersin –Yumuktepe Mezopotamya'nın Anadolu'ya açılan geçidine Kilikya Kapısı (Gülek Boğazı)'na yakındır. Güvercinkayası ise ilk Hıristiyanların hac yolu üzerindedir, yolların doğanın olanaklı kıldığı rotalardan geçtiği ve uzun yıllar kullanılarak oluştuğu düşünülecek olursa burada, Kalkolitik dönemde de önem taşıyan bir yol güzergahı olabilir. Daha sonra İlk Tunç çağı ile birlikte kentleşme yaygınlaşmış ve savunma sistemi olan yerleşmeler çoğalmıştır.

Bölgesel ve dönemsel özellik olarak ele alacak olursak; Akeramik Neolitik'te, taş duvarları görmekteyiz. Çanak Çömlekli Neolitik'te ise, Türkiye Trakya'sı, Bulgaristan ve Ege Bölgesi'nde hendek ve palisatlar yaygındır; Yunanistan da ise, aynı dönemde taş duvar şeklinde savunma veya korunma sistemleri görülmektedir. Kalkolitik ve İTÇ'da taş – kerpiç yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca ahşapta yaygın kullanılmış olmalıdır. Her bölgede kolay bulunan hammaddeler tercih edilmiş olup, dönemsel ihtiyaçlara göre şekillenmiştir.

Tarihöncesi dönemde Anadolu ve yakın çevresinde yapılan sur, hendek, çit vb. gibi oluşumlar çeşitli tartışmalara neden olmuş, ne amaçla inşa edildikleri kesin olarak anlaşılamamıştır. Ayrıca her yerleşmede hangi tabakada inşa edildikleri konusunda (tarihlenmeleri) konusunda kesin kanıya varılamamaktadır. Daha geç tabakalarda hendek kazılarak önceki tabakalardan başlayarak inşa edilmiş olma olasılıkları mümkündür. Örnek vermek gerekirse; Jericho bu yerleşim yerlerinin en çok bilinenidir. Bu tez çalışmasında ister korunma amaçlı olsun, ister savunma amaçlı

olsun sur, hendek, çit, yığma toprak,... gibi oluşumlar benzer amaçlı inşa edildikleri düşünülerek ele alınmıştır. Ayrıca korunma amaçlı inşa edilen bu oluşumların savunma sistemlerinin öncüleri, bu fikrin oluşmasına ve gelişmesine neden olan ilk örnekler oldukları düşünüldüğünden ayırt edilmeden tez konusu içinde yer verilmiştir.

Mezraa Teleilat'ta ortaya çıkarılan çevre duvarı PPNB (orta) IV. evreye tarihlenmektedir. Burada bu evreyle ilgili olarak ortaya çıkan en önemli buluntu, çevre duvarının varlığıdır. Bilindiği gibi Jericho PPNB evresiyle Neolitik Çağ Savunma Sistemleri gündeme gelmiş, özellikle Jericho'daki 8 m. yüksekliğinde korunagelmış kule ile bunun önünde yer alan 7 m. genişliğindeki hendek sürekli tartışılmıştır. Daha sonra Ba'ja, Beidha, Magzaliyah kazılarında da benzer duvar sistemlerine rastlanmış olması, bu tartışmaları daha da yoğunlaştırmış, bunların savunma, sele karşı önlem, kült ya da sembolik anlamları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Magzaliyah duvarının tam bir benzeri olan Mezraa Teleilat'ta ki çevre duvarı, bu anlamdaki beşinci örneği oluşturmaktadır (Özdoğan vd., 2002: 241).

İlk Kalkolitik'te genel kanı, eşitlikçi bir toplum olduğu yönündedir. Orta Kalkolitikte ise, Güvercinkayasası ve Mersin-Yumuktepe'de görüldüğü gibi değişim başlamıştır. İki ayrı bölgede dönemsel olarak aynı gelişim izlenmiştir. Güvercinkayasası yerleşmesi bir kayalık bir alana kurulmuştur ve tamamıyla bir Kalkolitik dönem yerleşmesidir. Dolayısıyla buradaki surun tarihlenmesi konusunda yanılma payı çok azdır. İki yerleşimde de Mersin-Yumuktepe ve Güvercinkayasası) aşağı ve yukarı olmak üzere ikiye bölünme olmuştur ve surun çevrelediği alanda sınıf farkını ortaya koyacak buluntulara rastlanmıştır. Hafirler bir savunma sisteminin inşası için bir şehir olgusunun, elit bir sınıf oluşmasının söz konusu olması gerektiği, sıradan halkın zamanını ve enerjisini beslenme, barınma problemlerini çözmek için kullanması gerektiği suru inşa etmelerinin mümkün olamayacağı yönünde düşünülmektedirler. Günümüzde köy yerleşmelerine bakıldığında hiç birinde sur inşa etme gereksinimi duymadıkları görülmektedir.

Güvercinkayasası ve Mersin Yumuktepe yerleşmeleri dışında ikiye bölünen en çok bilinen örnek İTÇ'da Troya'dır. Ayrıca, Küllüoba, Hacinebi, Hassek Höyük,

Limantepe, Alishar Höyük, Göltepe, Titriş Höyük gibi bazı yerleşmelerde de aşağı ve yukarı şehir olgusu görülmektedir.

İTÇ II döneminde şehircilik gelişmekte, düzenli yerleşim modelleri ortaya çıkmaktadır. Sınıf farkı kendini göstermektedir. Uzak bölgeler arası ticaret yapılmaktadır.

Madencilikte kalay kullanılarak tunç alet ve silahlar yapılmaktadır. Çömlekçilikte çark kullanımı yaygınlaşmıştır.

İTÇ'da yerleşmeler dar bir alana kurulmakta etrafı savunma sistemiyle çevrilmektedir. Batı Anadolu ve Yunanistan'da yerleşmeler bulunduğu topografyaya uygun olarak dörtgen planlı veya Keçiçayırı yerleşmesindeki gibi şekilsizdir. Bu yerleşmelerde 1-3 odalı uzun evler yer alır. Bir tehlike anında bu savuma sistemli alanı kullandıkları yönünde düşünülmektedir.

Yuvarlak yerleşmelerdeki yapılar radyal açılımından dolayı öne doğru daralmış ve trapez şeklini almıştır. Bu modelin en eski örneği Kalkolitik- İTÇ geçişine tarihlenen Küllüoba'da rastlanmıştır.

Belirtildiği gibi savunma veya korunma amaçlı yapılan sur, hendek, yığma toprak, vb. oluşumlar sürekli tartışma konusu olmuşlardır. Yaygın kanı Orta Kalkolitik'te savunma duvarlarının öncülerinin görülmeye başlandığı İTÇ I'de ise gerçek anlamda savunma sistemlerinin ortaya çıktığı yönündedir. Bu anlamda Güvercinkayasası Savunma Duvarı ve Mersin- Yumuktepe Savunma Duvarı için öncül örneklerdir demek yanlış olmayacaktır. Güvercinkayasası'nda ve Mersin Yumuktepe'nin XVI. Tabakasında inşa edilen savunma sisteminin önemi; ilk örnekler olmasından, yerleşmeyi iki kısma ayırarak elit bir sınıfın oluştuğunu göstermelerinden, maden buluntularını ve ürün depolarını koruyor olmalarından gelmektedir.

Ayrıca savunmaya ihtiyaç duyan, toplumun diğerlerinden daha önemli olduğu düşünülen, gerekli ürünü elinde bulundurduğu için belki de diğerlerine hükmeden bir sınıfın doğuşunu simgeliyor olabilir savunma sistemleri...

Yerleşmeyi ikiye bölen Güvercinkayası, Mersin- Yumuktepe, Küllüoba, Troya..gibi yerleşim yerlerinde sınıf farkından söz etmemiz söz konusu olabilir. Veya bu savunma sistemi yerleşmeçlerin ürünlerini yeni göçerlere ve yağmacılara karşı korumak amacı gütmüş olabilir.

KAYNAKÇA

Abay, E: 2012	“Beycesultan”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları , Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s.41-42.
Akarca, A: 1987	Şehir ve Savunması I ; Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
Akkermans, P. M. M. G. & Schwartz, G. M: 2009	The Archaeology of Syria. From Complex Hunter-to Early Urban Societies (ca.16,000-300 BC) , Cambridge World Archaeology, Cambridge University Press.
Alkım, U.B: 1968	“İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli Höyük Kazısı 1966” TAD XXV/2 , Ankara, s.4-41.
Alagaze, G., Matney, T: 2000	“Excavation At Titriş Höyük, Şanlıurfa Province, Preliminary Report For The 1998 Season”. XXI.KST/I , Ankara, s.146.
Alagaze, G., Dinçkan, G: 2001	“Research At Titriş Höyük In Southeastern Turkey, The 1999 Season”. Anatolica XXVII . Leiden, s.33.
Anderson, W: 2013	“Fortification and Landscape Transformation in Late Antique Pessinus”, Journal of Mediterranean Archaeology volume 26.1 , s.75-79.
Angeloupoulou,N: 1991	“The Kastri Group” Evidence From Korfari Ton Amygdalion Panormos , Naxos, Dhaskalia, Keros And Arkotiri Thera.
Aslanis, I: 2008	“Frühe Fortifikationssysteme in Griechenland”, The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age ; Proceedings of the International Symposium (1997), Ankara Üniversitesi, İzmir.
Atalay, İ.,Mortan, K: 1995	Türkiye Bölgesel Coğrafyası , İnkılap Kitapevi, İstanbul, s.129.

Bader, N.O: 1989	Earliest Cultivators in Northern Mesopotamia , Moscow, s.42-46.
Belli, O.,E. Konyar: 2003	Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı Kale Ve Nekropoller , Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, s.14.
Bernebo-Brea, I: 1964	"Poliochni1", 1-2. Citta Preistorica nell'Isola di Lemnos . Bretschneider, Roma, s.118-191.
Bıçakçı, E. 2005:	"Materials and Architecture in The Prehistoric Ages" in From Past to the Future Materials and Architecture in Anatolia; XXIInd World Architecture Congress 2005 , İstanbul, s.19-62.
Bilgen, A.N, vd. 2012	"Seyitömer Höyük 2011 Yılı Kazıları", 34. KST , Çorum, s.201-216.
Bilgen, N: 2008	" Seyitömer Höyüğü 2006 Yılı Kazısı", KST. 29/ 1 , s.223.
Bilgen, A. N., Coşkun. G., Bilgen. Z: 2010	" Seyitömer Höyüğü 2008 Yılı Kazısı", 31. KST/ 1. Cilt , Denizli , Ankara, s.348.
Bilgen A.N.: 2014	Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013-2014) , Dumlupınar Üniversitesi TKİ.
Bilgen A.N., vd: 2011-2012	2013 Seyitömer Höyük Kazısı Raporu , s.1-26.
Bilgen, A.N., Coşkun. G: 2014	"SeyitömerHöyüğü 2013 Yılı Kazısı", 36. KST /3.cilt , Gaziantep, s.350.

Bilgen, N: 2015	SEYİTÖMER HÖYÜK I , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
Boyadzhiev, Y: 2009	“Tell Yunatsite: Development- the First Prototown in Europe” Bulgarian Academy of Sciences News. Monthly Informational Bulletin About Science and Technologies 7/7: s.1-3.
Boyadzhiev, Y., I. Aslanis, S. Terzijska, İgnatova& Mazanov: 2009	“Yunatsite: Ein Bulgarish- Griechisches Grabungsproject. Die Jahre 2002-2008”, Y. Boyadzhiev ve S. Terzijska- Ignatova (ed.) The Golden Fifth Millenium. Thrace and Its Neighbour Areas İn the Chalcolithic (Proceedings of the International Syposium in Pazardzhik, Yundola,26-30.10.2009) ; Sofya, s.21-37.
Boyadzhiev, Y: 2015	“Tell Yunatsite:Devolopment and Absolute Chronology of the Settlement fom the Beginnig of the Chalcolithic to the Early Bronze Age”, Neolithic and Copper Age Between The Carpathians and Aegean Sea. Chronologies and Tecnologies from the 6th fift to the Millenium BCE (International) Work Shop Budapest 2012), S. Hansen vd.(Ed.), Habelt, Bonn, s.381-393

Brun, L.A. 2001:	“At The Other End Of The Sequence: The Cypriot Aceramic Neolithic As Seen From Khirrokia”, The Earliest Prehistory Of Cyprus From colonization to Exploitation, Cyprus American Archaeological research Institute Monograph Series, volume 2 , American School of Oriental Research, Boston.
Caneva, I : 2012	“Mersin- Yumuktepe”, Arkeoloji ve Sanat 139 , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.1-14.
Caneva, I: 2012	“Mersin-Yumuktepe in the Seventh Millenium BC: An updated view” in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) The Neolithic in Turkey (Central Turkey) ; Archaeology and Art Publications, İstanbul, s.1-29.
Caneva, I., Palumbi, G., Pasquino, A: 2012	“The Ubaid impact on the periphery: Mersin –Yumuktepe during the fifth millenium BC”, in Marro, C. (ed.) After the Ubaid: Interpreting Change from the Caucasus to Mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization (4500-3500BC); Varia Anatolica XXVII , Institut français d’etudes anatoliennes, Georges Dumezil, İstanbul, s.353-375.
Caneva, I., Köroğlu, G: 2010	Yumuktepe Dokuzbin Yıllık Yolculuk ; Ege Yayınları, İstanbul, s.3-44.
Caneva, I., Sevin, V: 2004	Mersin - Yumuktepe a Reappraisal ; Dipartimento di Beni Culturali Università Studi, Lecce, s.4-59.

Caneva, I: 2003	“Of Roads, Terraces and Watergates at Mersin XVI”, in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) From Village to Cities: Early Villages in the Near East ; Studies Presented to Ufuk Esin, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, s.429-435.
Caneva, I: 1999	“Early Farmers on the Cilician Coast: Yumuktepe in the Seventh Millenium BC”, in Özdoğan, M. & Başgelen, N. (ed.) Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization ; Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.105-114.
Caneva, I.: 2011	“Mersin yumuktepe”. Arkeoloji ve Sanat . Ocak-Nisan 2012, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
Cevher, M.: 2012	Başlangıcından Tunç Çağlarının Sonuna Kadar Anadolu’da Savunma Sistemleri Mimarisi (Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2012, s.1-124.
Çakalgöz, S: 2010	Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı Mimarisi ve Buluntuları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
Çaylı, P. :2018	Güvercinkayası Orta Kalkolitik Yerleşmesi Depo Kapları Ve Depolama Alanlarının Değerlendirilmesi , Doktora Tezi, İstanbul, s.247-260.

Çevik, Ö.: 2005	Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Kuramsal Bir Değerlendirme; Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
Çınaroğlu, A., Genç, E: 2004	Kastamonu-Kınık 2002 Yılı Kazısı, XXV. KST I , Ankara, s.355.
Çınaroğlu, A, Çelik, D: 2008	“2006 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı”, XIX KST II , Ankara, s. 513-524.
Çilingiroğlu, A: 1986	“Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları”, VII. KST , Ankara, s.151.
Çilingiroğlu, A: 1988	“Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları”, IX. KST I , Ankara, s.15.
Çilingiroğlu, A: 1992	“Van Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanışı”, XIV. KST I , Ankara,s. 471.
Çilingiroğlu, A. Derin, Z: 1992	“Van Dilkaya Kazısı 1990”, XIII. KST I , Ankara, s.402-404.
Dağgülü, M.& İbrahim, B.D: 1999	“Tarihöncesi Kùltürlerinin Devamı Olarak Trakya Yöresinde Günümüze Kadar Süregelenmiş Dal Örgüsü Yapı Geleneği”, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim Ve Konut Uluslararası Sempozyumu , Ege Yayınları,s.90-101.

Dawson, H: 2014	The Archaeology of Island Colonisation And Abandonment , Mediterranean Voyages, Institute of Archaeology University College London, s.38.
Derin, Z: 2007	“ İzmir - Yeşilova Höyüğü (İzmir’in En Eski Yerleşim Alanı”, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı , Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, (Ed.) B. Canve, M. Işıklı, İstanbul, s.217-230.
Derin, Z., Tayfun, C: 2013	“İzmir’in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyüğü 2012 Çalışmaları”, 35. KST , s.419-433.
Derin, Z., T. Cayma: 2013	“İzmir Yeşilova Höyüğü 2011 yılı çalışmaları”, İzmir, 34. KST/1.Cilt. s.419-433.
Doumas, C: 1997	“The Aegean Islands and their Role in the Development of Civilizations”, Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age , Ankara University Research Center for Maritime Archaeology, ANKÜSAM.
Duru, R: 1994	Kuruçay Höyük I: 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri ; Türk Tarih Kurumu Yayınları, (1994),Ankara, s.1-2-11-120.
Duru, R: 1995	“Bademağacı Kazıları 1993 Çalışma Raporu”, XVI. KST I , Ankara, s.69-70.
Duru, R: 1996	“Göller Bölgesi’nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme Habitat II , Tarih Vakfı Yayınları, s.49--59.

Duru, R., 2000.	Bademağacı Kazıları 1998, XIX. KST , TTK, Ankara, s.110.
Duru, R., G. Umurtak: 2006	“Bademağacı Kazıları 2005” ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri , AKMED Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul
Duru, R: 2006	Gedikli Karahöyük I , Ankara, s.12-13.
Duru, R: 2000	Gedikli Harahöyük ve Kırıskal Kazıları , Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, (Ed. Belli, O.), İstanbul, s.154.
Duru, R: 2007	“Göller Bölgesi Neolitiği”, Türkiye’de Neolitik Dönem, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu, Yeni Kazılar Yeni Bulgular , (Ed.: Başgelen, N., Özdoğan M.),s. 332.
Duru, R: 2008	M.Ö 8000’den M.Ö. 2000’e BURDUR ANTALYA BÖLGESİ’NİN ALTI BİN YILI , Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, s.1-170.
Duru, R: 2010	Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü. Hacılar , Antalya, 20.
Duru, R: 2012	“The Neolithic of the Lakes Region: Hacılar- Kuruçay- Höyücek- Bademağacı Höyük”, in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) The Neolithic in Turkey (Western Turkey) ; Archaeology and Art Publications, İstanbul, s.1-117.

Duru, R.- Umurtak, G: 2011	“Bademağacı Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları”, XXXII. KST C.II. , TTK, Ankara, s.439.
Düring, B. S: 2011	The Prehistory of Asia Minor: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies; Cambridge Universty Press.
Efe, T., 1998	“Seyitgazi-Küllüoba 1996 Yılı Kazısı”, XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı , s.152.
Efe, T: 2000	“Seyitgazi/Küllüoba Kazısı”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999) , İstanbul Üniversitesi, (Ed.) Oktay Belli, Ankara.
Efe, T, Ay-Efe: 2001	“KÜLLÜOBA: İç Kuzeybatı Anadolu’da Bir İlk Tunç Çağı Kenti 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi”, TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 4 , İstanbul, s.43-78-109.
Efe, T:2003-2004	Kazı ve Araştırmalar KÜLLÜOBA”, TÜBA-AR 8 , İstanbul, s.31.

Efe, T: 2008	“Keçiçayırı’nda Ölü Hediyesi Olarak Bulunmuş Olan İki Geç Kalkolitik Kap”, Muhibbe Darga Armağanı, (Ed.)T. Tarhan- A. Tibet- E. Konyar, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, s.243-244.
Efe. T, Murat T: 2011	“ İç Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağı Öncesine Genel Bir Bakış”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu, Sakıp Sabancı Müzesi 24 Mayıs- 28 Ağustos , s.192-207.
Efe, T: 2013	“Küllüoba Kazıları 2012 ”, 35.KST, s.290-295.
EfeT, Murat T: 2011	“İç Batı Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı Mimarisi”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, s.198-207.
Erarslan, A: 2006	“Progress Towards First Cities in Eastern and Southeastern Anatolia (2600-1900 BC): The Local Dynamics of Urbanistic Development”, TÜBA-AR: IX, s.81-94.
Erkanal, H: 1996	”Erken Tunç Çağı’nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, s.70-82.

Erkanal, H: 2008	“ Liman Tepe: New Light on Prehistoric Aegean Cultures”; H. Erkanal vd. (yay) The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age (Proceedings of the International Symposium, October 13 th-19th 1997 , Urla-İzmir, Turkey): 179-190. Ankara Üniversitesi , s.180-183.
Erkanal, H: 2011	“Erken Tunç Çağı Batı Anadolu Sahil Kesimi Yerleşim Modelleri ve Konut Mimarisi”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu ; Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, s.130-135.
Erkanal, H., Hauptmann, H., Şahoğlu, V. & Tuncel, R: 2008	“The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age” , ANKÜSAM , Ankara.
Erkanal, H: 2003	“2001 Yılı Liman Tepe Kazıları”, 24. KST-I ; 26-30 Mayıs 2002, Ankara, s.425-436.
Erkanal, H: 2001	“Limantepe Tarihöncesi Kùltürlerine Yeni Bir Işık”, Cogito Arkeoloji: Bilimin Katmanları ; Yapı Kredi Yayınları: 28, İstanbul, 304-316.
Erkanal, H., Özkan, T: 2000	“1998 Bakla Tepe Kazıları”, 21. KST I , Ankara, s.263-278.
Erkanal, H., Günel, S: 1997	“1995 Yılı Liman Tepe Kazıları”, XVIII. KST-I , Ankara, s.231-260.

Erkanal, H: 2011.	“Erken Tunç Çağı Batı Anadolu Sahil Kesimi Yerleşim Modelleri ve Konut Mimarisi”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu , Sakıp Sabancı Müzesi 24 Mayıs-28 Ağustos 2011, s.130-135.
Erkanal, H., Ayşegül, A., Kadir, B., Vasıf, Ş., İrfan, T: 2013	“Limantepe 2012 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları”, 35. KST , s.499-513.
Erkanal, H., V.Şahoğlu: 2016	“Liman Tepe, an Early Bronze Age Trade Center in Anatolia: Resent Investigations”, (Ed.) E. Pernicka, S. Ünlüsoy , S.W.E. Blum (yay) Early Bronze Age Troy Chronology Cultural Development and Interregional Contacts (Proceedings of an International Conference held at the Universty of Tübingen. May 8-10, 2009) s. 157-166.
Esin, U: 1970	“Tepecik Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu.1968 Yaz Çalışmaları”, ODTÜ Keban Projesi Yayınları , Ankara.
Esin, U: 1971	“Tepecik Kazısı 1969”. Keban Projesi 1969 Çalışmaları , (Ed. Pekman,S.). Ankara, s.107-115.
Esin, U: 1981	İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa (G. 7000 Yılları Arası); Ö. 10500 -İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, (1981), İstanbul.

Esin, U: 1982	“Tepecik Kazısı 1974”. Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları , (Ed. Pekman, S.), Ankara, s.87.
Esin,U: 2000	“Tülintepe Kurtarma Kazıları”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999 Kazıları) , Yayımcı İstanbul Üniversitesi, (Ed.) O. Belli, Ankara, s.87.
Fidan, E: 2012	“Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi”, Küllüoba Kazıları ve Batı Anadolu Tunç Çağları Üzerine Yapılan Araştırmalar. Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçiler ve Restoratörler Ortak Platformu, E- Dergi 7 , Mayıs 2012; s.10.
Frangipane, M: 1996	“Doğu Anadolu’da Kentleşme Modelleri”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme Habitat II , Tarih Vakfı Yayınları,s. 60-69.
Frangipane, M: 1997	“Arslantepe”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I , İstanbul, s.139.
Frangipane, M: 2002	“Yakındoğu’da Devletin Doğuşu Mezopotamya ve Çevresinde Güçlü Aile Yönetimlerinin Devlet Çarkına Dönüşmesi”; Arkeoloji ve Sanat Yayınları , İstanbul.
Frangipane, M: 2012	“Tanstions’ as an archaeological concept: Interpreting the final Ubaid- Late Chalcolitic transtion in the northern periphery of Mesopotamia”, in After the Ubaid Interpreting Change from the Caucasus to mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization; Varia Anatolica XXVII , s.34-62.
Frangipane, M., Francesca, B.R., Hülya, Ç.A: 2014	“Arslantepe 2011-2012 Yılı Kazı Sonuçları: İlk Tunç Çağı I’ın Yeni Buluntuları”, KST. 2013 , s.456-469.

Garstang, J: 1953	Prehistoric Mersin Yümük Tepe in Southern Turkey; The Clarendon Press, Oxford.
Gates, M. H: 2009	“2007 Season at Kinet Höyük”, 30. KST-II; 26-30 Mayıs 2008 , Ankara, s.351-368.
Genç, E: 2004	“Kastamonu Kınık’ta Bir Tunç Çağı Yerleşimi”. Anadolu/Anatolia Ek Dizi No: 1,I-II , Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Ankara, s.39-60.
Genç, E: 2008	“Kastamonu-Kınık Kazıları ve Yerleşmenin Çevre Kültür Bölgeleri ile İlişkileri”, Aykut Çınaroğlu’na Armağan , Ankara, s.105-134.
Goldman, H: 1950	Excavation At Gözlükule-Tarsus , Princeton.
Goldman, H: 1956	Excavations at Gözlükule, Tarsus, From the neolithic Through the Bronze Age. Vol 2/text. Princeton, New Jersey, s.9-17.
Guliaev,V: 1999	“The Land Of First Civilizations”, The Institute of Archaeology of the Russian Academy of Sciences , Moscow, s.75-87.
Gülçur, S: 1996	“Western Cappadocia Distrubutionsof mounds and flat-settlements”, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim Ve Konut , İstanbul, s.197-210.
Gülçur, S: 1999	“Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları”, Anadolu Araştırmaları 15 , s. 111.
Gülçur, S., Endoğlu, M: 1999	“Güvercinkayası 1997 Kazısı”, XX. KST-I; Mersin, s.77-100.

Gülçur, S., Kiper, Y: 2007	“2005 Yılı Kazısı Ön Raporu”, 28. KST-II ; Çanakkale, s.111-124.
Gülçur, S: 2003	“Kentleşme Yolunda”, in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) From Village to Cities: Early Villages in the Near East ; Studies Presented to Ufuk Esin, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, s.491-499-504.
Gülçur, S., Çaylı, P., Demirtaş, I: 2012	“ Güvercinkayası 2011 Kazısı Ön Rapor”, 34. KST. I ; Çorum,s. 101-118.
Gülçur, S., Yılmaz, Y., Çaylı, P. , Demirtaş, I: 2013	“Güvercinkayası 2012 Kazısı Ön Rapor”, 35. KST.II ; Muğla , s.443-455.
Gülçur, S: 2012	“The Chalcolitic Period In Central Anatolia Aksaray-Nigde Region”, Origini XXIV, Nuova Serie V, X-XX , s.218-220.
Harmankaya, S, Erdoğu, B: 2002	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri. (TAY), ETÇ, Cilt 4a , İstanbul.
Hauptmann, H: 1970	“Norşun Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu”, Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları (Ed. Acaroğlu, İ.), Ankara,s. 87-117.

Hauptmann,H: 1979	“Kalkolitik Çağ’dan İlk Tunç Çağın’ın Bitimine Kadar Norşuntepe’de Yerleşimin Gelişimi”, VIII. T.T. Kong.I , Ankara, s.58.
Hodder, I: 2011	ÇATALHÖYÜK The Leopard’s Tale, Revealing the mysteries of Turkey’s ancient ‘town’ , Midas Printing International Ltd.
Hüryılmaz, H: 2000.	“Gökçeada- Yenibademli Höyük 1999 Yılı Kazıları”, XXII. KST-I; 22-26 Mayıs 2000 , İzmir,s. 247-258.
Hüryılmaz, H: 1998	“Gökçeada-Yenibademli Höyüğü 1996 Yılı Kurtarma Kazısı”, XIX. KST - I ; 26-30 Mayıs 1997, Ankara, s.357-378.
Hüryılmaz, H: 2002	“Yeni Bademli Höyük Kuzeydoğu Ege Denizi’nde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi” Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , cilt 19/ sayı: 1, s. 27-44.
Huot, J. L., Thalman, J. P. & Vallbelle, D: 2000	Kentlerin Doğuşu ; (Çev. Ali Bektaş Girgin), İmge Kitap Evi, Ankara.
Ivanova, M: 2008	“Befestigte Siedlungen auf dem Balkan, in der Agais und in Westanatolien, ca. 5000-2000 v. Chr”; Tubingen Schriften Zur Ur Und Frühgeschichtlichen Archaeologie 8 , Waxman, Münster- New York- München- Berlin, s.41-425.

Kansu, Ş.A: 1940	Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Harfiyatı Raporu 1937 , Ankara, s.1-11-19-20.
Karul, N: 2006	“Kuzeybatı Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşmelerinin Sınıflandırılması”, Kültürlerin Yansıması , Hayat Erkanal, (Ed: A. Erkanal-Öktü, E. Özgen, vd.), s.481.
Karul, N: 2007	“Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu Avrupa’ya Yayılımı” , Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni kazılar, yeni bulgular , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (2007), İstanbul, s.392-398.
Karul, N: 2012	“Addendum to Mezraa-Teleilat”, in Özdoğan, M. <i>et al</i> (Ed.) The Neolithic in Turkey (The Euphrates Basin) , Archaeology And Art Publications, Istanbul, s.261-265.
Karul, N: 2010	“Tarihöncesi Anadolu’da Savunma ve Çevirme Sistemleri”, Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler. 19. Kaleli Kentler Sempozyumu , Bursa Kitaplığı Bursa’da Yaşam Kültürü Sempozyum Çalışmaları, Bursa, S.22-35.
Karul, N; Eres, Z; Özdoğan, M; Parzinger, H: 2003	“Aşağı Pınar I. Einführung, Forschungsgeschichte Stratigraphie und Architektur”. Archäologie In Eurasien 15. Studien Im Thrakien- Marmara- Raum Band I; Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien- Abteilung.
Karul, N: 2009	“Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik Kalkolitik Dönemler”, Haberler , Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Sayı: s.28, 1-7.
Karul, N: 2013	“İlk Kalkolitik Çağ’da Konut ve Yerleşme: Aktopraklık Höyük”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: 143 : Mayıs-Ağustos 2003, 41-50.

Karul, N: 1997	“Flechtverkgebaude aus Ostthrakien”, Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age , Ankara Universty Research Center for Maritime Archaeology, ANKÜSAM.
Keeley, L. H., Fontana, M. ; Quick, R: 2007	“Baffles and Bastions: The Universal Features of Fortifications”, in Springer Science ; Published Online 5 March 2007, s.56-95.
Knapp, A.B: 2013	Archaeology Of Cyprus . From Earliest Prhehistory Through the Bronze Age, Cambridge Universty Press, s.103-124.
Koçhan,N: 2014	“Sos Höyük 1987 Yılı Kazı Çalışmaları”, Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı , Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Hazırlayanlar Mehmet Ali Yılmaz- Hasan Kasapoğlu.
Korfmann.,M.O: 1983	“Demircihöyük”, Band I, Arcitektür , Stratigrapieund Beunde. Von Zabern, Mainz am Rhein,s.193- 236.
Korfman, M. O: 1994	“1993 Yılı Troya Çalışmaları”, XVI. KST-I , Ankara, s.239-262.
Korfman, M: 1996	“Çanakkale Boğazında Troia Kalesi Ve Aşağı Kenti”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut Ve Yerleşme , Tarih Vakfı Yayınları, s.83-98.
Korfmann, M ; Mannsperger D: 1998	Troia: ein historicher Ueberblick und Rundgang , Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, s.77.

Korfmann, M. O: 2001b	“Der Prahistorische Siedlungshügel Hisarlık. Die zehn Stadte Troias- von unten nach oben” Archaologie eines Siedlungshügels und sciner Lands chaft: 1-2. von Zabern, Mainz.
Kostakis, K: 1996	“Thessaly-The Northern Sporades: The Costal Settlements of Thessaly”, in Papathanassopoulos, G. A. (ed.) Neolithic Culture in Greece ; Museum of Cycladic Art, Athens, s.49-98.
Koşay, H. Z: 1934	“Ahlatlıbel Harfıyatı”, TTARD II , İstanbul, 6-8.
Koşay, H. Z: 1970	“Pulur (Sakyol) Kazısı 1968 Ön Raporu”. Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları , (Ed. Acaroğlu, İ), Ankara, s. 139.
Koşay, H.Z: 1976	Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970 , Ankara, s.2-3-22.
Kotsakis, K: 1996	“Thessaly- The Northern Sporades The Costal Settlement Of Thessaly”, Neolithic Culture in Greece , Museum of Cycladic Art- N.P. Goulandris Foundation, Athens, s.53-56.
Kouka, O: 2002	“Siedlungsorganisationin der Nord- und Ostagais während der Frühbronzezeit (3. Jt v. Chr.)”, Internationale Archaologie, Band 58 , Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden & Westf, 3, s.49-266.
Lamb, W: 1936	Excavations at Thermi in Lesbos. Cambridge University Press, ,New York, s.21-24.
Lloyd, S., Mellart. J: 1955	Beycesultan Excavations. First Preliminary Report. AS V. London, 39-40.

Lloyd, S., Mellart, J: 1962	Beycesultan. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. London, 28-29.
Matney, T., Rainville, L: 2006	“Eighth Preliminary Report on Excavations at Ziyaret Tepe 2004 Season”, 27. KST-I , 117-130.
Mellaart, J: 1966	The Chalcolitic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia; KHAYATS, Beirut, Lebanon.
Mellink, M. J: 1965	“Excavations at Karataş-Semayük in Lycia”, AJA 69/3 , Baltimore, 245.
Mellink, M. J: 1966	“Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1965”. AJA 70/3 . Baltimore, 248-249.
Mellink, M. J: 1967	“Excavations at Karataş-Semayük in Lycia”, TADXIV. 1-2 , Ankara, 127.
Mellink, M. J: 1975	“Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı 1973”. TAD XXII I , Ankara, 75.
Mumford, L: 1961	Tarih Boyunca Kent. Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği; (Çev.: Güler Koca & Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Naumann, R: 1985	Eski Anadolu Mimarlığı; 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Naumann, R: 1998	Eski Anadolu Mimarlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Naiboğlu, N: 2018	ANADOLU KENT MODELİNİN YAYILIMI M.Ö. 3. Binyılda Batı Anadolu, Ege Adaları ve Balkanlar’da Kentleşme; Arkeoloji Ve sanat Yayınları, İstanbul.
Nissen, H. J: 2004	Ana Hatlarıyla Mezopotamya Yakınoğu Arkeolojisi’nin İlk Dönemleri(İ.Ö. 9000-2000); (Çeviren: Z. Zühre İlkelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme Eleştiri Tarih Dizisi: 29, İstanbul.
Özbek, M: 2003	“Değirmentepe Kalkolitik Çağı Bebeklerinde Baş Dağlaması”, Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: GÜVEN ARSEBÜK İçin Armağan Yazılar, Derleyenler M. Özbaşaran- O. Tanındı-A. Boratav, Ege Yayınları, İstanbul.
Özdoğan, E. Necmi,K., M. Özdoğan: 2011	“2002 Yılı Mezraa Teleilat Kazıları”, KST. 2003 , s.45.
Özdoğan, M., H. Parzinger , N. Karul: 1997a	“ Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı ”, KST XVIII/I: (1997 a), s.53-80.
Özdoğan, M., H. Parzinger, N. Karul: 1998	“ Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı ”, KST XIX/I, s.123-149
Özdoğan, M.,N.Karul H. Parzinger:1997b	“Kırklareli Kazıları (Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Höyükleri)”, Arkeoloji ve Sanat 77 , s.2-11.

Özdoğan, M: 1998	“Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu İle Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları(Hocaçeşme Kazısı)”, TÜBA-AR 1 , İstanbul, s.68-70.
Özdoğan, M: 2000	“Enez Hocaçeşme Kazısı”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi , (Ed.Belli,O.), Ankara, s.51.
Özdoğan, M: 2007a	“ Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri”, in Özdoğan, M. & Başgelen, N. (ed.) Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular ;Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.401- 426.
Özdoğan, M: 2003	“The Prehistory of Northwestern Turkey: A Synoptic Overview of the Latest Evidence”, Grammennos, D.V. (ed.) Recent Research in the Prehistory of the Balkans; Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece, Thessaloniki, s.330-368.
Özdoğan, M: 2011	“Anadolu’da Neolitik Dönem Yerleşme Yerlerinin Dağılımı İle İlgili Bazı Gözlemler”, ÖZSAİT ARMAĞANI Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler , (Ed.) H.Şahin, E.Konyar, G. Ergin, Suna-İnan Kırarç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, s.329.

Özdoğan, M: 2012	“Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme, Aşağı Pınar” in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) The Neolithic in Turkey (Northwestern Turkey and Istanbul) ; Archaeology and Art Publications, İstanbul, s.167-269.
Özdoğan, M: 2012	“Mezraa-Teleilat”, in Özdoğan, M. <i>et al</i> (ed.) The Neolithic in Turkey (The Euphrates Basin) ; Archaeology and Art Publications, İstanbul, s.203-260.
Özdoğan, M: 2004	“Mezraa Teleilat Höyüğü 4. Dönem Çalışmaları”, 25. KST -II; 26-31 Mayıs 2003 , Ankara, s. 235-242.
Özdoğan, M: 2000	“1998 Yılı Kırklareli Höyüğü Kazıları”, 21. KST -I; 26-31 Mayıs 1999 , Ankara, s.93-107.
Özdoğan, M: 2007b	“Mezraa Teleilat”, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı., Türkiye’de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar; Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları , İstanbul, s.189-195.
Özdoğan, M., H. Parzinger, E. Özdoğan:2008	“Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları”, KST, 30/2 ; s.237.
Özdoğan, M: 2013	“Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hocaçeşme, Aşağı Pınar”, The Neolithic in Turkey , Archaeology & Publications, İstanbul, s.183.
Özgüç, T: 1945	Öntarihte Anadolu Yapıları. Arkeoloji Araştırmaları , (Ed. Akurgal, E.-Özgüç, T. vd) Ankara, s.46.

Özgüç, T: 1947a	“Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Maltepe (Sivas yanında) Kazısı”, Belleten XI/44 , Ankara, s.643-644.
Özgüç, T: 1947b.	“Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Kazılar”, Belleten XI/41 , Ankara,s. 161-163.
Öztan, A: 2014	“2012 Yılı Acemhöyük Kazıları Ve Sonuçları”, 35. KST III; 27-31 Mayıs 2013 , Muğla, s.136-150.
Perello, B: 2011	“L’Architecture Domestique De L’ Anatolie Au III: Millenaire av. J.-C”; Institut français d’etudes anatoliennes, Georges Dumezil-İstanbul CNRS USR 3131, De Boccard, Varia Anatolica XXIV , s.202- 469.
Parker, B. J., Foster, C. P., Henecke, J., Hopwood, M., Hopwood, D., Creekmore, A., Demirergi, A., Eppihimer, M: 2008	“Preliminary Report from the 2005-2006 Field Seasons at Kenan Tepe”, Anatolica: 34 , s.103-176.
Parker, B.J: 2013	“The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP); A Brief Overview of a Decade of Research at Kenantepe”, ILISU BARAJI VE HES PROJESİ ARKEOLOJİK KAZILARI 2004-2008 ÇALIŞMALARI , Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.210-236.

Perello, B: 2011	L'ARCHITECTURE DOMESTIQUE DE L'ANATOLIE AU III e MILLENAIRE av. J.-C., Institut français d'etudes anatoliennes , Georges Dumezil, CNRS USR 3131, DE Boccard, 406, fig. 54.
Roaf, M: 1996	Mezopotamya ve Eski Yakınoğu (Çev.: Zülal Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, s.19-23
Rodenberg, M: 1996	“Hallan Çemi and the Beginings of Settled Village Life in Eastern Anatolia, Section: Settlement Types and Settlement Patterns”, Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim Ve Konut Uluslararası Sempozyumu; 5-7 Haziran 1996 , Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü, Ege Yayınları, İstanbul, s.359-371.
Rodden, R.J, G.W.Dimbleby- A.G.Western-E.H.Willis- E.S.Higgs-W.J.Clench): 1962	”Excavations at the Early Neolithic Site at Nea Nikomedeia, Greek Macedonia”, 1961 Season PPS 28 , s. 267-288.
Rodden, R. J: 1964	“Recent Discoveries from Prehistoric Macedonia”, An Interim Report Balkan Studies 5 , s.110-564.
Rodden, R.J: 1965	“An early Neolithic Village in Greece”, Old World Archaeology: Foundations of Civilization. Reading from Scientific American. (Yayl. Lamberg-Karlowsky), (1965)-(1972), s.95-104.

Pyke, G, Paraskevı Y: 1996	NEA NIKOMEDEIA I The Excavation and The Ceramic Assemblage, The British School At Athens, (Ed.)K.A. Wardle, Atina.
Sağlamtimur, H: 2007	“Ege Gübre Neolitik Yerleşimi”, in Özdoğan, M. & Başgelen, N. (ed.) Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular ; Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.373-376.
Sağlamtimur, H., Ali, O: 2013	“ Başur Höyük 2012 Yılı Çalışmaları” 35. KST , s.514-529.
Sağlamtimur, H., A.Ozan: 2012	”Ege Gübre Neolitik Yerleşimi”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları , Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s.96-114.
Sağlamtimur, H: 2012	“The Neolithic Settlement of Ege Gübre”, The Neolithic in Turkey New Excavations & New Resarchs , (Edited by: M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kunholm), s.197-199.
Sağlamtimur,H, Aa.Ozan-, E. Baştürk- A.M. Batıhan, İ.Aydoğan 2018	“ BAŞUR HÖYÜK”, Batman Müzesi ILISU BARAJI KURTARMA KAZILARI , s.93- 95.
Sagona, A. , Zimansky, P: 2009	Ancient Turkey ; Routledge World Archaeology, London and NewYork, s.148-162.

Sazcı, Ç.S: 2002-2003	“Troia Kazı Tarihçesi” , Troya Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk , T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s.14-190.
Seval, S: 2009	İstanbul Surları , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 8.
Stampolidis, N.C Peggy. S: 2011	“Erken Kiklad Dönemi: Giriş”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu , Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, s.30-37.
Stampolidis, N.C, Peggy. S: 2011	“Erken Kiklad Mimarisi”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu , Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 20, tablo: 1.
Stampolidis, N.C, Peggy. S: 2011	“Tunç Çağı Öncesinde Kikladlar”, Karşıdan Karşıya M.Ö. 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu , Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 20, tablo: 1.
Stein, G: 1998	“1996 Excavations At Hacinebi Tepe”, KST 1997 , s.112-145.

Schoop, U-D: 2010	“Çamlıbel Tarlası ve Kuzey- Orta Anadolu’da Geç Kalkolitik Dönem”., 1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu.
Tekin, H: 2015	Eski Anadolu Madenciliği: Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Başlangıcından Demir Çağı’na Kadar, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
Theocharis, D.R: 1973	Neolithic Greece (Yayly. Papadopoulos) (S. Bökönyi- M.D. Teocharis- J. M. Renfrew- C. A.Sakellarakis- G. Hourmouziadis’in yazılarıyla), Athens, National Bank of Greece, s.177-186.
Tood A. I: 2001	“ Kalavassos Tenta Revisited”, The Earliest Prehistory Of Cyprus From colonization to Exploitation, Cyprus American Archaeological research Institute Monograph Series, volüme 2, American School of Oriental Research, Boston, s.95-111.
Topbaş, A, T. Efe , A. İlaslı: 1998	“ Salvage excavations of the Afyon Archaeological Museum part 2 the sttlement of Karaoğlan Mevki and the Early Bronze Age cemetery of Kaklık Mevki”, Anatolia Antiqua 6, s.25-27.
Türktüzün, M, S. Ünan: 2015	Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara.
Umurtak, G, R. Duru: 2012	“Excavations Hacılar Büyük Höyük 2011”, News of Archaeology from Anatolia’s Mediterannean Areas , s.10-26.

Umurtak, G , Duru, R: 2013	“Yeniden Hacılar: Hacılar Büyük Höyük Kazıları 2011-2012”, Arkeoloji ve Sanat , sayı: 142 , İstanbul, s.1-22.
Umurtak, G, Duru, R: 2015	“Hacılar Büyük Höyük Kazıları 2014”. ANMED 2015-13 Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri , AKMED Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
Ünlüsoy, S: 2011	“Die Stratigraphia der Burg von TroiaIı”, Archaeologisches Nachrichtenblatt 16/1: s.63-74, (Abb:7).
Yakar, J: 2014	Eski Anadolu Toplumunun Arkeolojideki Yansımaları: Neolitik ve Kalkolitik Çağ topluluklarının Sosyo-ekonomik Yapıları, İnanç sistemleri ve Teknolojileri ; (Çev.: Göksenin Abdal), Homer Kitapevi, İstanbul, s.318-320.
Yakar, J: 2011	Reflection of Ancient Anatolian Society in Archaeology from Neolithic Village Communities to EBA Towns and Politics ; Homer Kitapevi ve Yayıncılık, İstanbul.
Yavuz, M.F: 2014	“The Siege Of Byzantion By Philip II” Actual Archaeology Magazine Anatolia , s.58-378.

Yaylalı, S: 2007	“Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı Kültürü”, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı DOĞUDAN YÜKSELEN IŞIK ARKEOLOJİ YAZILARI , Hazırlayanlar Birol Can ve Mehmet Işıklı, İstanbul
Yener, K.A: 1992	“1990 Göltepe, Niğde Kazısı”, XIII. KST I , Ankara, s. 276- 278.
Yener, K.A: 1995	“Göltepe 1993 kazı Sonuçları”, XVI. KST I , Ankara,181.